[redacted]

C. CORNELII
TACITI
OPERA
QUAE SUPERSUNT.

EX EDITIONE
JACOBI GRONOVII
FIDELITER EXPRESSA.

VOL. IV.

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS.
MDCCLIII.

TACITI
OPERA
QUAE SUPERSUNT.

EX EDITIONE
JACOBI GRONOVII
FIDELITER EXPRESSA.

VOL. IV.

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS.
MDCCLIII.

T

C. CORNELII TACITI OPERA

QUAE SUPERSUNT.

EX EDITIONE
JACOBI GRONOVII
FIDELITER EXPRESSA.

VOL. IV.

GLASGUAE:
AEDIBUS ACADEMICIS
BANT ROB. ET AND. FOULIS.
MDCCLIII.

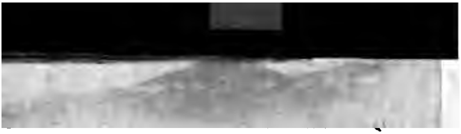
IN VOL. IV.

STORIARUM Lib. IV, V.

Moribus GERMANORUM libellus.

LII AGRICOLAE Vita.

ORATORIBUS Dialogus.

C. CORNELII

TACITI

AB EXCESSU

NERONIS

HISTORIARUM

LIBER QUARTUS.

TOM. IV.

HIST[illegible]RUM

LIB[illegible]I

BRE[illegible]UM.

Facies et miseri[illegible] L. Vitellius se cum coho[illegible] ed nihilo secius ipse inte[illegible] n Vespasiano a Senatu firm[illegible] Prisco accuratius, insigni viro; de dissidiis ejus cum Eprio Marcello. Mucianus inter haec urbem ingreditur; is Calpurnium Pisonem interfici jubet. initia et motus Germanici belli: quod, duce Civili, Batavi primi sumpsere. postque eos, Caninefates. praesidia et castella Romana ejiciunt aut exscindunt. Aquilium primipilarem, et post Mumium Lupercum legatum proeliis vincunt. Batavorum veteranae cohortes ad Civilem abeunt; quas transitu arcere Herennius Gallus conatus, item funditur. castra vetera a Civili obsidentur. seditio militum Romanorum contra Hordeonium; et summa belli Voculae permissa. is contra Civilem duxit: et primo victus, praeter spem fortuito vicit. iterum seditio in Hordeonium: quem et interficiunt. quaedam Romae et apud patres gesta; jurgia: accusationes. Vitelliani milites compositi;

alii in praetorium lecti. L. Piſonis in Africa caedes. Capitolium Romae reſtitutum. Treveri et Lingones a Romanis deficiunt, et reliquae Galliae nutant. ipſae legiones cohorteſque Romanae parum fidae, et a Gallis corrumpebantur. Vocula interficitur. ſacramentum Romani pro imperio Galliarum dicunt. idem legiones fecere, quae in veteribus diu obſeſſae. nec Agrippinenſes ultra contati, quin ſe victoribus adjungerent. Lingones interea a Sequanis fuſi. at Romae, imperium periclitari viſum: et Domitianus ipſe ad hoc bellum accingitur, cum Muciano. legiones quattuor ſtatim praemiſſae. Galli interea deliberant: et pluribus ſanioribuſque cum ſervitute pax placuit. Petilius Cerialis Treveros magna pugna vicit; defectores plerique ad Romana ſigna rediere. paullo poſt acre iterum certamen cum Civili et Claſſico: cujus initio ambiguo, laetus Romanis finis fuit. Veſpaſiani in Aegypto facta, et edita ab eo miracula; itemque de oraculis et ſortibus ad ejus imperium. geſta illo ipſo anno, cujus parte poſtremo conſules

IMP. VESPASIANUS ITERUM,
TITUS FILIUS.

HISTORIARUM

LIBER QUARTUS.

INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quam pax coeperat armati per urbem victores, implacabili odio victos consectabantur; plenae caedibus viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque sors obtulerat. ac mox augescente licentia, scrutari, ac protrahere abditos: si quem procerum habitu et juventa conspexerant, obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. quae saevitia recentibus odiis sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam; nihil usquam secretum aut clausum sinebant, 'Vitellianos occultari' simulantes. initium id perfringendarum domuum; vel si resisteretur, caussa caedis; nec deerat egentissimus quisque ex plebe; et pessimi ser-

vitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. ubique lamenta, conclamationes, et fortuna captae urbis, adeo ut Othoniani Vitelliani que militis invidiosa antea petulantia desideraretur. duces partium accendendo civili bello acres, temperandae victoriae impares; quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax
2 et quies bonis artibus indigent. Nomen sedemque Caesaris Domitianus acceperat, nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium principis agebat. praefectura praetorii, penes Arrium Varum: summa potentiae, in Primo Antonio; is pecuniam familiamque e principis domo, quasi Cremonensem praedam rapere; ceteri modestia vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. civitas pavida et servitio parata, ‘occupari redeuntem Tarracina ‘L. Vitellium cum cohortibus, extin‘guique reliqua belli,’ postulabat. praemissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. et miles infelicia

arma, haud minus ira, quam metu abjecit. longus deditorum ordo, ſeptus armatis, per urbem inceſſit; nemo ſupplici vultu, ſed triſtes et truces, et adverſum plauſus ac laſciviam inſultantis vulgi immobiles; paucos erumpere auſos, circumjecti preſſere; ceteri in cuſtodiam conditi. nihil quiſquam locutus indignum, et quamquam inter adverſa, ſalva virtutis fama. dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior; nec perinde proſperis ſocius, quam adverſis abſtractus. Iiſdem diebus Lucilius Baſſus cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: diſcordibus municipiorum animis, magis inter ſemet, quam contumacia adverſus Principem. viſo milite quies, et minoribus coloniis impunitas: Capuae legio tertia hiemandi cauſſa locatur; et domus illuſtres afflictae; cum contra Tarracinenſes nulla ope juvarentur. tanto proclivius eſt injuriae, quam beneficio vicem exſolvere: quia gratia oneri, ultio in quaeſtu habetur. ſolatio fuit ſervus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarraci-

nensium diximus, patibulo affixus, in iisdem annulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. at Romae senatus cuncta principibus solita, Vespasiano decernit, laetus et spei certus; quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico; postquam Aegyptum, Judaeam, Syriamque, et omnis provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. addidere alacritatem Vespasiani litterae, tamquam manente bello scriptae. ea prima specie forma: ceterum ut princeps loquebatur, civilia de se, de republica egregia; nec senatus obsequium deerat. ipsi 'consulatus cum Tito filio, praetura Domitiano et consulare imperium' decer-
4 nuntur. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quae materiam sermonibus praebuere: 'si privatus esset, cur publice loqueretur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiae dici;' ipsa quoque insectatio in Vitellium, sera et sine libertate; id vero erga rempublicam superbum, erga principem contumeliosum, quod 'in manu sua fuisse im-

'perium, donatumque Vespasiano' jactabat. ceterum invidia in occulto, adulatio in aperto erant; multo cum honore verborum, 'Muciano triumphalia' de bello civili data: sed 'in Sarmatas expeditio' fingebatur. adduntur 'primo Antonio consularia, Cornelio Fusco, et Arrio Varo, praetoria insignia.' mox deos respexere; restitui placuit Capitolium. eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit. ceteri vultu manuque; pauci quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. ubi ad Helvidium Priscum praetorem designatum ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum principem. falsa aberant, et studiis senatus attollebatur. isque praecipuus illi dies, magnae offensae initium, et magnae gloriae fuit. Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri saepius memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, regione Italiae, Tarracinae municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset,

ingenium illuſtre altioribus ſtudiis juvenis admodum dedit: non ut plerique, ut nomine magnifico ſegne otium velaret, ſed quo firmior adverſus fortuita rempublicam capeſſeret; doctores ſapientiae ſecutus eſt, qui ſola bona quae honeſta, mala tantum quae turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis neque malis annumerant. quaeſtorius adhuc, a Paeto Thraſea gener delectus, e moribus ſoceri nihil aeque ac libertatem hauſit: civis, ſenator, maritus, gener, amicus, cunctis vitae officiis aequabilis, opum contemptor, recti pervicax, conſtans adverſus metus.
6. Erant quibus appetentior famae videretur, quando etiam ſapientibus cupido gloriae noviſſima exuitur. ruina ſoceri in exſilium pulſus, ut Galbae principatu rediit, Marcellum Eprium delatorem Thraſeae accuſare aggreditur. ea ultio, incertum major an juſtior, ſenatum in ſtudia diduxerat. nam ſi caderet Marcellus, agmen reorum ſternebatur. primo minax certamen, et egregiis utriuſque orationibus teſtatum. mox dubia voluntate Galbae, multis ſe-

natorum deprecantibus, omisit Priscus: variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. ceterum eo senatus die, quo 'de imperio Vespa- 'siani' censebant, placuerat 'mitti ad 'principem legatos.' hinc inter Helvidium, et Eprium, acre jurgium. Priscus 'eligi nominatim a magistratibus jura- 'tis;' Marcellus urnam postulabat, quae consulis designati sententia fuerat. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis posthabitus crederetur. paulatimque, per altercationem, ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio, 'quid 'ita Marcellus judicium magistratuum 'pavesceret? esse illi pecuniam, et elo- 'quentiam, quîs multos anteiret, ni 'memoria flagitiorum urgeretur. sorte 'et urna mores non discerni: suffragia 'et existimationem senatus reperta; ut 'in cujusque vitam famamque penetra- 'rent; pertinere ad utilitatem reipub- 'licae, pertinere ad Vespasiani hono- 'rem, occurrere illi quos innocentissi- 'mos senatus habeat, qui honestis ser

‘ monibus aures Imperatoris imbuant.
‘ fuiſſe Veſpaſiano amicitiam cum Thra-
‘ ſea, Sorano, Sentio: quorum accuſa-
‘ tores, etiamſi puniri non oporteat, oſ-
‘ tentari non debere; hoc ſenatus ju-
‘ dicio, velut admoneri principem, quos
‘ probet, quos reformidet; nullum ma-
‘ jus boni imperii inſtrumentum, quam
‘ bonos amicos. eſſe ſatis Marcello,
‘ quod Neronem in exitium tot inno-
‘ centium impulerit. frueretur praemiis
‘ et impunitate, Veſpaſianum meliori-
8 ‘ bus relinqueret.’ Marcellus, ‘non ſuam
‘ ſententiam impugnari, ſed conſulem de-
‘ ſignatum cenſuiſſe dicebat, ſecundum
‘ vetera exempla, quae ſortem legationi-
‘ bus poſuiſſent, ne ambitioni aut inimi-
‘ citiis locus foret. nihil eveniſſe cur
‘ antiquitus inſtituta exoleſcerent; aut
‘ principis honor in cujuſquam contu-
‘ meliam verteretur; ſufficere omnes
‘ obſequio; id magis vitandum, ne per-
‘ vicacia quorundam irritaretur animus
‘ novo principatu ſuſpenſus, et vultus
‘ quoque ac ſermones omnium circum-
‘ ſpectans. ſe meminiſſe temporum, qui-
‘ bus natus ſit, quam civitatis formam

‘ patres avique instituerint: ulteriora ‘ mirari, praesentia sequi: bonos impe‘ ratores voto expetere, qualescumque ‘ tolerare. non magis sua oratione ‘ Thraseam, quam judicio senatus af‘ flictum. saevitiam Neronis per hujus‘ modi imagines illusisse; nec minus si‘ bi anxiam talem amicitiam, quam aliis ‘ exsilium. denique constantia, fortitu‘ dine, Catonibus et Brutis aequaretur ‘ Helvidius: se unum esse ex illo senatu, ‘ qui simul servierit. suadere etiam Pris‘ co, ne supra principem scanderet, ne ‘ Vespasianum senem triumphalem, ju‘ venum liberorum patrem praeceptis ‘ coërceret. quo modo pessimis impera‘ toribus sine fine dominationem, ita ‘ quamvis egregiis modum libertatis pla‘ cere.’ haec magnis utrimque contentionibus jactata, diversis studiis accipiebantur. vicit pars quae sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum annitentibus retinere morem. et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiae si ipsi eligerentur. Secutum aliud certamen. praetores aerarii (nam tum a praetoribus tractabatur aerarium) ‘ publicam

'pauperta tem questi, modum impensis' postulaverant. eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris, et remedii difficultatem, principi reservabat. Helvidius 'arbitrio senatus agendum' censuit. cum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus tribunus plebis intercessit, 'ne quid super tanta 're, principe absente, statueretur;' censuerat Helvidius, 'ut Capitolium publice 'restitueretur, adjuvaret Vespasianus.' eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit. fuere, qui et meminissent. Tum invectus est Musonius Rufus in 'Publium Celerem, 'a quo Baream Soranum falso testimo'nio circumventum' arguebat. ea cognitione renovari odia accusationum videbantur. sed vilis et nocens reus, protegi non poterat. quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor corruptorque amici, et cujus se magistrum ferebat. proximus dies caussae destinatur. nec tam Musonius aut Publius, quam Priscus et Marcellus, ceterique motis ad ultio-
1 nem animis, exspectabantur. Tali re-

rum ſtatu, cum diſcordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non princeps in civitate eſſent; Mucianus urbem ingreſſus cuncta ſimul in ſe traxit; fracta Primi Antonii Varique Arii potentia, male diſſimulata in eos Muciani iracundia, quamvis vultu tegeretur. ſed civitas rimandis offenſis ſagax, verterat ſe tranſtuleratque. ille unus ambiri, coli; nec deerat ipſe, ſtipatus armatis, domos hortoſque permutans, apparatu, inceſſu, excubiis, vim principis complecti, nomen remittere. plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. is fuit filius C. Piſonis, nihil auſus: ſed nomen inſigne, et decora ipſi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbida, et novis ſermonibus laeta, qui principatus inanem ei famam circumdarent. juſſu Muciani cuſtodia militari cinctus, ne in ipſa urbe conſpectior mors foret, ad quadrageſimum ab urbe lapidem via Appia, fuſo per venas ſanguine exſtinguitur. Julius Priſcus praetoriarum ſub Vitellio cohortium praefectus, ſe ipſe interfecit, pudore magis quam ne-

ceſſitate. Alphenus Varus ignaviae infa-
miaeque ſuae ſuperfuit. Aſiaticus (enim
is libertus) malam potentiam ſervili ſup-
2 plicio expiavit. Iiſdem diebus crebreſ-
centem cladis Germanicae famam, ne-
quaquam maeſta civitas excipiebat; ‘cae-
‘ ſos exercitus, capta legionum hiberna,
‘ deſciviſſe Gallias,’ non ut mala loque-
bantur. id bellum quibus cauſſis ortum,
quanto externarum ſociarumque genti-
um motu flagraverit, altius expediam.
Batavi donec trans Rhenum agebant pars
Cattorum, ſeditione domeſtica pulſi, ex-
trema Gallicae orae vacua cultoribus, ſi-
mulque inſulam inter vada ſitam occu-
pavere, quam mare oceanum a fronte,
Rhenus amnis tergum ac latera circum-
luit: nec opibus Romanis, ſocietate va-
lidiorum attriti, viros tantum armaque
imperio miniſtrant, diu Germanicis bel-
lis exerciti: mox aucta per Britanniam
gloria, tranſmiſſis illuc cohortibus, quas
vetere inſtituto nobiliſſimi popularium
regebant. erat et domi delectus eques,
praecipuo nandi ſtudio, arma equoſque
retinens, integris turmis, Rhenum per-
3 rumpere. Julius Paulus, et Claudius

Civilis, regia ſtirpe, multo ceteros anteibant. Paulum Fontejus Capito, falſo rebellionis crimine interfecit. injectae Civili catenae, miſſuſque ad Neronem, et a Galba abſolutus, ſub Vitellio rurſus diſcrimen adiit, flagitante ſupplicium ejus exercitu. inde cauſſae irarum, ſpeſque ex malis noſtris. ſed Civilis, ultra quam barbaris ſolitum, ingenio ſollers, et 'Sertorium ſe aut Hannibalem' ferens, ſimili oris dehoneſtamento, ne ut hoſti obviam iretur, ſi a populo Romano palam deſciviſſet, Veſpaſiani amicitiam, ſtudiumque partium praetendit; miſſis ſane ad eum Primi Antonii litteris, quibus 'avertere accita a Vitellio auxilia, et 'tumultus Germanici ſpecie, retentare 'legiones' jubebatur. eadem Hordeonius Flaccus praeſens monuerat, inclinato in Veſpaſianum animo, et reipublicae cura, cui excidium adventabat, ſi redintegratum bellum, et tot armatorum millia Italiam irrupiſſent. Igitur Ci- 14
vilis deſciſcendi certus, occultato interim altiore conſilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo coepit. juſſu Vitellii, Batavorum juventus ad de-

lectum vocabatur; quem suapte natura gravem, onerabant ministri avaritia ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio demitterent; rursus impubes, sed forma conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. hinc invidia, et compositi seditionis auctores, perpulere ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis, et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitia incaluisse videt, a laude gloriaque gentis orsus, injurias, et raptus, et cetera servitii mala enumerat. 'neque enim societatem ut olim, sed tamquam mancipia 'haberi. quando legatum, gravi qui'dem comitatu, et superbo cum imperio, 'venire? tradi se praefectis centurioni'busque, quos ubi spoliis et sanguine ex'pleverint, mutari, exquirique novos si'nus, et varia praedandi vocabula. in'stare delectum, quo liberi a parentibus, 'fratres a fratribus, velut supremum di'vidantur. nunquam magis afflictam 'rem Romanam, nec aliud in hibernis 'quam praedam et senes; attollerent 'tantum oculos, et inania legionum no-

‘ mina ne paveſcerent ; eſſe ſibi robur
‘ peditum equitumque, conſanguineos
‘ Germanos, Gallias idem cupientes ; ne
‘ Romanis quidem ingratum id bellum,
‘ cujus ambiguam fortunam Veſpaſiano
‘ imputaturos : victoriae rationem non
‘ reddi.’ Magno cum aſſenſu auditus, 15
barbaro ritu, et patriis exſecrationibus,
univerſos adigit. miſſi ad Caninefates,
qui conſilia ſociarent. ea gens partem
inſulae colit, origine, lingua, virtute, par
Batavis: numero ſuperantur. mox oc-
cultis nuntiis, pellexit Britannica auxi-
lia, Batavorum cohortes, miſſas in Ger-
maniam, ut ſupra rettulimus, ac tum Ma-
gontiaci agentes. erat in Caninefatibus,
ſtolidae audaciae Brinno, claritate nata-
lium inſigni ; pater ejus multa hoſtilia au-
ſus, Cajanarum expeditionum ludibrium
impune ſpreverat. igitur ipſo rebellis fa-
miliae nomine placuit, impoſituſque ſcu-
to, more gentis, et ſuſtinentium hume-
ris vibratus, dux deligitur. ſtatimqu
accitis Friſiis (tranſrhenana gens eſt) du
arum cohortium hiberna, proxima o
cupatu, oceano irrumpit. nec praevid
rant impetum hoſtium milites ; nec

praevidiſſent, ſatis virium ad arcendum erat. capta igitur et direpta caſtra; dein vagos et pacis modo effuſos lixas, negotiatoreſque Romanos, invadunt. ſimul excidiis caſtellorum imminebant: quae a praefectis cohortium incenſa ſunt, quia defendi nequibant. ſigna vexillaque, et quod militum, in ſuperiorem inſulae partem congregantur, duce Aquilio primipilari, nomen magis exercitus, quam robur. quippe viribus cohortium abductis, Vitellius e proximis Nerviorum Germanorumque pagis, ſegnem numerum armis oneraverat. Civilis dolo graſſandum ratus, incuſavit ultro praefectos, ‘quod ‘caſtella deſeruiſſent. ſe cum cohorte ‘cui praeerat, Caninefatem tumultum ‘compreſſurum: illi ſua quiſque hiberna ‘repeterent.’ ſubeſſe fraudem conſilio, et diſperſas cohortes facilius opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, ſed Civilem eſſe patuit; erumpentibus paulatim indiciis, quae Germani, laeta bello gens, non diu occultaverant. ubi inſidiae parum ceſſere, ad vim tranſgreſſus, Caninefates, Friſios, Batavos propriis cuneis componit; directa ex diverſo acies, haud

procul a flumine Rheno, et obverſis in
hoſtem navibus, quas incenſis caſtellis il-
luc appulerant; nec diu certato, Tun-
grorum cohors ſigna ad Civilem tranſ-
tulit: perculſique milites improviſa pro-
ditione, a ſociis hoſtibuſque caedeban-
tur. eadem etiam navibus perfidia. pars
remigum e Batavis, tanquam imperitia,
officia nautarum propugnatorumque im-
pediebant; mox contra tendere, et pup-
pes hoſtili ripae objicere; ad poſtremum
gubernatores centurioneſque, niſi eadem
volentis, trucidant, donec univerſa qua-
tuor et viginti navium claſſis, transfu-
geret, aut caperetur. Clara ea victoria 17
in praeſens, in poſterum uſui: armaque
et naves, quibus indigebant, adepti,
magna per Germanias Galliaſque fama,
'libertatis auctores' celebrabantur. Ger-
maniae ſtatim miſere legatos, auxilia of-
ferentes. Galliarum ſocietatem Civilis ar-
te doniſque affectabat, captos cohortium
praefectos ſuas in civitates remittendo:
cohortibus abire an manere mallent data
poteſtate; manentibus, honorata mili-
tia; digredientibus, ſpolia Romanorum
offerebantur. ſimul, ſecretis ſermonibus,

admonebat ' malorum, quae tot annis
' perpessi, miseram servitutem falso pa-
' cem vocarent. Batavos, quamquam
' tributorum expertes arma contra com-
' munes dominos cepisse; prima acie,
' fusum victumque Romanum : quid si
' Galliae jugum exuant? quantum in
' Italia reliquum? provinciarum sangui-
' ne, provincias vinci; ne Vindicis aci-
' em cogitarent: Batavo equite protri-
' tos Aeduos Avernosque; fuisse inter
' Verginii auxilia Belgas: vereque repu-
' tantibus, Galliam suismet viribus con-
' cidisse. nunc easdem omnium partes,
' addito si quid militaris disciplinae in
' castris Romanorum viguerit; esse se-
' cum veteranas cohortes, quibus nuper
' Othonis legiones procubuerint. servi-
' rent Syria, Asiaque, et suetus regibus
' Oriens: multos adhuc in Gallia vivere
' ante tributa genitos. nuper certe, cae-
' so Quintilio Varo, pulsam e Germania
' servitutem. nec Vitellium principem,
' sed Caesarem Augustum bello provo-
' catum. libertatem natura, etiam mu-
' tis animalibus, datam. virtutem pro-
' prium hominum bonum. Deos fortio-

‘ ribus adeſſe. proinde arriperent vacui
‘ occupatos; integri feſſos; dum alii
‘ Veſpaſianum, alii Vitellium foveant,
‘ patere locum adverſus utrumque.’ Sic 18
in Gallias Germaniaſque intentus, ſi deſ-
tinata proveniſſent, validiſſimarum ditiſ-
ſimarumque nationum regno immine-
bat. at Flaccus Hordeonius primos Ci-
vilis conatus per diſſimulationem aluit:
ubi ‘ expugnata caſtra, deletas cohortes,’
‘ pulſum Batavorum inſula Romanum
‘ nomen,’ trepidi nuntii afferebant; Mu-
mium Lupercum legatum (is duarum le-
gionum hibernis praeerat) ‘egredi adver-
‘ ſus hoſtem’ jubet. Lupercus legiona-
rios e praeſentibus; Ubios e proximis;
Treverorum equites, haud longe agen-
tes, raptim tranſmiſit: addita Batavo-
rum ala, quae jam pridem corrupta, fi-
dem ſimulabat, ut proditis in ipſa acie
Romanis, majore pretio fugeret. Civilis
captarum cohortium ſignis circumdatus,
ut ſuo militi recens gloria ante oculos,
et hoſtes memoria cladis terrerentur;
matrem ſuam ſororeſque, ſimul omnium
conjuges parvoſque liberos, conſiſtere a
tergo jubet: hortamenta victoriae, vel

pulſis pudorem. ut virorum cantu, feminarum ululatu, ſonuit acies; nequaquam par a legionibus, cohortibuſque redditur clamor. nudaverat ſiniſtrum cornu Batavorum ala transfugiens, ſtatimque in nos verſa; ſed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordineſque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, foeda fuga diſperſa, totis campis palantur. illuc incubuere Germani. et fuit interim effugium legionibus in caſtra, quibus Veterum nomen eſt. praefectus alae Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel ſi retineretur, ſemina diſcordiae praeberet, in Friſios avehitur.

Iiſdem diebus Batavorum et Caninefatium cohortes, cum juſſu Vitellii in urbem pergerent, miſſus a Civile nuntius aſſequitur. intumuere ſtatim ſuperbia ferociaque, et 'pretium itineris, donativum, duplex ſtipendium, augeri equitum numerum,' promiſſa ſane a Vitellio, poſtulabant, non ut aſſequerentur, ſed cauſſam ſeditioni. et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat,

quam ut acrius expoſcerent, quae ſciebant negaturum. ſpreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibuſque, conſultavit, 'num 'obſequium abnuentes vi coërceret.' mox inſita ignavia, et trepidis miniſtris, quos ambiguus auxiliorum animus, et ſubito delectu ſuppletae legiones angebant, ſtatuit continere intra caſtra militem. dein poenitentia, et arguentibus ipſis qui ſuaſerant, tamquam ſecuturus, ſcripſit Herennio Gallo, legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat, ut 'arceret tranſitu Batavos: ſe cum exercitu, tergis eorum haeſurum.' et opprimi poterant, ſi hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis medios clauſiſſent. Flaccus omiſit inceptum, aliiſque litteris Gallum monuit, ne terreret abeuntes. unde ſuſpicio, ſponte legatorum excitari bellum: cunctaque quae acciderant, aut metuebantur, non inertia militis, neque hoſtium vi, ſed

fraude ducum evenire. Batavi, cum caſ- 20
tris Bonnenſibus propinquarent, praemiſere qui Herennio Gallo mandata co-

hortium exponerent: ‘ nullum sibi bel-
‘ lum adversus Romanos, pro quibus to-
‘ tiens bellassent. longa atque irrita mi-
‘ litia fessis, patriae atque otii cupidinem
‘ esse. si nemo obsisteret, innoxium iter
‘ fore: sin arma occurrant, ferro viam
‘ inventuros.’ cunctantem legatum mi-
lites perpulerant, ‘ fortunam proelii ex-
‘ periretur.’ tria millia legionariorum,
et tumultuariae Belgarum cohortes, si-
mul paganorum lixarumque ignavia, sed
procax ante periculum manus, omnibus
portis erumpunt, ut Batavos numero im-
pares circumfundant. illi veteres militi-
ae, in cuneos congregantur, densi un-
dique, et frontem tergaque ac latus tuti.
sic tenuem nostrorum aciem perfringunt.
cedentibus Belgis, pellitur legio, et val-
lum portasque trepidi petebant. ibi plu-
rimum cladis; cumulatae corporibus fos-
sae; nec caede tantum et vulneribus, sed
ruina, et suis plerique telis interiere. vic-
tores, colonia Agrippinensium vitata, ni-
hil cetero in itinere hostile ausi, Bon-
nense proelium excusabant; tamquam
petita pace, postquam negabatur, sibimet
21 ipsi consuluissent. Civilis adventu vete-

ranarum cohortium, juſti jam exercitus
ductor, ſed conſilii ambiguus, et vim
Romanam reputans, cunctos qui ade-
rant, in verba Veſpaſiani adigit. mittit-
que legatos ad duas legiones, quae pri-
ore acie pulſae, in vetera caſtra conceſ-
ſerant, ‘ ut idem ſacramentum accipe-
‘ rent.’ redditur reſponſum, ‘ neque pro-
‘ ditoris, neque hoſtium ſe conſiliis uti.
‘ eſſe ſibi Vitellium principem, pro quo
‘ fidem et arma uſque ad ſupremum ſpi-
‘ ritum retenturos; proinde perfuga Ba-
‘ tavus arbitrum rerum Romanarum ne
‘ ageret, ſed meritas ſceleris poenas ex-
‘ ſpectaret.’ quae ubi relata Civili, in-
cenſus ira, univerſam Batavorum gen-
tem in arma rapit. junguntur Bructeri
Tencterique, et excita nuntiis Germa-
nia, ad praedam famamque. Adverſus 22
has belli concurrentis minas, legati legi-
onum, Mumius Lupercus, et Numiſi-
us Rufus, vallum muroſque firmabant;
ſubverſa longae pacis opera, haud pro-
cul caſtris in modum municipii exſtruc-
ta, ne hoſtibus uſui forent. ſed parum
proviſum, ut copiae in caſtra convehe-
rentur: rapi permiſere. ita paucis die-

bus per licentiam absumpta sunt, quae adversus necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quo truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, assultante per campos equite. simul naves in adversum amnem agebantur. hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptae silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire proelium mos est, mixta belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos; et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum tuebantur. sed lixarum multitudo, turbata pace illuc congregata, et bello ministra
23 aderat. Pars castrorum, in collem leniter assurgens, pars aequo adibatur; quippe illis hibernis, obsideri premique Germanias Augustus crediderat: neque unquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi, Transrhenanique, quo discreta virtus mani-

festius spectaretur, sibi quaeque gens consistunt, eminus lacessentes. post ubi pleraque telorum turribus pinnisque moenium irrita haerebant, et desuper saxis vulnerabantur; clamore atque impetu, invasere vallum, oppositis plerique scalis, alii per testudinem suorum; scandebantque jam quidam, cum gladiis et armorum incussu praecipitati, sudibus et pilis obruuntur, praeferoces initio, et rebus secundis nimii. sed tum praedae cupidine, adversa quoque tolerabant. machinas etiam, insolitum sibi, ausi; nec ulla ipsis solertia; perfugae captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere proeliarentur; pars intus, occulti muros subruerent. sed excussa balistis saxa stravere informe opus; et crates vineasque parantibus, adactae tormentis ardentes hastae; ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec desperata vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, et multum imbellis turbae. simul ex inopia proditio, et fluxa servitiorum fides,

24 ac fortuita belli sperabantur. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculae duodevicesimae legionis legato tradit, ut quam maximis per ripam itineribus celeraret. ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus; neque enim ambigue fremebant, ' emissas a Magontiaco Batavorum ' cohortes, dissimulatos civilis conatus, ' adsciri in societatem Germanos; non ' Primi Antonii, neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse; aperta odia, armaque palam depelli: fraudem ' et dolum, obscura, eoque inevitabilia. ' Civilem stare contra, struere aciem; ' Hordeonium e cubiculo et lectulo jubere, quidquid hosti conducat. tot armatas fortissimorum virorum manus, ' unius senis valetudine regi. quin potius interfecto traditore, fortunam virtutemque suam malo omine exsolverent.' his inter se vocibus instinctos, flammavere insuper allatae a Vespasiano litterae, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit: vinctosque qui attulerant, ad Vitellium mi-

sit. Sic mitigatis animis Bonnam, hiberna primae legionis, ventum. infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: ‘ ejus jussu directam adversus Batavos aciem, tamquam a Magontiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione çaesos, nullis supervenientibus auxiliis. ignota haec ceteris exercitibus, neque imperatori suo nuntiari: cum accursu tot provinciarum, extingui repens perfidia potuerit.’ Hordeonius exemplaria omnium litterarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit: instituitque pessimum facinus, ut epistolae Aquiliferis legionum traderentur, a quîs ante militi quam ducibus legebantur. tum e seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris, quam quia unius culpa foret. motusque Bonna exercitus, in coloniam Agrippinensem; affluentibus auxiliis Gallorum, qui primo rem Romanam enixe juvabant. mox valescentibus Germanis, pleraeque civitates adversum nos arma, spe libertatis; et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. gliscebat iracundia legionum, nec

terrorem unius militis vincula indiderant; quin idem ille arguebat ultro 'conscientiam ducis: tamquam nuntius 'inter Civilem Flaccumque, falso crimi-'ne, testis veri opprimeretur.' conscendit tribunal Vocula, mira constantia, prehensumque militem ac vociferantem 'du-'ci ad supplicium' jussit. et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruere. exin consensu ducem Voculam poscentibus, Flaccus summam rerum ei permi-
26 sit. Sed discordes animos multa efferabant, inopia stipendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliae aspernantes; Rhenus, incognita illi coelo siccitate, vix navium patiens; arti commeatus: dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent: eademque de caussa minus frugum, et plures qui consumerent. apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque, et vetera imperii munimenta desererent; quod in pace, fors, seu natura; tunc 'fatum et ira Dei,' vocabatur. ingressis Novesium, tertiadecima legio conjungitur. additus Voculae in partem curarum,

Herennius Gallus, legatus: nec auſi ad
hoſtem pergere, loco Gelduba nomen eſt,
caſtra fecere. ibi ſtruenda acie, munien-
do vallandoque, et ceteris belli medita-
mentis militem firmabant. utque praeda
ad virtutem accenderetur, in proximos
Gugernorum pagos, qui ſocietatem Civi-
lis acceperant, ductus a Vocula exerci-
tus. pars cum Herennio Gallo perman-
ſit. Forte navem, haud procul caſtris, 27
frumento gravem, cum per vada haeſiſ-
ſet, Germani in ſuam ripam trahebant.
non tulit Gallus, miſitque ſubſidio co-
hortem. auctus et Germanorum nume-
rus, paulatimque aggregantibus ſe au-
xiliis, acie certatum. Germani, multa
cum ſtrage noſtrorum, navem abripiunt.
victi (quod tum in morem verterat) non
ſuam ignaviam, ſed perfidiam legati cul-
pabant. protractum e tentorio, ſciſſa veſ-
te, verberato corpore; ‘ quo pretio,
‘ quibus conſciis prodidiſſet exercitum,
‘ dicere’ jubent. redit in Hordeonium
invidia. illum auctorem ſceleris, hunc
miniſtrum vocant: donec exitium mini-
tantibus exterritus, proditionem et ipſe
Hordeonio objecit. vinctuſque, adven-

tu demum Voculae, exsolvitur. is postera die, auctores seditionis morte affecit. tanta illi exercitui diversitas inerat, licentiae, patientiaeque. haud dubie gregarius miles, Vitellio fidus: splendidissimus quisque, in Vespasianum proni; inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non

28 possent, qui puniri poterant. At Civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmata. ille, ut cuique proximum, 'vastari Ubios Treverosque, et alia manu Mosam amnem transire jubet, ut 'Menapios et Morinos et extrema Galliarum quateret.' actae utrobique praedae; infestius in Ubiis, quod gens Germanicae originis, ejurata patria, Romanorum nomen Agrippinenses vocarentur. caesae cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosius agentes, quia procul ripa aberant. nec quievere Ubii, quominus praedas e Germania peterent primo impune: dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide quam fortuna. contusis Ubiis, gravior et successu rerum ferocio Civilis, obsidium legio-

num urgebat: intentis cuſtodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. machinas molemque operum, Batavis delegat: Transrhenanos proelium poſcentis, ' ad ſcindendum vallum ire, ' detruſoſque redintegrare certamen' jubet: ſuperante multitudine, et facili damno; nec finem labori nox attulit. Con- 29
geſtis circum lignis, accenſiſque, ſimul epulantes, ut quiſque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. quippe ipſorum tela, per tenebras vana: Romani conſpicuam Barbarorum aciem, et ſi quis audacia aut inſignibus effulgens, ad ictum deſtinabant. intellectum id Civili: ' et reſtincto igne, miſcere cuncta ' tenebris et armis' jubet. tum vero ſtrepitus diſſoni, caſus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. unde clamor acciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil prodeſſe virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum ſaepe telis fortiſſimi cadere. apud Germanos, inconſulta ira: Romanus miles periculorum gnarus, ferratas ſudes, gravia ſaxa, non forte jaciebat. ubi ſonus molientium, aut appoſitae ſcalae, hoſ-

tem in manus dederant, propellere umbone, pilo ſequi; multos in moenia egreſſos, pugionibus fodere. ſic exhauſ-
30 ta nocte, novam aciem dies aperuit. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quam praetoriae portae (is aequiſſimus locus) propinquantem, promoti contra validi aſſeres, et incuſſae trabes perfregere, multa ſuperſtantium pernicie. pugnatumque in perculſos, ſubita et proſpera eruptione. ſimul a legionariis peritia et arte praeſtantibus, plura ſtruebantur. praecipuum pavorem intulit ſuſpenſum et nutans machinamentum, quo repente demiſſo praeter ſuorum ora, ſinguli pluresve hoſtium ſublime rapti, verſo pondere intra caſtra effundebantur. Civilis omiſſa oppugnandi ſpe, rurſus per otium aſſidebat, nuntiis et promiſſis fi-
31 dem legionum convellens. Haec in Germania ante Cremonenſe proelium geſta, cujus eventum litterae Primi Antonii docuere, addito Caecinae edicto. et praefectus cohortis e victis, Alpinus Montanus, fortunam partium praeſens fatebatur. diverſi hinc motus animorum auxilia e Gallia, quis nec amor, neque

dium in partes, militia ſine affectu, hor-
tantibus praefectis, ſtatim a Vitellio de-
ſciſcunt: vetus miles cunctabatur. ſed
adigente Hordeonio Flacco, inſtantibus
tribunis, dixit ſacramentum, non vultu
neque animo ſatis affirmans: et cum ce-
tera jurisjurandi verba conciperent, Veſ-
paſiani nomen haeſitantes, aut levi mur-
mure, et plerumque ſilentio tranſmitte-
bant. Lectae deinde pro concione epiſ- 32
tolae Antonii ad Civilem, ſuſpiciones mi-
litum irritavere, tanquam ad ſocium par-
tium ſcriptae, et de Germanico exercitu
hoſtiliter. mox allatis Geldubam in caſ-
tra nuntiis, eadem dicta, factaque: et
miſſus cum mandatis Montanus ad Ci-
vilem, ‘ ut abſiſteret bello; neve exter-
‘ na armis falſis velaret. ſi Veſpaſianum
‘ juvare aggreſſus foret, ſatisfactum coep-
‘ tis.’ ad ea Civilis primo, callide: poſt,
ubi videt Montanum praeferocem inge-
nio, paratumque in res novas, orſus a
queſtu periculiſque, quae per quinque et
viginti annos in caſtris Romanis exhau-
ſiſſet: ‘ egregium, inquit, pretium labo-
‘ ris cepi, necem fratris, et vincula mea,
‘ et ſaeviſſimas hujus exercitus voces,

'quibus ad ſupplicium petitus, jure gentium poenas repoſco; vos autem Treveri, ceteraeque ſervientium animae, quod pretium effuſi totiens ſanguinis exſpectatis, niſi ingratam militiam, immortalia tributa, virgas, ſecures, et dominorum ingenia? en ego praefectus unius cohortis et Caninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana illa caſtrorum ſpatia excidimus, vel ſepta ferro fameque premimus; denique auſos aut libertas ſequetur, aut victi iidem erimus.' ſic accenſum, ſed molliora referre juſſum, dimittit. ille ut irritus legationis rediit, cetera diſſimulans,
33 quae mox erupere. Civilis parte copiarum retenta, veteranas cohortes, et quod e Germanis maxime promptum, adverſus Voculam exercitumque ejus mittit: Julio Maximo, et Claudio Victore ſororis ſuae filio, ducibus. rapiunt in tranſitu hiberna alae, Aſciburgii ſita; adeoque improviſi caſtra involavere, ut non alloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. id ſolum, ut in tumultu, monuit, 'ſubſignano milite media firmare;' auxilia paſſim circumfuſa ſunt. eques pro-

rupit, exceptuſque compoſitis hoſtium ordinibus, terga in ſuos vertit. caedes inde, non proelium. et Nerviorum cohortes, metu ſeu perfidia, latera noſtrorum nudavere. ſic ad legiones perventum; quae, amiſſis ſignis, intra vallum ſternebantur; cum repente, novo auxilio, fortuna pugnae mutatur. Vaſconum lectae a Galba cohortes, ac tum accitae, dum caſtris propinquant, audito proeliantium clamore, intentos hoſtes a tergo invadunt, latioremque quam pro numero terrorem faciunt: aliis a Noveſio, aliis a Magontiaco univerſas copias adveniſſe credentibus. is error Romanis addit animos, et dum alienis viribus confidunt, ſuas recepere. fortiſſimus quiſque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evaſit, cum ſignis captivisque, quos prima acie corripuerant. caeſorum eo die, in partibus noſtris, major numerus et imbellior; e Germanis, ipſa robora. Dux uterque, pari culpa 34
meritus adverſa, proſperis defuere. nam Civilis, ſi majoribus copiis inſtruxiſſet aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequiſſet, caſtraque perrupta excidiſſet.

Vocula, nec adventum hoſtium exploravit, eoque ſimul egreſſus victuſque; dein victoriae parum confiſus, tritis fruſtra diebus, caſtra in hoſtem movit; quem ſi ſtatim impellere, curſumque rerum ſequi maturaſſet; ſolvere obſidium legionum eodem impetu potuiſſet. tentaverat interim Civilis obſeſſorum animos, tamquam perditae apud Romanos res, et ſuis victoria proveniſſet. circumferebantur ſigna vexillaque; oſtentati etiam captivi; ex quibus unus, egregium facinus auſus, clara voce geſta patefecit, confoſſus illic a Germanis; unde major indici fides. ſimul vaſtatione incendiiſque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. 'in conſpectu caſtrorum conſtitui ſigna, foſſamque et vallum circumdari Vocula jubet. depoſitis impedimentis ſarciniſque expediti certarent.' hinc in ducem clamor pugnam poſcentium; et minari aſſueverant. ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompoſiti feſſique proelium ſumpſere; nam Civilis aderat, non minus vitiis hoſtium, quam virtute ſuorum fretus. varia apud Romanos fortu-

na, et seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriae memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari. et redintegrata acie, manus ad obsessos tendere: 'ne tempo-'ri deessent.' illi cuncta e muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. ac forte Civilis lapsu equi prostratus; credita per utrumque exercitum fama, 'vul-'neratum aut interfectum,' immane quantum suis pavoris, et hostibus alacritatis indidit. Sed Vocula, omissis 35
fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam rursus obsidium immineret: corrupta totiens victoria, non falso suspectus bellum malle. nihil aeque exercitus nostros, quam egestas copiarum fatigabat. impedimenta legionum cum imbelli turba Novesium missa, ut inde terrestri itinere frumentum adveherent. nam flumine hostes potiebantur. primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile; qui ubi 'rursus missos Novesium frumenta-'tores, datasque in praesidium cohortes, 'velut multa pace ingredi' accepit; rarum apud signa militem, arma in vehi-

culis, cunctos licentia vagos, compositus invadit: praemissis, qui pontes et viarum angusta insiderent; pugnatum longo agmine, et incerto Marte, donec proelium nox dirimeret. cohortes Geldubam perrexere, manentibus ut fuerant castris, quae relictorum illic militum praesidio tenebantur. non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. addit exercitui suo Vocula mille delectos, e quinta et quartadecima legionibus apud Vetera obsessis, indomitum militem, et ducibus infensum. plures quam jussum erat profecti, palam in agmine fremebant, 'non se ultra famem, 'insidias legatorum toleraturos.' at qui remanserant, 'desertos se abducta parte 'legionum' querebantur. duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam; aliis redire in castra abnuentibus. inte-
36 rim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. mox haud procul Novesio, equestri proelio prospere certavit. sed miles, secundis adversisque, perinde in exitium ducum accen-

debatur. et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctae legiones donativum exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. idque praecipuum fuit seditionis alimentum. effusi in luxum et epulas, et nocturnos coetus, veterem in Hordeonium iram renovant; nec ullo legatorum, tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. e adem in Voculam parabantur, nisi ser vili habitu, per tenebras, ignoratus e vasisset. ubi sedato impetu metus rediit centuriones cum epistolis ad civitate Galliarum misere, ' auxilia ac stipendia oraturos. Ipsi, ut est vulgus sine recto re praeceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis, ac sta tim omissis, in fugam vertuntur. res adversae, discordiam peperere; iis qui superiore exercitu erant, caussam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines in castris, et per proximas Belgarum civitates, repositae, cum jam Vitellius occidisset. dein mutati in poenitentiam pr

mani, quartanique, et duodeviceſimani, Voculam ſequuntur: apud quem reſumpto Veſpaſiani ſacramento, ad liberandum Magontiaci obſidium ducebantur. diſceſſerant obſeſſores, mixtus ex Cattis, Uſipiis, Mattiacis exercitus, ſatietate praedae, nec incruenti. in via diſperſos et neſcios miles noſter invaſerat. quin et loricam vallumque per fines ſuos Treveri ſtruxere, magniſque invicem cladibus cum Germanis certabant, donec egregia erga populum Romanum merita,

38 mox rebelles foedarent. Interea Veſpaſianus iterum, ac Titus, conſulatum abſentes inierunt, moeſta et multiplici metu ſuſpenſa civitate, quae ſuper inſtantia mala, falſos pavores induerat, 'deſciviſſe Africam, res novas moliente 'L. Piſone.' is praeerat provinciae, nequaquam turbidus ingenio. ſed quia naves ſaevitia hiemis prohibebantur, vulgus alimenta in dies mercari ſolitum, cui una ex republica annonae cura; clauſum litus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui ſtudium partium nondum poſuerant: ne victoribus quidem ingrato rumore,

quorum cupiditates externis quoque bel-
lis inexplebiles, nulla unquam civilis
victoria satiavit. Kalendis Januariis, in 39
senatu, quem Julius Frontinus praetor
urbanus vocaverat, legatis exercitibus-
que ac regibus laudes gratesque decretae.
et Tertio Juliano praetura, ‘tanquam
‘transgredientem in partes Vespasiani
‘legionem deseruisset,’ ablata, ut in Plo-
tium Griphum transferretur: Hormo dig-
nitas equestris data. et mox, ejurante
Frontino, Caesar Domitianus praeturam
cepit. ejus nomen epistolis edictisque
praeponebatur. vis penes Mucianum e-
rat: nisi quod pleraque Domitianus, in-
stigantibus amicis, aut propria libidine,
audebat. sed praecipuus Muciano metus
e Primo Antonio, Varoque Arrio: quos
recentes, clarosque rerum fama, ac mi-
litum studiis, etiam populus fovebat, quia
in neminem ultra aciem saevierant. et
ferebatur Antonius Scribonianum Cras-
sum, egregiis majoribus, et fraterna i-
magine fulgentem, ad capessendam rem
publicam hortatus: haud defutura con
sciorum manu, ni Scribonianus abnu
isset, ne paratis quidem corrumpi fac

lis, adeo metuens incerta. igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat; multis in ſenatu laudibus cumulatum, ſecretis promiſſis onerat, ‘citeriorem Hiſpaniam oſtentans, diſ‘ceſſu Cluvii Rufi vacuam;’ ſimul amicis ejus, tribunatus praefecturaſque largitur. dein, poſtquam inanem animum ſpe et cupidine impleverat, vires abolet; dimiſſa in hiberna legione ſeptima, cujus flagrantiſſimus in Antonium amor. et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remiſſa. pars exercitus in Germanias ducebatur. ſic egeſto, quidquid turbidum, redit urbi ſua forma, leſque, et munia magiſtratuum. Quo die ſenatum ingreſſus eſt Domitianus, ‘de abſentia patris fratriſque ac juventa ‘ſua,’ pauca et modica diſſeruit, decorus habitu: et ignotis adhuc moribus, crebra oris confuſio pro modeſtia accipiebatur. referente Caeſare, ‘de reſti‘tuendis Galbae honoribus,’ cenſuit Curtius Montanus, ‘ut Piſonis quoque ‘memoria celebraretur.’ patres utrumque juſſere; de Piſone irritum fuit. tum ſorte ducti, ‘per quos redderentur bel-

'lo rapta; quique aera legum vetustate 'delapsa noscerent, figerentque, et fas'tos adulatione temporum foedatos ex'onerarent, modumque publicis impen'sis facerent.' redditur Tertio Juliano praetura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. Gripho honor mansit. repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit, damnatusque Publius, et Sorani manibus satisfactum. insignis publica severitate dies, ne privatim quidem laude caruit: justum judicium explesse Musonius videbatur. diversa fama Demetrio Cynicam sectam professo, quod manifestum reum ambitiosius quam honestius defendisset. ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. signo ultionis in accusatores dato, petit a Caesare Junius Mauricus, 'ut commen'tariorum principalium potestatem se'natui faceret, per quos nosceret, quem 'quisque accusandum poposcisset. con'sulendum tali super re principem,' respondit. Senatus, inchoantibus primo- 41
ribus, jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri ut sen-

tentiam rogabatur. ‘ Deos teſtes advo- ‘ cabant, nihil ope ſua factum, quo cu- ‘ juſquam ſalus laederetur, neque ſe prae- ‘ mium aut honorem ex calamitate civi- ‘ um cepiſſe ;’ trepidis, et verba jurisju- randi per varias artes mutantibus, quis flagitii conſcientia inerat. probabant re- ligionem patres, perjurium arguebant. eaque velut cenſura, in Sariolenum Vo- culam, et Nonium Actianum, et Ceſti- um Severum acerrime incubuit, crebris apud Neronem delationibus famoſos. Sa- riolenum et recens crimen urgebat, quod apud Vitellium molitus eadem foret; nec deſtitit ſenatus manus intentare Voculae, donec curia excederet. ad Pactium Afri- canum tranſgreſſi, eum quoque protur- bant: tamquam Neroni Scribonios fra- tres concordia opibuſque inſignes, ad exitium monſtraviſſet. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Criſpum, cujus interrogati- onibus fatigabatur, ultro converſus, miſ- cendo quae defendere nequibat, ſocie-
2 tate culpae invidiam declinavit. Mag- nam eo die pietatis eloquentiaeque fa- mam Vipſanus Meſſala adeptus eſt, non-

dum ſenatoria aetate, auſus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum ſubverſa Craſſorum et Orphiti domus in ſummum odium extulerat. ſponte ex ſenatusconſulto accuſationem ſubiiſſe juvenis admodum, nec depellendi periculi, ſed in ſpem potentiae videbatur. et Sulſpicia Praetextata Craſſi uxor, quatuorque liberi, ſi cognoſceret ſenatus, ultores aderant. igitur Meſſala non cauſſam neque reum tueri, ſed periculis fratris ſemet opponens, flexerat quoſdam. occurrit truci oratione Curtius Montanus, eo uſque progreſſus, ut 'poſt caedem Galbae, datam interfectori Piſonis pecuniam a Regulo, adpetitumque morſu Piſonis caput objectaret. haec certe, inquit, Nero non coëgit, nec dignitatem, aut ſalutem illa ſaevitia redemiſti. ſane toleremus iſtorum defenſiones: qui perdere alios, quam periclitari ipſi maluerunt. te ſecurum reliquerat exſul pater, et diviſa inter creditores bona, nondum honorum capax aetas; nihil quod ex te concupiſceret Nero, nihil quod timeret; libidine ſanguinis, et hiatu praemiorum,

[redacted]

‘ ignotum adhuc ingenium, et nullis de-
‘ fenſionibus expertum, caede nobili im-
‘ buiſti; cum ex funere reipublicae, rap-
‘ tis conſularibus ſpoliis, ſeptuagies ſeſ-
‘ tertio ſaginatus, et ſacerdotio fulgens,
‘ innoxios pueros, illuſtres ſenes, con-
‘ ſpicuas foeminas eadem ruina proſter-
‘ neres: cum ſegnitiam Neronis incuſa-
‘ res, quod per ſingulas domos, ſeque et
‘ delatores fatigaret: poſſe univerſum ſe-
‘ natum una voce ſubverti. retinete, pa-
‘ tres conſcripti, et reſervate hominem
‘ tam expediti conſilii, ut omnis aetas in-
‘ ſtructa ſit: et quomodo ſenes noſtri
‘ Marcellum, Criſpum; juvenes, Regu-
‘ lum imitentur. invenit etiam aemulos
‘ infelix nequitia; quid ſi floreat vigeat-
‘ que? et quem adhuc quaeſtorium offen-
‘ dere non audemus, praetorium et con-
‘ ſularem viſuri ſumus? an Neronem
‘ extremum dominorum putatis? idem
‘ crediderant, qui Tiberio, qui Caio ſu-
‘ perſtites fuerunt: cum interim inteſta-
‘ bilior, et ſaevior exortus eſt. non ti-
‘ memus Veſpaſianum: ea principis ae-
‘ tas, ea moderatio. ſed diutius durant
‘ exempla, quam mores. elanguimus,

'patres conſcripti, nec jam ille ſenatus 'ſumus, qui occiſo Nerone, delatores 'et miniſtros, more majorum puniendos 'flagitabat. optimus eſt, poſt malum 'principem, dies primus.' Tanto cum aſſenſu ſenatus auditus eſt Montanus, ut ſpem caperet Helvidius, poſſe etiam Marcellum proſterni. igitur a laude Cluvii Rufi orſus, qui perinde dives et eloquentia clarus, nulli unquam ſub Nerone periculum faceſſiſſet; crimine ſimul exemploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis. quod ubi ſenſit Marcellus, velut excedens curia: 'imus, 'inquit, Priſce, et relinquimus tibi ſe-'natum tuum: regna praeſente Caeſa-'re.' ſequebatur Vibius Criſpus: ambo infenſi, vultu diverſo, Marcellus minacibus oculis, Criſpus renidens: donec accurſu amicorum retraherentur. cum gliſceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent, conſumptus per diſcordiam dies. Proximo ſenatu, inchoante Caeſare 'de abolendo dolore iraque, et pri-'orum temporum neceſſitatibus,' cenſuit Mucianus prolixe pro accuſatoribus.

ſimul eos qui coeptam, dein omiſſam actionem repeterent, monuit ſermone molli, et tamquam rogaret. patres coeptam libertatem, poſtquam obviam itum, omiſere. Mucianus ne ſperni ſenatus judicium, et cunctis ſub Nerone admiſſis data impunitas videretur; Octavium Sagittam, et Antiſtium Soſianum ſenatorii ordinis, egreſſos exſilium, in eaſdem inſulas redegit. Octavius, Pontiam Poſtumiam ſtupro cognitam, et nuptias ſuas abnuentem, impotens amoris interfecerat: Soſianus, pravitate morum multis exitioſus. ambo gravi ſenatusconſulto damnati pulſique, quamvis conceſſo aliis reditu, in eadem poena retenti ſunt. nec ideo lenita erga Mucianum invidia. quippe Soſianus ac Sagitta viles, etiam ſi reverterentur: accuſatorum ingenia, et opes, et exercita malis artibus poten-
45 tia timebantur. Reconciliavit pauliſper ſtudia patrum, habita in ſenatu cognitio, ſecundum veterem morem. Manlius Patruitus ſenator, ‘ pulſatum ſe in colonia Senienſi, coetu multitudinis, et juſſu magiſtratuum querebatur; nec finem ‘ injuriae hîc ſtetiſſe: planctum, et la-

‘ menta, et ſupremorum imaginem prae-‘ ſenti ſibi circumdata; cum contume-‘ liis et probris, quae in ſenatum univer-‘ ſum jacerentur.’ vocati qui arguebantur. et cognita cauſſa, in convictos vindicatum. additumque ſenatuſconſultum, quo Senienſium plebes modeſtiae admoneretur. iiſdem diebus Antonius Flamma Cyrenenſibus damnatur, lege repetundarum, et exſilio ob ſaevitiam. inter quae militaris ſeditio prope exarſit. Prae- 46
torianam militiam repetebant a Vitellio dimiſſi, pro Veſpaſiano congregati: et lectus in eandem ſpem e legionibus miles, promiſſa ſtipendia flagitabat. ne Vitelliani quidem, ſine multa caede, pelli poterant. ingreſſus caſtra Mucianus, quo rectius ſtipendia ſingulorum ſpectaret, ſuis cum inſignibus armiſque victores conſtituit, modicis inter ſe ſpatiis diſcretos. tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem, et urbi vicina conquiſiti, producuntur prope intecto corpore. ‘ eos Mucianus diduci, ‘ et Germanicum Britannicumque mili-‘ tem, ac ſi qui aliorum exercituum, ſe-

'paratim aſſiſtere' jubet. illos primus ſtatim aſpectus obſtupefecerat; cum ex diverſo velut aciem telis et armis trucem; ſemet clauſos nudoſque et illuvie deformes aſpicerent. ut vero huc illuc diſtrahi coepere, metus per omnes, et praecipua Germanici militis formido, tamquam ea ſeparatione ad caedem deſtinarentur; prenſare commanipularium pectora, cervicibus innecti, ſuprema oſcula petere, 'ne desererentur ſoli, neu in 'pari cauſa diſparem fortunam paterentur:' modo Mucianum, modo abſentem principem, poſtremum coelum ac deos obteſtari; donec Mucianus, 'cunctos ejuſdem ſacramenti, ejuſdem imperatoris milites' appellans, falſo timori obviam iret. namque et victor exercitus clamore lacrymas eorum juvabat. iſque finis illa die. paucis poſt diebus, alloquentem Domitianum firmati jam excepere. ſpernunt oblatos agros, militiam et ſtipendia orant. preces erant, ſed quibus contradici non poſſet; igitur in praetorium accepti. dein quibus aetas et juſta ſtipendia, dimiſſi cum honore, alii ob culpam: ſed carptim, ac

ſinguli; quo tutiſſimo remedio, conſenſus multitudinis extenuatur. Ceterum 47
verane pauperie, an uti videretur, actum in ſenatu, ‘ ut ſexcenties ſeſtertium a ‘ privatis mutuum acciperetur.’ praepoſituſque ei curae Poppaeus Silvanus; nec multo poſt neceſſitas abiit, ſive omiſſa ſimulatio. abrogati inde, legem ferente Domitiano, conſulatus quos Vitellius dederat. Funuſque cenſorium Flavio 48
Sabino ductum: magna documenta inſtabilis fortunae, ſummaque et ima miſcentis. ſub idem tempus L. Piſo proconſule interficitur: ea de caede quam veriſſime expediam, ſi pauca ſupra petiero, ab initio cauſiſque talium facinorum non abſurda. legio in Africa auxiliaque, tutandis imperii finibus, ſub divo Auguſto Tiberioque principibus, proconſuli parebant. mox C. Caeſar turbidus animi, ac M. Silanum obtinentem Africam metuens, ablatam proconſuli legionem, miſſo in eam rem legato tradidit. aequatus inter duos beneficiorum numerus, et mixtis utriuſque mandatis, diſcordia quaeſita auctaque. pravo certamine, legatorum jus adolevit; diutur-

nitate officii, vel quia minoribus major aemulandi cura: proconſulum ſplendidiſſimus quiſque, ſecuritati magis quam
49 potentiae conſulebant. Sed tum legionem in Africa regebat Valerius Feſtus, ſumptuoſae adoleſcentiae, neque modica cupiens, ſed affinitate Vitellii anxius. is crebris ſermonibus, tentaveritne Piſonem ad res novas, an tentanti reſtiterit, incertum; quoniam ſecreto eorum nemo affuit, et occiſo Piſone plerique ad gratiam interfectoris inclinavere. nec ambigitur, provinciam et militem, alienato erga Veſpaſianum animo fuiſſe, et quidam e Vitellianis urbe profugi, oſtentabant Piſoni 'nutantes Gallias, paratam Germaniam, pericula ipſius, et in pace ſuſpecta tutius bellum.' inter quae Claudius Sagitta, praefectus alae Petrinae, proſpera navigatione praevenit Papirium centurionem, a Muciano miſſum: aſſeveravitque 'mandata interficiendi Piſonis, centurioni data. cecidiſſe Galerianum, conſobrinum ejus generumque. unam in audacia ſpem ſalutis. ſed duo itinera audendi, ſeu mallet ſtatim arma, ſeu petita navibus

'Gallia, ducem ſe Vitellianis exerciti-'bus oſtenderet.' nihil ad ea moto Piſone, centurio a Muciano miſſus, ut portum Carthaginis attigit, magna voce, laeta Piſoni omnia, tamquam principi continuare; obvios et ſubitae rei miraculo attonitos, ut eadem adſtreperent, hortari; vulgus credulum, ruere in forum, praeſentiam Piſonis expoſcere. gaudio clamoribuſque cuncta miſcebant, indiligentia veri, et adulandi libidine. Piſo indicio Sagittae, vel inſita modeſtia, non in publicum egreſſus eſt, neque ſe ſtudiis vulgi permiſit. centurionemque percunctatus, poſtquam 'quae-'ſitum ſibi crimen caedemque' comperit: 'animadverti in eum' juſſit, haud perinde ſpe vitae, quam ira in percuſſorem, quod idem ex interfectoribus Clodii Macri, cruentas legati ſanguine manus, ad caedem proconſulis retuliſſet. anxio deinde edicto Carthaginenſibus increpitis, ne ſolita quidem munia uſurpabat, clauſus intra domum, ne qua motus novi cauſſa vel forte oriretur. Sed 50
ubi Feſto conſternatio vulgi, centurionis ſupplicium, veraque et falſa, more

famae, in majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. illi raptim vecti, obscuro adhuc coeptae lucis, domum proconsulis irrumpunt, destrictis gladiis, et magna pars Pisonis ignari: quod Poenos auxiliares, Maurosque in eam caedem delegerat; haud procul cubiculo, obvium forte servum, 'quisnam, et 'ubi esset Piso?' interrogavere. servus egregio mendacio, 'se Pisonem esse' respondit: ac statim obtruncatur; nec multo post, Piso interficitur. namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa e procuratoribus Africae: jam tunc optimo cuique exitiosus, et in caussas malorum, quae mox tulimus, saepius rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem tendit praefectumque castrorum Cetronium Pisanum vinciri jussit, proprias ob simultates: sed 'Pisonis satellitem' vocabat, militesque et centuriones quosdam puniit, alios praemiis affecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. mox Ophensium, Leptitanorumque discordias componit, quae raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis,

jam per arma atque acies exercebantur. nam populus Ophensis multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam, et inter accolas latrociniis fecundam. unde artae Leptitanis res, lateque vastatis agris, intra moenia trepidabant; donec interventu cohortium alarumque, fusi Garamantes, et recepta omnis praeda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium, ulterioribus vendiderant. At Vespasiano post Cremonen- 51
sem pugnam, et prosperos undique nuntios, 'cecidisse Vitellium,' multi cujusque ordinis pari audacia fortunaque hibernum mare aggressi nuntiavere. aderant legati regis Vologesi, 'quadraginta Parthorum equitum millia' offerentes. magnificum laetumque tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. gratiae Vologeso actae, mandatumque 'ut legatos ad senatum mitteret, et pacem esse sciret.' Vespasianus in Italiam, resque urbis intentus adversam de Domitiano famam accipit: 'tamquam terminos aetatis, et concessa filio egrederetur.' igitur validissimam exercitus partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli

52 perpetranda. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem ſermone oraſſe dicebatur, 'ne criminantium nuntiis temere accenderetur: integrumque ſe ac placabilem filio praeſtaret. non legiones, non claſſes, perinde firma imperii munimenta, quam numerum liberorum. nam amicos tempore, fortuna, cupidinibus aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, deſinere: ſuum cuique ſanguinem indiſcretum, ſed maxime principibus: quorum proſperis et alii fruantur, adverſa ad junctiſſimos pertineant; ne fratribus quidem manſuram concordiam, ni pater exemplum praebuiſſet.' Veſpaſianus haud aeque Domitiano mitigatus, quam Titi pietate gaudens, 'bono eſſe animo jubet, belloque et armis rempublicam attollere: ſibi pacem domumque curae fore.' tum celerrimas navium frumento onuſtas, ſaevo adhuc mari committit. quippe tanto diſcrimine urbs nutabat, ut decem haud amplius dierum frumentum in horreis fuerit, cum a Veſ-
53 paſiano commeatus ſubvenere. Curam reſtituendi Capitolii in L. Veſtinum con-

fert, equeſtris ordinis virum, ſed auctoritate famaque inter proceres. ab eo contracti haruſpices, monuere, 'ut reliquiae prioris delubri in paludes averentur, templum iiſdem veſtigiis ſiſteretur; nolle deos mutari veterem formam.' undecimo kalendas Julias, ſerena luce, ſpatium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coroniſque. ingreſſi milites, quîs fauſta nomina, felicibus ramis; dein virgines Veſtales, cum pueris puelliſque patrimis matrimiſque, aqua rivis et fontibus amnibuſque hauſta, perluere. tum Helvidius Priſcus praetor, praeeunte Plauto Eliano pontifice, luſtrata ſuovetaurilibus area, et ſuper ceſpitem redditis extis, 'Jovem, Junonem, Minervam, praeſideſque imperii deos precatus uti coepta proſperarent, ſedeſque ſuas pietate hominum inchoatas, divina ope attollerent;' vittas quîs ligatus lapis innexique funes erant, contigit. ſimul ceteri magiſtratus, et ſacerdotes, et ſenatus, et eques, et magna pars populi, ſtudio laetitiaque connixi, ſaxum ingens traxere: paſſimque injectae fundamentis argenti aurique

ſtipes, et metallorum primitiae nullis fornacibus victae, ſed ut gignuntur. praedixere haruſpices, ne temeraretur opus ſaxo aurove in aliud deſtinato. altitudo aedibus adjecta. id ſolum religio annuere; et prioris templi magnificentiae defuiſſe creditum, quo tanta vis hominum
54 retinenda erat. Audita interim per Gallias Germaniaſque mors Vitellii duplicaverat bellum. nam Civilis omiſſa diſſimulatione, in populum Romanum ruere. Vitellianae legiones vel externum ſervitium quam imperatorem Veſpaſianum malle. Galli ſuſtulerant animos, eandem ubique exercituum noſtrorum fortunam rati: vulgato rumore, 'a Sarmatis Daciſque Moeſica ac Pannonica hiberna circumſideri:' paria de Britannia fingebantur. ſed nihil aeque, quam incendium Capitolii, ut finem imperii adeſſe crederent, impulerat. 'captam olim a Gallis urbem; ſed integra Jovis ſede, manſiſſe imperium. fatali nunc igne, ſignum coeleſtis irae datum et poſſeſſionem rerum humanarum Tranſalpinis gentibus, portendi' ſuperſtitione vana Druidae canebant. inceſſeratque

n primores Galliarum ab Othone ad-
sus Vitellium missos, antequam di-
derentur, pepigisse, 'ne deessent li-
bertati, si populum Romanum conti-
nua bellorum civilium series et inter-
na mala fregissent.' Ante Flacci Hor- 55
deonii caedem, nihil prorupit, quo con-
juratio intelligeretur. interfecto Hor-
deonio, commeavere nuntii inter Civi-
lem Classicumque praefectum alae Tre-
verorum. Classicus nobilitate opibusque
ante alios; regium illi genus, et pace
belloque clara origo. ipse, e majoribus
suis, hostis populi Romani, quam soci-
us jactabat. miscuere sese Julius Tutor,
et Julius Sabinus; hic Trevir, hic Lin-
gon. Tutor, ripae Rheni a Vitellio prae-
fectus: Sabinus, super insitam vanita-
tem, falsae stirpis gloria incendebatur,
'proaviam suam divo Julio per Gallias
'bellanti, corpore atque adulterio pla-
'cuisse.' hi secretis sermonibus animos
ceterorum scrutari; ubi, quos idoneos
rebantur, conscientia obstrinxere, in co-
lonia Agrippinensi, in domum privatam
conveniunt; nam publice civitas talibus
inceptis abhorrebat. attamen interfuere

quidam Ubiorum, Tungrorumque. ſed
plurima vis penes Treveros, ac Lingo-
nas. nec tulere moras conſultandi; cer-
tatim proclamant, ‘ furere diſcordiis po-
‘ pulum Romanum, caeſas legiones, vaſ-
‘ tatam Italiam, capi cummaxime urbem,
‘ omnes exercitus ſuis quemque bellis
‘ diſtineri; ſi Alpes praeſidiis firmentur;
‘ coalita libertate, diſpecturas Gallias,
‘ quem virium ſuarum terminum velint.’
56 Haec dicta pariter, probataque; de re-
liquiis Vitelliani exercitus dubitavere.
plerique interficiendos cenſebant, ‘ tur-
‘ bidos, infidos, ſanguine ducum pol-
‘ lutos.’ vicit ratio parcendi: ‘ ne ſub-
‘ lata ſpe veniae, pertinacia accenderen-
‘ tur. alliciendos potius in ſocietatem;
‘ legatis tantum legionum interfectis, ce-
‘ terum vulgus conſcientia ſcelerum, et
‘ ſpe impunitatis facile acceſſurum.’ ea
primi concilii forma; miſſique per Gal-
lias concitores belli. ſimulatum ipſis ob-
ſequium, quo incautiorem Voculam op-
primerent. nec defuere qui Voculae nun-
tiarent. ſed vires ad coërcendum dee-
rant, infrequentibus infidiſque legioni-
bus. inter ambiguos milites, et occultos

hoſtes, optimum e praeſentibus ratus,
mutua diſſimulatione, et iiſdem, quibus
petebatur, artibus graſſari; in coloniam
Agrippinenſem deſcendit. illuc Claudius
Labeo, quem captum et extra conven-
tum amandatum in Friſios diximus, cor-
ruptis cuſtodibus perfugit; pollicituſque,
'ſi praeſidium daretur, iturum in Bata-
'vos, et potiorem civitatis partem ad
'ſocietatem Romanam retracturum:' ac-
cepta peditum equitumque modica ma-
nu, nihil apud Batavos auſus, quoſdam
Nerviorum Bethaſiorumque in arma tra-
xit. et furtim magis, quam bello, Ca-
ninefates Marſacoſque incurſabat. Vo-
cula Gallorum fraude illectus, ad hoſtem
contendit. Nec procul Veteribus abe- 57
rat; cum Claſſicus ac Tutor per ſpeciem
explorandi praegreſſi, cum ducibus Ger-
manorum pacta firmavere. tumque pri-
mum diſcreti a legionibus, proprio val-
lo caſtra ſua circumdant, obteſtante Vo-
cula, 'non adeo turbatam civilibus ar-
'mis rem Romanam, ut Treveris etiam
'Lingonibuſque deſpectui ſit. ſupereſſe
'fidas provincias, victores exercitus, for-
'tunam imperii, et ultores deos. ſic o-

[redacted]

‘ lim, Sacrovirum et Æduos; nuper, ‘ Vindicem Galliasque singulis proeliis ‘ concidisse. eadem rursus numina, ea‘ dem fata, ruptores foederum exspecta‘ rent. melius divo Julio, divoque Au‘ gusto notos eorum animos. Galbam, ‘ et infracta tributa, hostiles spiritus in‘ duisse. nunc hostes, quia molle servi‘ tium: cum spoliati exutique fuerint, ‘ amicos fore.’ haec ferociter locutus, postquam perstare in perfidia Classicum Tutoremque videt: verso itinere, Novesium concedit. Galli duum millium spatio distantibus campis, consedere. illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi: ut, flagitium incognitum, Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris, nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocata concione, in hunc modum disseruit.

58 ‘ Nunquam apud vos verba feci, aut pro ‘ vobis solicitior, aut pro me securior. ‘ nam mihi exitium parari, libens audio: ‘ mortemque in tot malis hostium ut fi‘ nem miseriarum exspecto. vestrî me pu-

'det miſeretque, adverſus quos non 'proelium et acies parantur; id enim fas 'armorum, et jus hoſtium eſt; bellum 'cum populo Romano veſtris ſe manibus 'geſturum Claſſicus ſperat: imperium-'que et ſacramentum Galliarum oſten-'tat. adeo nos, ſi fortuna in praeſens 'virtuſque deſeruit, etiam vetera exem-'pla deficiunt, quotiens Romanae legio-'nes perire praeoptaverint, ne loco pel-'lerentur. ſocii ſaepe noſtri, exſcindi 'urbes ſuas, ſeque cum conjugibus ac 'liberis cremari pertulerunt; neque a-'liud pretium exitus, quam fides fama-'que. tolerant cummaxime inopiam ob-'ſidiumque apud Vetera legiones, nec 'terrore aut promiſſis demoventur. no-'bis, ſuper arma et viros, et egregia caſ-'trorum munimenta, frumentum et com-'meatus quamvis longo bello pares. pe-'cunia nuper etiam donativo ſuffecit: 'quod ſive a Veſpaſiano, ſive a Vitellio 'datum interpretari mavultis, ab impe-'ratore certe Romano accepiſtis. tot 'bellorum victores, apud Geldubam, a-'pud Vetera, fuſo totiens hoſte, ſi pa-'vetis aciem, indignum id quidem: ſed

' est vallum murique, et trahendi artes,
' donec e proximis provinciis auxilia
' exercitusque concurrant. sane ego dis-
' pliceam; sunt alii legati, tribuni, centu-
' rio denique, aut miles. ne hoc prodigi-
' um toto terrarum orbe vulgetur, vobis
' satellitibus, Civilem et Classicum Italiam
' invasuros. an si ad moenia urbis Ger-
' mani Gallique duxerint, arma patriae
' inferetis? horret animus tanti flagitii
' imagine. Tutori Trevero agentur ex-
' cubiae? signum belli Batavus dabit?
' Germanorum catervas supplebitis? quis
' deinde sceleris exitus? cum Romanae
' legiones contra direxerint: transfugae
' e transfugis, et proditores e proditori-
' bus, inter recens et vetus sacramentum
' invisi deis errabitis? te, Jupiter optime
' maxime, quem per octingentos vigin-
' ti annos, tot triumphis coluimus; te,
' Quirine Romanae parens urbis, pre-
' cor venerorque, ut si vobis non fuit cor-
' di, me duce haec castra incorrupta et
' intemerata servari; at certe pollui foe-
' darique a Tutore et Classico ne sinatis.
' militibus Romanis aut innocentiam de-
' tis; aut maturam, et sine noxa poeni-

'tentiam.' Varie excepta oratio inter 59
ſpem metumque ac pudorem. digreſſum
Voculam, et de ſupremis agitantem, li-
berti ſervique prohibuere foediſſimam
mortem ſponte praevenire. et Claſſicus
miſſo Æmilio Longino deſertore primae
legionis, caedem ejus maturavit. Heren-
nium et Numiſium legatos, vinciri ſatis
viſum. dein ſumptis Romani imperii in-
ſignibus, in caſtra venit. nec illi, quam-
quam ad omne facinus durato, verba ul-
tra ſuppeditavere, quam ut ſacramentum
recitaret. juravere qui aderant, 'pro
'imperio Galliarum.' interfectorem Vo-
culae altis ordinibus; ceteros, ut quiſ-
que flagitium navaverat, praemiis attol-
lit. diviſae inde inter Tutorem et Claſ-
ſicum curae. Tutor valida manu circum-
datos Agrippinenſes, quantumque mi-
litum apud ſuperiorem Rheni ripam, in
eadem verba adigit, occiſis Magontiaci
tribunis, pulſo caſtrorum praefecto, qui
detrectaverant. Claſſicus corruptiſſimum
quemque e deditis 'pergere ad obſeſſos
'jubet, veniam oſtentantes ſi praeſentia
'ſequerentur; aliter nihil ſpei; famem,
'ferrumque, et extrema paſſuros.' ad-

jecere qui miſſi erant, exemplum ſuum.
60 Obſeſſos hinc fides, inde egeſtas, inter decus ac flagitium diſtrahebant. cunctantibus ſolita inſolitaque alimenta deerant; abſumptis jumentis equiſque, et ceteris animalibus, quae profana foedaque in uſum neceſſitas vertit. virgulta poſtremo et ſtirpes et internatas ſaxis herbas vellentes, miſeriarum patientiaeque documentum fuere: donec egregiam laudem fine turpi macularent, miſſis ad Civilem legatis vitam orantes. neque ante preces admiſſae, quam in verba Galliarum jurarent. tum pactus praedam caſtrorum, dat cuſtodes, qui pecuniam, calones, ſarcinas retentarent, atque ipſos leves abeuntes proſequerentur. ad quintum fere lapidem coorti Germani, incautum agmen aggrediuntur. pugnaciſſimus quiſque in veſtigio; multi palantes occubuere; ceteri retro in caſtra profugiunt, querente ſane Civile et increpante Germanos, ‘tamquam fidem per ſcelus abrumperent.’ ſimulata ea fuerint, an retinere ſaevientes nequiverit, parum affirmatur. direptis caſtris faces injiciunt. cunctoſque qui proelio ſuperfuerant, in-

undique effusi, insolito spectaculo nimi-
um fruebantur. non tulit ala Picentina
gaudium insultantis vulgi; spretisque
Sancti promissis, aut minis, Magonti-
acum abeunt: ac forte obvio interfecto-
re Voculae Longino, conjectis in eum
telis, initium exsolvendae in posterum
culpae fecere. legiones nihil mutato iti-
nere, ante moenia Treverorum consi-
dunt. Civilis et Classicus rebus secun- 63
dis sublati, an coloniam Agrippinensem
diripiendam exercitibus suis permitte-
rent, dubitavere. saevitia ingenii, et
cupidine praedae, ad excidium civitatis
trahebantur; obstabat ratio belli, et no-
vum imperium inchoantibus utilis cle-
mentiae fama. Civilem etiam beneficii
memoria flexit, quod filium ejus primo
rerum motu in colonia Agrippinensi de-
prehensum, honorate custodierant. sed
Transrhenanis gentibus invisa civitas,
opulentia auctuque. neque alium finem
belli rebantur, quam si promiscua ea se-
des omnibus Germanis foret: aut dis-
jecta, Ubios quoque dispersisset. Igitur 64
Tencteri, Rheno discreta gens, missis
legatis, mandata apud concilium Agrip-

pinenſium edi jubent; quae ferociſſimus
e legatis, in hunc modum protulit:
‘ Rediſſe vos in corpus nomenque Ger-
‘ maniae, communibus deis, ſed prae-
‘ cipuo Deorum Marti grates agimus:
‘ vobiſque gratulamur, quod tandem li-
‘ beri inter liberos eritis. nam ad hunc
‘ diem, flumina ac terras, et coelum quo-
‘ dammodo ipſum, clauſerant Romani:
‘ ut colloquia congreſſuſque noſtros ar-
‘ cerent; vel, quod contumelioſius eſt
‘ viris ad arma natis, inermes ac prope
‘ nudi, ſub cuſtode et pretio coiremus.
‘ ſed ut amicitia ſocietaſque noſtra in ae-
‘ ternum rata ſint: poſtulamus a vobis,
‘ muros coloniae, munimenta ſervitii,
‘ detrahatis; etiam fera animalia, ſi clau-
‘ ſa teneas, virtutis obliviſcuntur. Ro-
‘ manos omnes, in finibus veſtris, truci-
‘ detis; haud facile libertas, et domini
‘ miſcentur. bona interfectorum, in me-
‘ dium cedant, ne quis occulere quid-
‘ quam, aut ſegregare cauſſam ſuam poſ-
‘ ſit. liceat nobis vobiſque utramque ri-
‘ pam colere, ut olim majoribus noſtris;
‘ quomodo lucem diemque omnibus ho-
‘ minibus; ita omnes terras fortibus vi-

'ris natura aperuit. instituta cultumque 'patrium resumite, abruptis voluptati-'bus, quibus Romani plus adversus sub-'jectos quam armis valent; sincerus et 'integer, et servitutis oblitus populus, 'aut ex aequo agetis, aut aliis imperita-'bitis.' Agrippinenses, sumpto consul- 65 tandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio praesens sinebat, in hunc modum respondent. 'quae prima libertatis facultas data est, avidius quam 'cautius sumpsimus, ut vobis ceterisque 'Germanis consanguineis nostris junge-'remur. muros civitatis, congreganti-'bus se cummaxime Romanorum exer-'citibus, augere nobis, quam diruere 'tutius est. si qui ex Italia aut provin-'ciis alienigenae in finibus nostris fue-'rant, eos bellum absumpsit: vel in su-'as quisque sedes refugere. deductis o-'lim, et nobiscum per connubium so-'ciatis, quique mox provenere, haec pa-'tria est. nec vos adeo iniquos existi-'mamus, ut interfici a nobis parentes, 'fratres, liberos nostros velitis. vectigal 'et onera commerciorum resolvimus.

'sint transitus incustoditi, sed diurni et 'inermes: donec nova et recentia jura, 'in vetustatem consuetudine vertantur. 'arbitrum habebimus Civilem et Vele-'dam, apud quos pacta sancientur.' sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. sed coram adire, alloquique Veledam negatum. arcebantur aspectu, quo venerationis plus inesset. ipsa edita in turre: delectus e propinquis, consulta responsaque, ut internuntius numinis, porta-
66 bat. Civilis societate Agrippinensium auctus, proximas civitates affectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. occupatisque Sunicis, et juventute eorum per cohortes composita; quo minus ultra pergeret, Claudius Labeo Bethasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuaria manu restitit fretus loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat. pugnabaturque in angustiis ambigue, donec Germani tranatantes, terga Labeonis invasere. simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clara voce: 'non ideo, inquit, bellum

‘ ſumpſimus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. procul haec a nobis arrogantia; accipite ſocietatem; tranſgredior ad vos, ſeu me ducem, ſeu militem mavultis.’ movebatur vulgus, condebantque gladios; cum Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, univerſam ei gentem dedidere. Labeo antequam circumveniretur, profugit. Civilis Bethaſios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis ſuis adjunxit: ingens rerum, perculſis civitatum animis, vel ſponte inclinantibus. Interea Ju- 67
lius Sabinus, projectis foederis Romani monimentis, Caeſarem ſe ſalutari jubet: magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam. nec Sequani detrectavere certamen. fortuna melioribus affuit. fuſi Lingones. Sabinus feſtinatum temere proelium, pari formidine deſeruit. utque famam exitii ſui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit; illic voluntaria morte interiiſſe creditus. ſed quibus artibus latebriſque, vitam per novem mox annos traduxerit; ſimul amicorum ejus conſtantiam, inſigne Ep-

poninae uxoris exemplum, ſuo loco red-
demus. Sequanorum proſpera acie, bel-
li impetus ſtetit. reſipiſcere paulatim ci-
vitates, faſque et foedera reſpicere, prin-
cipibus Remis: qui per Gallias edixere,
'ut miſſis legatis in commune conſulta-
68 'rent, libertas an pax placeret.' At
Romae cuncta in deterius audita Muci-
anum angebant, ne, quamquam egregii
duces (jam enim Gallum Annium, et
Petilium Cerialem delegerat) ſummam
belli parum tolerarent. nec relinquenda
urbs ſine rectore. et Domitiani indomi-
tae libidines timebantur; ſuſpectis, uti
diximus, Primo Antonio, Varoque Ar-
rio. Varus praetorianis praepoſitus, vim
atque arma retinebat. eum Mucianus
pulſum loco, ne ſine ſolatio ageret, an-
nonae praefecit. utque Domitiani ani-
mum Varo haud alienum, deliniret; Ar-
retinum Clementem, domui Veſpaſiani
per affinitatem innexum, et gratiſſimum
Domitiano, praetorianis praepoſuit, 'pa-
'trem ejus ſub Cajo Caeſare egregie fun-
'ctum ea cura dictitans. laetum militi-
'bus idem nomen; atque ipſum quam-
'quam ſenatorii ordinis, ad utraque mu-

'nia sufficere.' assumuntur e civitate clarissimus quisque; et alii per ambitionem. simul Domitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo; ille spe ac juventa properus; hic moras nectens, quîs flagrantem retineret, ne ferocia aetatis, et pravis impulsoribus si exercitum invasisset, paci belloque male consuleret. legiones victrices sexta et octava, Vitellianarum unaetvicesima, e recens conscriptis secunda, Peninis Cottianisque Alpibus, pars monte Grajo, traducuntur; XIV. legio e Britannia; sexta ac decima ex Hispania accitae. igitur venientis exercitus fama, et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino is meditata oratione, cuncta magnis imperiis objectari solita, contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit: turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundia. At Ju- 69
lius Auspex e primoribus Remorum, 'vim 'Romanam, pacisque bona dissertans, 'et sumi bellum etiam ab ignavis, stre-

'nuissimi cujusque periculo geri, jam'que super caput legiones:' sapientissimum quemque reverentia fideque, juniores periculo ac metu continuit. et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. constat obstetisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quod Vindicis motu cum Verginio steterant. deterruit plerosque provinciarum aemulatio; 'quod bello caput? un'de jus auspiciumque peteretur? quam, 'si cuncta provenissent, sedem imperio 'legerent?' nondum victoria, jam discordia erat: aliis foedera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per jurgia jactantibus. taedio futurorum, praesentia placuere. scribuntur ad Treveros epistolae, nomine Galliarum, 'ut 'abstinerent armis, impetrabili venia, 'et paratis deprecatoribus, si poeniteret.' restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suae aures, haud perinde instruendo bello intentus, quam frequens con-
70 cionibus. Igitur non Treveri neque Lingones, ceteraeve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. ne duces quidem in unum con-

ſulere. ſed Civilis avia Belgarum circumibat: dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Claſſicus ſegne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. ne Tutor quidem maturavit ſuperiorem Germaniae ripam, et ardua Alpium praeſidiis claudere. atque interim unaetviceſima legio Vindoniſſa; Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Raetiam irrupere. acceſſit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Veſpaſiani tranſgreſſa. praeerat Julius Briganticus, ſorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia ſunt; inviſus avunculo, infenſuſque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Caracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis ſpe; aut metu ſubactis legionariis, qui primo cohortem praemiſſam a Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi duces exercituſque Romani propinquabant, honeſto tranſfugio rediere; ſecutis Tribocis, Vangionibuſque et Caracatibus. Tutor Treveris comitantibus, vitato Magontiaco Bingium conceſſit; fidens loco, quia pon-

[redacted]

tem Navae fluminis abruperat; sed incursu cohortium quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. ea clade perculsi Treveri; et plebes omissis armis per agros palatur; quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates quae societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. legiones a Novesio Bonnaque in Treveros, ut supra memoravimus, traductae, se ipsas in verba Vespasiani adigunt. haec Valentino absente gesta: qui ubi adventabat furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus; legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt: occisis Herennio ac Numisio legatis, quo minore spe veniae
71 niae cresceret vinculum sceleris. Hic belli status erat, cum Petilius Cerialis Magontiacum venit; ejus adventu erectae spes. ipse pugnae avidus, et contemnendis quam cavendis hostibus melior, ferocia verborum militem incendebat: ubi primum congredi licuisset, nullam proelio moram facturus; delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac

nuntiare jubet ‘ ſufficere imperio legio‘ nes; ſocii ad munia pacis redirent, ſe‘ curi velut confecto bello, quod Roma‘ nae manus excepiſſent.’ auxit ea res Gallorum obſequium; nam recepta juventute, facilius tributa toleravere, proniores ad officia quod ſpernebantur. at Civilis et Claſſicus, ubi ‘ pulſum Tuto‘ rem, caeſos Treveros, cuncta hoſtibus ‘ proſpera’ accepere: trepidi ac properantes, dum diſperſas ſuorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ‘ ne ſummae rei pe‘ riculum faceret.’ eo rapidius Cerialis, miſſis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hoſtem verterent, contracto quod erat militum Magontiaci, quantumque ſecum tranſvexerat, tertiis caſtris Rigodulum venit, quem locum magna Treverorum manu Valentinus inſederat, montibus aut Moſella amne ſeptum; et addiderat foſſas, obiceſque ſaxorum. nec deterruere ea munimenta Romanum ducem, quo minus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, ſpreto hoſte, quem temere collectum, haud ita loco juvari, ut

[redacted]

non plus suis in virtute foret, paulum morae in ascensu, dum missilia hostium praevehuntur. ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur. et pars equitum aequioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quis
72 ducem Valentinum, cepit. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendae civitatis: 'hanc esse Classici, hanc Tutoris patri'am; horum scelere clausas caesasque 'legiones. quid tantum Cremonam me'ruisse, quam e gremio Italiae raptam, 'quia unius noctis moram victoribus at'tulerit? stare in confinio Germaniae 'integram sedem, spoliis exercituum et 'ducum caedibus ovantem. redigeretur 'praeda in fiscum: ipsis sufficere ignes, 'et rebellis coloniae ruinas, quibus tot 'castrorum excidia pensarentur.' Cerialis metu infamiae, si licentia saevitiaque imbuere militem crederetur, pressit iras; et paruere, posito civili bello ad externa modestiores. convertit inde animos accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. stabant conscientia flagitii maestae, fixis in terram

oculis. nulla inter coëuntes exercitus conſalutatio; neque ſolantibus hortantibuſve reſponſa dabant, abditi per tentoria, et lucem ipſam vitantes; nec perinde periculum aut metus, quam pudor ac dedecus obſtupefecerat: attonitis etiam victoribus, qui vocem preceſque adhibere non auſi, lacrimis ac ſilentio veniam poſcebant; donec Cerialis mulceret animos, 'fato acta dictitans, quae 'militum ducumque diſcordia, vel frau-'de hoſtium eveniſſent. primum illum 'ſtipendiorum et ſacramenti diem habe-'rent: priorum facinorum neque im-'peratorem, neque ſe meminiſſe.' Tunc 73
recepti in eadem caſtra, et edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove ſeditionem aut cladem commilitoni objectaret. mox Treveros ac Lingonas ad concionem vocatos ita alloquitur. 'neque ego unquam facundiam exercui; 'et populi Romani virtutem armis affir-'mavi. ſed quia apud vos verba pluri-'mum valent, bonaque ac mala non ſua 'natura, ſed vocibus ſeditioſorum aeſ-'timantur; ſtatui pauca diſſerere, quae 'profligato bello, utilius ſit vobis audiſ-

‘ ſe, quam nobis dixiſſe. terram veſtram
‘ ceterorumque Gallorum ingreſſi ſunt
‘ duces imperatoreſque Romani, nulla
‘ cupidine, ſed majoribus veſtris invo-
‘ cantibus, quos diſcordiae uſque ad ex-
‘ itium fatigabant; et acciti auxilio Ger-
‘ mani, ſociis pariter atque hoſtibus ſer-
‘ vitutem impoſuerant. quot proeliis ad-
‘ verſus Cimbros Teutonoſque, quantis
‘ exercituum noſtrorum laboribus, quo-
‘ ve eventu Germanica bella tractaveri-
‘ mus, ſatis clarum. nec ideo Rhenum
‘ inſedimus, ut Italiam tueremur: ſed
‘ ne quis alius Arioviſtus regno Gallia-
‘ rum potiretur. an vos cariores Civili
‘ Bataviſque et Tranſrhenanis gentibus
‘ creditis, quam majoribus eorum pa-
‘ tres avique veſtri fuerunt? eadem ſem-
‘ per cauſſa Germanis tranſcendendi in
‘ Gallias, libido atque avaritia, et mutan-
‘ dae ſedis amor: ut relictis paludibus et
‘ ſolitudinibus ſuis, fecundiſſimum hoc
‘ ſolum, voſque ipſos poſſiderent. cete-
‘ rum libertas, et ſpecioſa nomina prae-
‘ texuntur; nec quiſquam alienum ſervi-
‘ tium, et dominationem ſibi concupivit,
‘ ut non eadem iſta vocabula uſurparet.

‘ Regna bellaque per Gallias ſemper 74
‘ fuere, donec in noſtrum jus concede-
‘ retis. nos quamquam totiens laceſſiti,
‘ jure victoriae id ſolum vobis addidi-
‘ mus, quo pacem tueremur. nam ne-
‘ que quies gentium ſine armis; neque
‘ arma ſine ſtipendiis; neque ſtipendia
‘ ſine tributis haberi queunt. cetera in
‘ communi ſita ſunt. ipſi plerumque le-
‘ gionibus noſtris praeſidetis: ipſi has
‘ aliaſque provincias regitis. nihil ſepa-
‘ ratum, clauſumve. et laudatorum prin-
‘ cipum uſus ex aequo, quamvis procul
‘ agentibus: ſaevi proximis ingruunt,
‘ quomodo ſterilitatem, aut nimios im-
‘ bres, et cetera naturae mala; ita lu-
‘ xum, vel avaritiam dominantium tole-
‘ rate. vitia erunt, donec homines: ſed
‘ neque haec continua, et meliorum in-
‘ terventu penſantur; niſi forte Tutore
‘ et Claſſico regnantibus, moderatius im-
‘ perium ſperatis: aut minoribus quam
‘ nunc tributis parabuntur exercitus,
‘ quibus Germani Britannique arcean-
‘ tur. nam pulſis (quod Dii prohibeant)
‘ Romanis, quid aliud quam bella omni-
‘ um inter ſe gentium exſiſtent? octin-

‘ gentorum annorum fortuna disciplina-
‘ que compages haec coaluit: quae con-
‘ velli sine exitio convellentium non po-
‘ test. sed vobis maximum discrimen,
‘ penes quos aurum et opes, praecipuae
‘ bellorum caussae. proinde pacem et
‘ urbem, quam victi victoresque eodem
‘ jure obtinemus, amate, colite. mo-
‘ neant vos utriusque fortunae documen-
‘ ta, ne contumaciam cum pernicie,
‘ quam obsequium cum securitate mali-
‘ tis.’ tali oratione graviora metuentis
75 composuit, erexitque. Tenebantur vic-
tore exercitu Treveri, cum Civilis et
Classicus misere epistolis ad Cerialem,
quarum haec sententia fuit: ‘ Vespasia-
‘ num, quamquam nuntios occultarent,
‘ excessisse vita. urbem atque Italiam,
‘ interno bello consumptam. Muciani
‘ ac Domitiani vana et sine viribus no-
‘ mina. si Cerialis imperium Galliarum
‘ velit, ipsos finibus civitatum suarum
‘ contentos: si proelium mallet, ne id
‘ quidem abnuere.’ ad ea Cerialis Civili
et Classico nihil; eum qui attulerat ipsas
epistolas, ad Domitianum misit. hostes
divisis copiis advenere undique. plerique

culpabant Cerialem paſſum jungi, quos diſcretos intercipere licuiſſet. Romanus exercitus caſtra foſſa valloque circumdedit: quìs temere antea intutis conſederat. apud Germanos diverſis ſententiis certabatur. ‘ Civilis opperiendas 76
‘ Tranſrhenanorum gentes, quarum terrore fractae populi Romani vires obterentur. Gallos quid aliud quam praedam victoribus? et tamen quod roboris ſit, Belgas, ſecum palam, aut voto ſtare. Tutor cunctatione creſcere rem Romanam affirmabat, coëuntibus undique exercitibus. tranſvectam e Britannia legionem: accitas ex Hiſpania: adventare ex Italia: nec ſubitum militem, ſed veterem expertumque belli. nam Germanos, qui ab ipſis ſperentur, non juberi, non regi, ſed cuncta ex libidine agere. pecuniamque, ac dona, quìs ſolis corrumpantur, majora apud Romanos; et neminem adeo in arma pronum, ut non idem pretium quietis quam periculi malit; quod ſi ſtatim congrediantur, nullas eſſe Ceriali, niſi ex reliquiis Germanici exercitus legiones, foederibus Galliarum ob-

'strictas. idque ipsum, quod incondi-
'tum nuper Valentini manum contra
'spem suam fuderint, alimentum illis
'ducique temeritatis. ausuros rursus,
'venturosque in manus, non imperiti
'adolescentuli verba et conciones, quam
'ferrum et arma, meditantis, sed Civi-
'lis et Classici: quos ubi aspexerint, re-
'dituram in animos formidinem, fugam,
'famemque, ac totiens captis precariam
'vitam; neque Treveros, aut Lingo-
'nas benevolentia contineri: resump-
'turos arma, ubi metus abscesserit.' di-
remit consiliorum diversitatem, appro-
bata Tutoris sententia Classicus, statim-
77 que exsequuntur. Media acies Ubiis
Lingonibusque data: dextro cornu co-
hortes Batavorum; sinistro Bructeri Ten-
cterique; pars montibus; alii viam in-
ter Mosellamque flumen tam improvisi
assiluere, ut in cubiculo ac lectulo Ceri-
alis (neque enim noctem in castris ege-
rat) pugnari simul vincique suos audie-
rit, increpans pavorem nuntiantium, do-
nec universa clades in oculis fuit. per-
rupta legionum castra, fusi equites: me-
ius Mosellae pons, qui ulteriora colo-

niae annectit, ab hostibus insessus. Ce-
rialis turbidis rebus intrepidus, et fugi-
entes manu retrahens, intecto corpore
promptus inter tela, felici temeritate, et
fortissimi cujusque accursu, reciperatum
pontem lecta manu firmavit. mox in cas-
tra reversus, palantes captarum apud No-
vesium Bonnamque legionum manipu-
los, et rarum apud signa militem, ac pro-
pe circumventas aquilas videt. incensus
ira, ' non Flaccum, inquit, non Vocu-
' lam deseritis. nulla hic proditio; ne-
' que aliud excusandum habeo, quam
' quod vos Gallici foederis oblitus prae-
' dixerim, memoriam Romani sacramenti
' temere credidi. annumerabor Numisi-
' is et Herenniis, ut omnes legati vestri,
' aut militum manibus, aut hostium ce-
' ciderint. ite, nuntiate Vespasiano, vel
' quod propius est, Civili et Classico,
' relictum a vobis in acie ducem; venient
' legiones, quae neque me inultum, ne-
' que vos impunitos patiantur.' Vera 78
erant; et a tribunis praefectisque eadem
ingerebantur. consistunt per cohortes,
et manipulos; neque enim poterat pa-
tescere acies effuso hoste, et impedienti-

bus tentoriis ſarciniſque, cum intra vallum pugnaretur. Tutor, et Claſſicus, et Civilis, ſuis quiſque locis pugnam ciebant: Gallos pro libertate, Batavos pro gloria, Germanos ad praedam inſtigantes. et cuncta pro hoſtibus erant; donec legio unaetviceſima, patentiore quam ceterae ſpatio conglobata, ſuſtinuit ruentes; mox impulit. nec ſine ope divina, mutatis repente animis, terga victores vertere. ipſi territos ſe cohortium aſpectu ferebant, quae primo impetu diſjectae, ſummis rurſus jugis congregabantur, ac ſpeciem novi auxilii fecerant. ſed obſtitit vincentibus pravum inter ipſos certamen, hoſte omiſſo ſpolia conſectandi. Cerialis ut incuria prope rem afflixit, ita conſtantia reſtituit; ſecutuſque fortunam, caſtra hoſtium eodem die
79 capit exſcinditque. Nec in longum quies militi data. orabant auxilium Agrippinenſes; offerebantque uxorem ac ſororem Civilis, et filiam Claſſici, relicta ſibi pignora ſocietatis. atque interim diſperſos in domibus Germanos trucidaverant. unde metus et juſtae preces invocantium, antequam hoſtes reparatis

viribus ad ſpem, vel ad ultionem accin-
gerentur. namque et Civilis illuc inten-
derat, non invalidus, flagrantiſſima co-
hortium ſuarum integra: quae ex Chau-
cis Friſiiſque compoſita, Tolbiaci, in fi-
nibus Agrippinenſium agebat. ſed triſ-
tis nuntius avertit, 'deletam cohortem,
'dolo Agrippinenſium:' qui largis epu-
lis vinoque ſopitos Germanos, clauſis
foribus, igne injecto, cremavere. ſimul
Cerialis propero agmine ſubvenit. cir-
cumſteterat Civilem et alius metus, ne
quartadecima legio adjuncta Britannica
claſſe, affli&aret Batavos, qua oceano
ambiuntur. ſed legionem terreſtri itine-
re Fabius Priſcus legatus in Nervios
Tungroſque duxit; eaeque civitates in
deditionem acceptae; claſſem ultro Ca-
ninefates aggreſſi ſunt: majorque pars
navium depreſſa, aut capta. et Nervio-
rum multitudinem ſponte commotam,
ut pro Romanis bellum capeſſeret, iidem
Caninefates fudere. Claſſicus quoque ad-
verſus equites Noveſiam a Ceriale prae-
miſſos, ſecundum proelium fecit; quae
modica, ſed crebra damna, famam vic-
toriae nuper partae lacerabant. Iiſdem 80

[redacted]

diebus Mucianus Vitellii filium interfici jubet: manſuram diſcordiam obtendens, ni ſemina belli reſtinxiſſet. neque Antonium Primum adſciri inter comites a Domitiano paſſus eſt; favore militum anxius, et ſuperbia viri, aequalium quoque, adeo ſuperiorum intolerantis. profectus ad Veſpaſianum Antonius, ut non pro ſpe ſua excipitur, ita neque averſo imperatoris animo. trahebatur in diverſa; hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubie bellum erat; inde Muciani epiſtolis: ſimul ceteri, ut ‘ infeſtum tumidumque’ inſectabantur, adjunctis prioris vitae criminibus; neque ipſe deerat arrogantia vocare offenſas, nimius commemorandis quae meruiſſet. ‘ alios ut imbelles, Caecinam ut capti‘ vum ac dediticium’ increpat. unde paulatim levior viliorque haberi, manen-
81 te tamen in ſpeciem amicitia. Per eos menſes, quibus Veſpaſianus Alexandriae ſtatos aeſtivis flatibus dies, et certa maris opperiebatur, multa miracula evenere, quîs coeleſtis favor et quaedam in Veſpaſianum inclinatio numinum oſtenderetur. ex plebe Alexandrina quidam

oculorum tabe notus; genua ejus advolvitur, 'remedium caecitatis' exposcens gemitu; monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit; precabaturque principem, 'ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento.' alius manum aeger, eodem deo auctore, 'ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur,' orabat. Vespasianus primo irridere, aspernari: atque illis instantibus, modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum, et vocibus adulantium in spem induci; postremo aestimari a medicis jubet, an talis caecitas ac debilitas, ope humana superabiles forent. medici varie disserere; 'huic non exesam vim luminis, et redituram si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. id fortasse cordi deis, et divino ministerio principem electum; denique patrati remedii gloriam penes Caesarem; irriti ludibrium penes miseros fore.' igitur Vespasianus cuncta fortunae suae patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, laeto ipse vultu, erecta

quae aſtabat multitudine, juſſa exſequitur. ſtatim converſa ad uſum manus, ac caeco reluxit dies. utrumque qui interfuere nunc quoque memorant, poſtquam
12 nullum mendacio pretium. Altior inde Veſpaſiano cupido adeundi ſacram ſedem, ut ſuper rebus imperii conſuleret. 'arceri templo cunctos' jubet; atque ingreſſus, intentuſque numini, reſpexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum nomine Baſiliden; quem procul Alexandria plurium dierum itinere, et aegro corpore detineri haud ignorabat. percunctatur ſacerdotes, 'num illo die Baſilides templum iniſſet?' percunctatur obvios, 'num in urbe viſus ſit?' denique miſſis equitibus explorat, illo temporis momento octoginta millibus paſſuum abfuiſſe. tunc divinam ſpeciem, et vim reſponſi ex nomine Baſilidis, interpretatus eſt. Origo dei nondum noſtris auctoribus celebrata. Ægyptiorum antiſtites ſic memorant: 'Ptolemaeo regi, qui Macedonum primus Ægypti opes firmavit, cum Alexandriae recens conditae moenia, templaque et religiones adderet; oblatum per quietem

'decore eximio, et majore quam huma-'na ſpecie juvenem, qui moneret,' ut fidiſſimis amicorum in Pontum miſſis, effigiem ſuam acciret: laetum id regno, magnamque et inclitam ſedem fore quae excepiſſet; 'ſimul viſum eumdem juve-'nem in coelum igne plurimo attolli.' Ptolemaeus omine et miraculo excitus, ſacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos viſus aperit. atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum Athenienſem e gente Eumolpidarum, quem ut antiſtitem caerimoniarum Eleuſi exciverat, 'quae-'nam illa ſuperſtitio, quod numen?' interrogat. Timotheus quaeſitis qui in Pontum meaſſent, cognoſcit urbem illic Sinopen, nec procul templum vetere inter accolas fama Jovis Ditis. namque et muliebrem effigiem aſſiſtere, quam plerique Proſerpinam vocent. ſed Ptolemaeus, ut ſunt ingenia regum, pronus ad formidinem; ubi ſecuritas rediit, voluptatum quam religionum appetens, negligere paulatim aliaſque ad curas animum vertere: donec eadem ſpecies terribilior jam et inſtantior, 'exitium ipſi

'regnoque denuntiaret, ni jussa patra-
'rentur.' tum legatos et dona Scydro-
themidi regi (is tunc Sinopensibus im-
peritabat) expediri jubet; praecepitque
navigaturis, 'ut Pythium Apollinem a-
'deant.' illis mare secundum: sors ora-
culi haud ambigua: 'irent, simulacrum-
'que patris sui reveherent, sororis re-
84 'linquerent.' Ut Sinopen venere, mu-
nera, preces, mandata regis sui Scydro-
themidi allegant. qui diversus animi,
modo numen pavescere, modo minis ad-
versantis populi terreri, saepe donispro-
missisque legatorum flectebatur. atque
interim triennio exacto, Ptolemaeus non
studium, non preces omittere. dignita-
tem legatorum, numerum navium, auri
pondus augebat. tum minax facies Scy-
drothemidi offertur, 'ne destinata deo
'ultra moraretur.' cunctantem varia
pernicies, morbique et manifesta coeles-
tium ira, graviorque in dies fatigabat.
advocata concione, 'jussa numinis, su-
'os Ptolemaeique visus, ingruentia ma-
'la' exponit. vulgus adversari regem,
invidere Ægypto, sibi metuere, tem-
plumque circumsidere. major hinc fama

HISTORIARUM
LIBER QUINTUS.

EJUSDEM anni principio, Caesar Titus perdomandae Judaeae delectus a patre, et privatis utriusque rebus militia clarus, majore tum vi famaque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis; atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et alloquiis officia provocans: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. tres eum in Judaea legiones, quinta et decima, et quintadecima, vetus Vespasiani miles excepere. tradidit et Syria duodecimam, et adductos Alexandria duoetvicesimanos tertianosque. comitabantur viginti sociae cohortes, octo equitum alae: simul Agrippa, Sohemusque reges, et auxilia regis Antiochi, validaque et solito inter accolas odio infensa

[redacted]

Judaeis Arabum manus. multi, quos ur-
be atque Italia sua quemque spes accive-
rat, occupandi Principem adhuc vacu-
um. his cum copiis fines hostium ingres-
sus, composito agmine, cuncta explo-
rans, paratusque decernere, haud pro-
2 cul Hierosolymis, castra facit. Sed quia
famosae urbis supremum diem traditu-
ri sumus, congruens videtur primordia
ejus aperire. ‘ Judaeos Creta insula pro-
‘ fugos, novissima Libyae insedisse me-
‘ morant, qua tempestate Saturnus vi Jo-
‘ vis pulsus cesserit regnis.’ argumentum
e nomine petitur:’ ‘ inclytum in Creta
‘ Idam montem, accolas Idaeos, aucto
‘ in Barbarum cognomento, Judaeos vo-
‘ citari; quidam regnante Iside exun-
‘ dantem per Ægyptum multitudinem,
‘ ducibus Hierosolymo ac Juda proxi-
‘ mas in terras exoneratam. plerique Æ-
‘ thiopum prolem, quos rege Cepheo,
‘ metus atque odium mutare sedes per-
‘ pulerit.’ sunt qui tradant, ‘ Assyrios
‘ convenas, indigum agrorum populum,
‘ parte Ægypti potitos, mox proprias
‘ urbes, Hebraeasque terras, et propiora
‘ Syriae coluisse. clara alii Judaeorum

'initia: Solymos carminibus Homeri 'celebratam gentem, conditae urbi Hi'erosolymam nomen e suo fecisse.' Plu- 3
rimi auctores consentiunt, 'orta per Æ'gyptum tabe, quae corpora foedaret; 'regem Bocchorim, adito Hammonis o'raculo remedium petentem,' purgare regnum, et id genus hominum ut invisum deis, alias in terras avehere jussum. 'sic conquisitum collectumque vulgus, 'postquam vastis locis relictum sit; ce'teris per lacrymas torpentibus, Mosen 'unum exsulum monuisse,' ne quam deorum hominumve opem exspectarent utrinque deserti, sed sibimet ut duci caelesti crederent, primo cujus auxilio credentes, praesentes miserias pepulissent. assensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. sed nihil aeque, quam inopia aquae fatigabat. jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant: cum grex asinorum agrestium, e pastu in rupem nemore opacam concessit. secutus Moses, conjectura herbidi soli, largas aquarum venas aperit. id levamen; et continuum sex dierum iter emensi, septimo pulsis cultoribus, obtinuere terras,

[redacted]

in quibus urbs et templum dicata ſunt.
4 Moſes quo ſibi in poſterum gentem firmaret; novos ritus, contrarioſque ceteris mortalibus, indidit. profana illic omnia, quae apud nos ſacra: rurſum conceſſa apud illos, quae nobis inceſta. effigies animalis, quo monſtrante errorem ſitimque depulerant, penetrali ſacravere: caeſo ariete, velut in contumeliam Hammonis. bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. ſue abſtinent, memoria cladis, quod ipſos ſcabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. longam olim famem, crebris adhuc jejuniis fatentur. et raptarum frugum argumentum, panis Judaicus nullo fermento, retinet. 'ſeptimo die otium placuiſſe ferunt: quia is finem laborum tulerit, dein blandiente inertia, ſeptimum quoque annum ignaviae datum. alii honorem eum Saturno haberi: ſeu principia religionis tradentibus Idaeis, quos cum Saturno pulſos, et conditores gentis accepimus, ſeu quod e ſeptem ſideribus, quis mortales regantur, altiſſimo orbe et praecipua potentia ſtella Saturni feratur: ac

‘pleraque coeleſtium, vim ſuam et curſum ſeptimos per numeros conficiant.’ hi ritus quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur; cetera inſtituta ſiniſtra foeda pravitate valuere. Nam peſſimus quiſque, ſpretis religionibus patriis, tributa et ſtipes illuc congerebant. unde auctae Judaeorum res: et quia apud ipſos fides obſtinata, miſericordia in promptu, ſed adverſus omnes alios hoſtile odium. ſeparati epulis, diſcreti cubilibus, projectiſſima ad libidinem gens, alienarum concubitu abſtinent; inter ſe nihil illicitum. circumcidere genitalia inſtituere, ut diverſitate noſcantur. tranſgreſſi in morem eorum idem uſurpant; nec quidquam prius imbuuntur, quam contemnere deos, exuere patriam: parentes, liberos, fratres, vilia habere. augendae tamen multitudini conſulitur. nam et necare quemquam ex agnatis, nefas: animaſque praelio aut ſuppliciis peremptorum, aeternas putant. hinc generandi amor, et moriendi contemptus. corpora condere, quam cremare, e more Ægyptio: eademque cura, et de infernis perſuaſio; coeleſtium contra. Æ-

[redacted]

gyptii pleraque animalia effigieſque compoſitas venerantur. Judaei mente ſola, unumque numen intelligunt: ‘profanos, qui deûm imagines, mortalibus ‘materiis, in ſpecies hominum effingant: ‘ſummum illud et aeternum, neque mutabile, neque interiturum.’ igitur nulla ſimulacra urbibus ſuis, nedum templis ſunt. non regibus haec adulatio, non Caeſaribus honor. ſed quia ſacerdotes eorum tibia tympaniſque concinebant, hedera vinciebantur, vitiſque aurea templo reperta: ‘Liberum Patrem ‘coli, domitorem Orientis’ quidam arbitrati ſunt, nequaquam congruentibus inſtitutis; quippe Liber feſtos laetoſque ritus poſuit: Judaeorum mos abſurdus
6 ſordiduſque. Terra fineſque, qua ad Orientem vergunt, Arabia terminantur: a meridie, Ægyptus objacet: ab occaſu, Phoenices et mare: Septentrionem e latere Syriae longe proſpectant. corpora hominum ſalubria, et ferentia laborum; rari imbres, uber ſolum. exuberant fruges noſtrum ad morem; praeterque eas Balſamum et Palmae; palmetis proceritas, et decor. Balſamum mo-

dica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venae; fragmine lapidis, aut testa aperiuntur; humor in usu medentium est. praecipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidumque nivibus. idem amnem Jordanem alit, funditque. nec Jordanes pelago accipitur. sed unum atque alterum lacum integer perfluit: tertio retinetur. lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. incertae undae superjacta, ut solido, feruntur: periti imperitique nandi, perinde attolluntur. certo anni, bitumen egerit: cujus legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. ater suapte natura liquor, et sparso aceto concretus, innatat; hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. inde nullo juvante influit, oneratque donec abscindas; nec abscindere aere ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminae per menses exsolvuntur; sic veteres auctores. sed gnari

locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox ubi vapore terrae, vi ſolis inaruerint, ſecuribus cuneiſque ut trabes aut ſaxa
7 diſcindi. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magniſque urbibus habitatos, fulminum jactu arſiſſe: et manere veſtigia, terramque ipſam ſpecie torridam, vim frugiferam perdidiſſe. nam cuncta ſponte edita, aut manu ſata, ſive herba tenus aut flore, ſeu ſolitam in ſpeciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vaneſcunt. ego ſicut inclitas quondam urbes igne coeleſti flagraſſe conceſſerim; ita halitu lacus infici terram, corrumpi ſuperfuſum ſpiritum, eoque foetus ſegetum et autumni putreſcere reor, ſolo coeloque juxta gravi. et Belus amnis Judaico mari illabitur: circa cujus os conlectae arenae, admixto nitro, in vitrum excoquuntur; modicum id litus, ſed egerentibus inexhauſtum.
8 Magna pars Judaeae vicis diſpergitur; habent et oppida. Hieroſolyma genti caput. illic immenſae opulentiae templum; et primis munimentis urbs, dein regia, templum intimis clauſum; ad fores tan-

tum Judaeo aditus: limine, praeter ſacerdotes, arcebantur. dum Aſſyrios penes Medoſque et Perſas Oriens fuit, deſpectiſſima pars ſervientium; poſtquam Macedones praepotuere, rex Antiochus demere ſuperſtitionem, et mores Graecorum dare adnixus, quo minus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus eſt; nam ea tempeſtate Arſaces deſciverat. tum Judaei Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis (et Romani procul aberant) ſibi ipſi reges impoſuere; qui mobilitate vulgi expulſi, reſumpta per arma dominatione, fugas civium, urbium everſiones, fratrum. conjugum, parentum neces, aliaque ſolita regibus auſi, ſuperſtitionem fovebant: quia honor ſacerdotii, firmamentum potentiae aſſumebatur.
9 Romanorum primus Cn. Pompejus Judaeos domuit: templumque jure victoriae ingreſſus eſt. inde vulgatum, ' nulla intus deum effigie vacuam ſedem, ' et inania arcana.' muri Hieroſolymorum diruti, delubrum manſit. mox civili inter nos bello, poſtquam in ditionem M. Antonii provinciae ceſſerant:

rex Parthorum Pacorus Judaea potitus,
interfectusque a P. Ventidio, et Parthi
trans Euphratem redacti; Judaeos C.
Sosius subegit. regnum ab Antonio He-
rodi datum, victor Augustus auxit. post
mortem Herodis, nihil exspectato Cae-
sare, Simon quidam regium nomen in-
vaserat. is a Quintilio Varo obtinente
Syriam punitus; et gentem coërcitam,
liberi Herodis tripartito rexere. sub Ti-
berio quies; dein jussi a C. Caesare 'ef-
'figiem ejus in templo locare,' arma po-
tius sumpsere: quem motum Caesaris
mors diremit. Claudius defunctis regi-
bus, aut ad modicum redactis, Judaeam
provinciam equitibus Romanis aut li-
bertis permisit; e quibus Antonius Fe-
lix, per omnem saevitiam ac libidinem,
jus regium servili ingenio exercuit, Dru-
silla Cleopatrae et Antonii nepte in ma-
trimonium accepta: ut ejusdem Anto-
nii, Felix progener, Claudius nepos es-
10 set. Duravit tamen patientia Judaeis,
usque ad Gessium Florum procuratorem.
sub eo bellum ortum; et comprimere
coeptantem Cestium Gallum Syriae lega-
tum, varia proelia ac saepius adversa ex-

cepere. qui ubi fato, aut taedio occidit; missu Neronis, Vespasianus fortuna famaque et egregiis ministris, intra duas aestates, cuncta camporum, omnesque praeter Hierosolyma urbes, victore exercitu tenebat. proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judaeos per otium transiit. pace per Italiam parta, et externae curae rediere. augebat iras, quod soli Judaei non cessissent. simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatus novi eventus casusve utilius videbatur. igitur castris, uti diximus, ante moenia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit. Judaei 11
sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longius ausuri, et si pellerentur, parato perfugio. missus in eos eques cum expeditis cohortibus, ambigue certavit. mox cessere hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis proelia serebant: donec assiduis damnis, intra moenia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi; neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri; poscebantque pericula, pars virtute, multi ferocia, et cupidine praemiorum. ipsi Tito Roma, et

[redacted]

opes, voluptateſque ante oculos; ac ni ſtatim Hieroſolyma conciderent, morari videbantur. ſed urbem arduam ſitu, opera moleſque firmaverant, quìs vel plana ſatis munirentur. nam duos colles immenſum editos claudebant muri per artem obliqui, aut introrſus ſinuati: ut latera oppugnantium ad ictus patēſcerent. extrema rupis abrupta: et turres, ubi mons juviſſet, in ſexaginta pedes; inter devexa, in centenos vicenoſque attollebantur: mira ſpecie, ac procul intuentibus pares. alia intus moenia, regiae circumjecta; conſpicuoque faſtigio turris Antonia in honorem M. Antonii

12 ab Herode appellata. Templum in modum arcis, propriique muri, labore et opere ante alios; ipſae porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum. fons perennis aquae, cavati ſub terra montes: et piſcinae ciſternaeque ſervandis imbribus; praeviderant conditores ex diverſitate morum, crebra bella; inde cuncta, quamvis adverſus longum obſidium: et a Pompejo expugnatis, metus atque uſus pleraque monſtravere. atque per avaritiam Clau-

dianorum temporum, empto jure muniendi, ſtruxere muros in pace, tamquam ad bellum: magna colluvie, et ceterarum urbium clade aucti: nam pervicaciſſimus quiſque illuc perfugerat, eoque ſeditioſius agebant. tres duces, totidem exercitus. extrema et latiſſima moenium Simon; mediam urbem Joannes, quem et Bargioram vocabant; templum Eleazarus firmaverat. multitudine et armis Joannes, ac Simon; Eleazarus loco pollebat. ſed proelia, dolus, incendia inter ipſos, et magna vis frumenti ambuſta. mox Joannes, miſſis per ſpeciem ſacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur; ita in duas factiones civitas diſceſſit, donec propinquantibus Romanis bellum externum concordiam pareret.

Evenerant prodigia, quae neque hoſtiis, 13 neque votis piare fas habet gens ſuperſtitioni obnoxia, religionibus adverſa. viſae per coelum concurrere acies, rutilantia arma, et ſubito nubium igne collucere templum. expaſſae repente delubri fores, et audita major humana vox, 'excedere deos:' ſimul ingens motus ex-

cedentium. quae pauci in metum trahe-
bant: pluribus perſuaſio inerat, anti-
quis ſacerdotum litteris contineri, eo ip-
ſo tempore fore, ut valeſceret Oriens,
profectique Judaea rerum potirentur;
quae ambages Veſpaſianum ac Titum
praedixerant. ſed vulgus, more huma-
nae cupidinis, ſibi tantam fatorum mag-
nitudinem interpretati, ne adverſis qui-
dem ad vera mutabantur. multitudinem
obſeſſorum omnis aetatis, virile ac mu-
liebre ſexus, ſexcenta millia fuiſſe acce-
pimus. arma cunctis, qui ferre poſſent;
et plures, quam pro numero, audebant.
obſtinatio viris feminiſque par: ac ſi
transferre ſedes cogerentur, major vi-
tae metus quam mortis. hanc adverſus
urbem gentemque Caeſar Titus, quando
impetus et ſubita belli locus abnueret,
aggeribus vineiſque certare ſtatuit. divi-
duntur legionibus munia, et quies prae-
liorum fuit: donec cuncta expugnandis
urbibus reperta apud veteres, aut novis
14 ingeniis, ſtruerentur. At Civilis poſt
malam in Treveris pugnam, reparato
per Germaniam exercitu, apud Vetera
caſtra conſedit: tutus loco; et ut me-

moria proſperarum illic rerum, augeſ-
cerent Barbarorum animi. ſecutus eſt e-
odem Cerialis, duplicatis copiis, adven-
tu ſecundae et XVI. et XIV. legionum:
cohorteſque et alae jampridem accitae,
poſt victoriam properaverant. neuter
ducum cunctator. ſed arcebat latitudo
camporum, ſuopte ingenio humentium.
addiderat Civilis obliquam in Rhenum
molem, cujus objectu revolutus amnis,
adjacentibus ſuperfunderetur. ea loci
forma, incertis vadis ſubdola, et nobis
adverſa; quippe miles Romanus armis
gravis, et nandi pavidus: Germanos flu-
minibus ſuetos, levitas armorum, et pro-
ceritas corporum attollit. Igitur laceſ- 1
ſentibus Batavis, ferociſſimo cuique noſ-
trorum coeptum certamen; deinde orta
trepidatio, cum praealtis paludibus ar-
ma equi haurirentur. Germani notis va-
dis perſultabant, omiſſa plerumque fron-
te, latera ac terga circumvenientes ne-
que ut in pedeſtri acie, cominus certa-
batur, ſed tamquam navali pugna, va-
gi inter undas, aut ſi quid ſtabile occur-
rebat, totis illic corporibus nitentes, vul-
nerati cum integris, periti nandi cum ig-

naris, in mutuam perniciem implicaban-
tur; minor tamen quam pro tumultu
caedes; quia non ausi egredi paludem
Germani, in castra rediere. ejus proelii
eventus, utrumque ducem, diversis a-
nimi motibus, ad maturandum summae
rei discrimen erexit. Civilis instare for-
tunae; Cerialis abolere ignominiam.
Germani prosperis feroces; Romanos
pudor excitaverat; nox apud Barbaros
cantu aut clamore; nostris per iram et
16 minas acta. Postera luce Cerialis equi-
te et auxiliariis cohortibus frontem ex-
plet: in secunda acie, legiones locatae:
dux sibi delectos retinuerat ad improvisa.
Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis
astitit. Batavi Cugernique in dextro;
laeva ac propiora fluminis Transrhenani
tenuere. exhortatio ducum, non more
concionis apud universos, sed ut quos-
que suorum advehebantur. ‘ Cerialis ve-
‘ terem Romani nominis gloriam, anti-
‘ quas recentesque victorias: ut perfi-
‘ dum, ignavum, victum hostem, in ae-
‘ ternum exscinderent; ultione magis,
‘ quam proelio opus esse. pauciores nu-
‘ per cum pluribus certasse: attamen fu-

'sos Germanos, quod roboris fuerit, su-
'peresse qui fugam animis, qui vul-
'nera tergo ferant.' proprios inde sti-
mulos legionibus admovebat, 'domito-
'res Britanniae quartadecimanos appel-
'lans: principem Galbam, sextae legi-
'onis auctoritate factum: illa primum
'acie, Secundanos nova signa, novam-
'que aquilam dicaturos.' hinc praevec-
tus ad Germanicum exercitum, manus
tendebat, 'ut suam ripam, sua castra
'sanguine hostium reciperarent.' alacri-
or omnium clamor, quîs vel e longa pa-
ce proelii cupido, vel fessis bello pacis
amor, praemiaque et quies in posterum
sperabantur. Nec Civilis silentem stru- 17
xit aciem, locum pugnae testem virtu-
tis ciens: 'stare Germanos Batavosque
'super vestigia gloriae, cineres ossaque
'legionum calcantes; quocumque ocu-
'los Romanus intenderet, captivitatem,
'clademque et dira omina obversari, ne
'terrerentur vario Treverici proelii e-
'ventu: suam illic victoriam Germanis
'obstitisse, dum omissis telis, praeda ma-
'nus impediunt; sed cuncta mox pro-
'spera, et hosti contraria evenisse. quae

‘ provideri aſtu ducis oportuerit, pro-
‘ vidiſſe : campos madentes, et ipſis gna-
‘ ros, paludes hoſtibus noxias : Rhenum
‘ et Germaniae deos in aſpectu, quorum
‘ numine capeſſerent pugnam, conju-
‘ gum, parentum, patriae memores; il-
‘ lum diem aut glorioſiſſimum inter ma-
‘ jores, aut ignominioſum apud poſteros
‘ fore.’ ubi ſono armorum tripudiiſque (ita illis mos) approbata ſunt dicta, ſaxis, glandibuſque et ceteris miſſilibus proelium incipitur: neque noſtro milite paludem ingrediente, et Germanis ut elicerent laceſſentibus. Abſumptis quae jaciuntur, et ardeſcente pugna, procurſum ab hoſte infeſtius; immenſis corporibus, et praelongis haſtis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: ſimul e mole, quam eductam in Rhenum rettulimus, Bructerorum cuneus tranavit; turbata ibi res; et pellebatur ſociarum cohortium acies, cum legiones pugnam excipiunt, ſuppreſſaque hoſtium ferocia, proelium aequatur. inter quae perfuga Batavus adiit Cerialem, terga hoſtium promittens, ſi extremo paludis eques mitteretur: ſolidum illa

'et Cugernos quibus custodia obvenisset, parum intentos.' duae alae cum persuga missae, incauto hosti circumfunduntur; quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fuga petebant. debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturasset. ne eques quidem institit, repente fusis imbribus, et propinqua nocte. Postera die quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispania legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venere; non tamen ausus oppidum Batavorum armis tueri, raptis quae ferri poterant, ceteris injecto igni in insulam concessit: gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum; quin et diruit molem a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quae morabantur, effudit. sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. transiere Rhenum Tutor quoque et Classicus, et centum tredecim Treverorum

ſenatores: in quis fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio miſſum in Gallias ſuperius memoravimus. comitabatur eum frater D. Alpinus. ſimul ceteri miſeratione ac donis auxilia conciebant, inter gentes periculorum avidas.

20 Tantumque belli ſuperfuit, ut praeſidia cohortium, alarum, legionum, modicis vicis quadripartita Civilis invaſerit: decimam legionem Arenaci; ſecundam Batavoduri; et Grinnes Vadamque cohortium alarumque caſtra: ita diviſis copiis, ut ipſe et Verax ſorore ejus genitus, Claſſicuſque ac Tutor ſuam quiſque manum traherent: nec omnia patrandi fiducia, ſed ‘ multa auſis aliqua in parte fortu‘ nam affore. ſimul Cerialem neque ſa‘ tis cautum; et pluribus nuntiis huc il‘ luc curſantem poſſe medio intercipi.’ quibus obvenerant caſtra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egreſſum militem et caedendis materiis operatum turbavere, occiſo praefecto caſtrorum et quinque primoribus centurionum, pauciſque militibus. ceteri ſe munimentis defendere. et interim Germanorum manus, Batavoduri irrumpere in-

choatum pontem nitebantur. ambiguum proelium nox diremit. Plus diſcri- 21
minis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis; Grinnes Claſſicus oppugnabant: nec ſiſti poterant, interfecto fortiſſimo quoque; in quîs Briganticus praefectus alae ceciderat, quem fidum Romanis, et Civili avunculo infenſum diximus. ſed ubi Cerialis cum delecta equitum manu ſubvenit, verſa fortuna praecipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus petituſque telis, relicto equo tranatavit; idem Germanis effugium. Tutorem Claſſicumque appulſae lintres vexere. ne tum quidem Romana claſſis pugnae affuit, ut juſſum erat. ſed obſtitit formido, et remiges per alia militiae munia diſperſi. ſane Cerialis parum temporis ad exſequenda imperia dabat: ſubitus conſiliis, ſed eventu clarus. aderat fortuna, etiam ubi artes defuiſſent; hinc ipſi exercituique minor cura diſciplinae. et paucos poſt die quamquam periculum captivitatis ev ſiſſet, infamiam non vitavit. Profe tus Noveſium Bonnamque ad viſen caſtra, quae hiematuris legionibus eri

[redacted]

bantur, navibus remeabat: disjecto agmine, incuriosis vigiliis. animadversum id Germanis, et insidias composuere; electa nox atra nubibus, et prono amne rapti, nullo prohibente vallum ineunt. prima caedes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet coriis coopertos trucidabant. aliud agmen turbare classem; injicere vincla, trahere puppes. utque ad fallendum silentio; ita coepta caede, quo plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani vulneribus exciti, quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia torta veste, et strictis mucronibus; dux semisomnus ac prope intectus, errore hostium servatur. namque praetoriam navem, vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiae Sacratae, mulieris Ubiae; vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam 'jussi silere, ne quietem ejus turbarent; ita intermisso signo, et vocibus, se quoque in somnum lapsos.' multa luce revecti hostes, captivis navibus, praetoriam tri-

remem, flumine Luppia, donum Velle-
dae traxere. Civilem cupido inceſſit, 2
navalem aciem oſtentandi. complet quod
biremium, quaeque ſimplici ordine age-
bantur. adjecta ingens lintrium vis; tri-
cenis quadrageniſque armamenta Libur-
nicis ſolita: et ſimul captae lintres, ſa-
gulis verſicoloribus, haud indecore pro
velis juvabantur. ſpatium velut aequo-
ris electum, quo Moſae fluminis os am-
nem Rhenum oceano affundit. cauſſa in-
ſtruendae claſſis, ſuper inſitam genti va-
nitatem, ut eo terrore commeatus Gal-
lia adventantes interciperent. Cerialis
miraculo magis, quam metu, direxit
claſſem: numero imparem, uſu remi-
gum, gubernatorum arte, navium mag-
nitudine potiorem. his flumen ſecun-
dum: illi vento agebantur. ſic praevecti,
tentato telorum jactu, dirimuntur. Ci-
vilis nihil ultra auſus, trans Rhenum
conceſſit. Cerialis inſulam Batavorum
hoſtiliter populatus, agros villaſque Ci-
vilis intactos, nota arte ducum ſinebat:
cum interim flexu autumni, et crebris
pluvialibus imbribus ſuperfuſus amnis,
paluſtrem humilemque inſulam in faci-

em ſtagni opplevit; nec claſſis, aut com-
meatus aderant: caſtraque in plano ſita,
24 vi fluminis differebantur. ‘ Potuiſſe
‘ tunc opprimi legiones, et voluiſſe Ger-
‘ manos, ſed dolo a ſe flexos,’ imputa-
vit Civilis. neque abhorret vero, quan-
do paucis poſt diebus deditio inſecuta eſt.
nam Cerialis, per occultos nuntios, ‘ Ba-
‘ tavis pacem, Civili veniam’ oſtentans,
Velledam propinquoſque monebat, ‘ for-
‘ tunam belli tot cladibus adverſam, op-
‘ portuno erga populum Romanum me-
‘ rito mutare. caeſos Treveros, recep-
‘ tos Ubios, ereptam Batavis patriam:
‘ neque aliud Civilis amicitia peractum,
‘ quam vulnera, fugas, luctus; exulem
‘ eum et extorrem, recipientibus oneri:
‘ et ſatis peccaviſſe, quod totiens Rhe-
‘ num tranſcenderint; ſi quid ultra mo-
‘ liantur, inde injuriam et culpam, hinc
25 ‘ ultionem et deos fore.’ Miſcebantur
minis promiſſa. et concuſſa Tranſrhe-
nanorum fide, inter Batavos quoque ſer-
mones orti; ‘ non prorogandam ultra
‘ ruinam: nec poſſe ab una natione toti-
‘ us orbis ſervitium depelli; quid perfec-
‘ tum caede et incendiis legionum, niſi

'ut plures validioreſque accirentur? ſi 'Veſpaſiano bellum navaverint, Veſpa-'ſianum rerum potiri; ſin populum Ro-'manum armis provocent; quotam par-'tem generis humani Batavos eſſe? re-'ſpiceret Raetos Noricoſque, et cetero-'rum onera ſociorum: ſibi non tributa, 'ſed virtutem et viros indici; proximum 'id libertati: et ſi dominorum electio 'ſit; honeſtius principes Romanorum, 'quam Germanorum feminas tolerari;' haec vulgus: Proceres; 'atrociore Ci-'vilis rabie ſemet in arma truſos: illum 'domeſticis malis, excidium gentis op-'poſuiſſe; tunc infenſos Batavis deos, 'cum obſiderentur legiones, interfice-'rentur legati, bellum uni neceſſarium, 'ferale ipſis ſumeretur. ventum ad ex-'trema, ni reſipiſcere incipiant, et no-'xii capitis poena poenitentiam fate-'antur.' Non fefellit Civilem ea incli- 26
natio, et praevenire ſtatuit: ſuper tae-dium malorum, etiam ſpe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. pe-tito colloquio, ſcinditur Nabaliae flumi-nis pons. in cujus abrupta progreſſi du-ces, et Civilis ita coepit: 'Si apud Vi-

' tellii legatum defenderer; neque facto meo venia, neque dictis fides debebatur. cuncta inter nos inimica, hostilia, ab illo coepta, a me aucta erant. erga Vespasianum vetus mihi observantia: et cum privatus esset, amici vocabamur. hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicae legiones et Gallica juventus Alpes transcenderet. quae Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus praesens monebat, arma in Germania movi, quae Mucianus in Syria, Aponius in Moesia, Flavianus in Pannonia.

C. CORNELII TACITI

DE

SITU, MORIBUS, et POPULIS

GERMANIAE

LIBELLUS.

GERMANIA omnis a Galliis Raetiisque et Pannoniis, Rheno et Danubio fluminibus; a Sarmatis Dacisque, mutuo metu aut montibus separatur. cetera Oceanus ambit, latos sinus et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus Raeticarum Alpium inaccesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, septentrionali Oceano miscetur. Danubius molli et clementer edito montis Abnobae jugo effusus, plures

populos adit, donec in Ponticum mare
ſex meatibus erumpit; ſeptimum enim
os paludibus hauritur. Ipſos Germa- 2
nos indigenas crediderim, minimeque
aliarum gentium adventibus et hoſpiti-
is mixtos: quia nec terra olim, ſed claſ-
ſibus advehebantur qui mutare ſedes
quaerebant: et immenſus ultra, utque
ſic dixerim, adverſus Oceanus raris ab
orbe noſtro navibus aditur. quis porro
praeter periculum horridi et ignoti ma-
ris, Aſia, aut Africa, aut Italia relicta,
Germaniam peteret? informem terris,
aſperam coelo, triſtem cultu aſpectuque,
niſi ſi patria ſit. celebrant carminibus
antiquis (quod unum apud illos memo-
riae et annalium genus eſt) ' Tuiſtonem
' deum terra editum, et filium Mannum,
' originem gentis conditoreſque. Manno
' tris filios aſſignant, e quorum nomini-
' bus proximi Oceano Ingaevones, me-
' dii Herminones, ceteri Iſtaevones vo-
' centur.' quidam autem licentia vetuſ-
tatis ' plureis deo ortos, pluresque gen-
' tis appellationes, Marſos, Gambrivios,
' Suevos, Vandalios affirmant: eaque
' vera et antiqua nomina. ceterum Ger-

'maniae vocabulum recens et nuper ad-
'ditum: quoniam qui primi Rhenum
'tranſgreſſi Gallos expulerint, ac nunc
'Tungri, tunc Germani vocati ſint; ita
'nationis' nomen, non gentis evaluiſſe
'paulatim, ut omnes primum a victore
'ob metum, mox a ſe ipſis invento no-
'mine Germani vocarentur. fuiſſe apud
'eos et Herculem' memorant, primum-
que omnium virorum fortium ituri in
3 proelia canunt. Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu quem Barditum vocant; accendunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipſo cantu augurantur; terrent enim, trepidantve, prout ſonuit acies. nec tam voces illae, quam virtutis concentus videntur; affectatur praecipue aſperitas ſoni, et fractum murmur, objectis ad os ſcutis, quo plenior et gravior vox repercuſſu intumeſcat. ceterum et Ulixem quidam opinantur 'longo il-
'lo et fabuloſo errore in hunc Oceanum
'delatum, adiiſſe Germaniae terras, Aſ-
'ciburgiumque, quod in ripa Rheni ſi-
'tum hodieque incolitur, ab illo conſti-
'tutum, nominatumque. aram quin eti-
'am Ulixi conſecratam, adjecto Laërtae

‘patris nomine, eodem loco olim reper-
‘tam; monumentaque, et tumulos quoſ-
‘dam Graecis litteris inſcriptos in con-
‘finio Germaniae Raetiaeque adhuc ex-
‘ſtare;’ quae neque confirmare argu-
mentis, neque refellere in animo eſt: ex
ingenio ſuo quiſque demat, vel addat fi-
dem. Ipſe eorum opinionibus accedo, 4
qui ‘Germaniae populos nullis aliis ali-
‘arum nationum connubiis infectos,
‘propriam et ſinceram et tantum ſui ſi-
‘milem gentem exſtitiſſe’ arbitrantur.
unde habitus quoque corporum, quam-
quam in tanto hominum numero, idem
omnibus: truces et coerulei oculi, ru-
tilae comae, magna corpora, et tantum
ad impetum valida; laboris atque ope-
rum non eadem patientia: minimeque
ſitim aeſtumque tolerare, frigora atque
inediam coelo ſolove aſſueverunt. Ter- 5
ra etſi aliquanto ſpecie differt, in uni-
verſum tamen aut ſilvis horrida, aut pa-
ludibus foeda: humidior qua Gallias,
ventoſior qua Noricum ac Pannoniam
aſpicit: ſatis ferax, frugiferarum arbo-
rum impatiens, pecorum foecunda, ſed
plerumque improcera; ne armentis qui-

dem ſuus honor, aut gloria frontis; numero gaudent; eaeque ſolae et gratiſſimae opes ſunt. argentum et aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. nec tamen affirmaverim, nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere; quis enim ſcrutatus eſt? poſſeſſione et uſu haud perinde afficiuntur. eſt videre apud illos argentea vaſa legatis et principibus eorum muneri data, non in alia vilitate, quam quae humo finguntur: quamquam proximi ob uſum commerciorum aurum et argentum in pretio habent, formaſque quaſdam noſtrae pecuniae agnoſcunt, atque eligunt: interiores ſimplicius et antiquius permutatione mercium utuntur. pecuniam probant veterem et diu notam, Serratos, *Bigatoſque*. argentum quoque magis quam aurum ſequuntur, nulla affectione animi, ſed quia numerus argenteorum facilior uſui eſt promiſcua ac vilia mercantibus. Ne ferrum quidem ſupereſt, ſicut ex genere telorum colligitur. rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur; haſtas, vel ipſorum vocabulo frameas gerunt, anguſto et brevi ferro; ſed ita acri et ad uſum habili, ut eodem

telo, prout ratio poſcit, vel cominus vel eminus pugnent; et eques quidem ſcuto frameaque contentus eſt; pedites et miſſilia ſpargunt, pluraque ſinguli, atque in immenſum vibrant: nudi aut ſagulo leves; nulla cultus jactatio: ſcuta tantum lectiſſimis coloribus diſtinguunt paucis loricae: vix uni alterive caſſis, aut galea. equi non forma, non velocitate conſpicui; ſed nec variare gyros in morem noſtrum docentur. in rectum aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo poſterior ſit. in univerſum aeſtimanti, plus penes peditem roboris: eoque mixti proeliantur, apta et congruente ad equeſtrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. definitur et numerus: centeni ex ſingulis pagis ſunt: idque ipſum inter ſuos vocantur; et quod primo numerus fuit, jam nomen et honor eſt. acies per cuneos componitur. cedere loco, dummodo rurſus inſtes, conſilii quam formidinis arbitrantur. corpora ſuorum etiam in dubiis proeliis referunt. ſcutum reliquiſſe praecipuum flagitium; nec aut

ſacris adeſſe, aut concilium inire ignominioſo fas; multique ſuperſtites bellorum, infamiam laqueo finierunt. Reges ex nobilitate; duces ex virtute ſumunt. nec regibus infinita aut libera poteſtas; et duces exemplo potius quam imperio, ſi prompti, ſi conſpicui: ſi ante aciem agant, admiratione praeſunt. ceterum neque animadvertere, neque vincire, neque verberare quidem niſi ſacerdotibus permiſſum: non quaſi in poenam nec ducis juſſu, ſed velut deo imperante, quem adeſſe bellantibus credunt: effigieſque, et ſigna quaedam detracta lucis in proelium ferunt. quodque praecipuum fortitudinis incitamentum eſt, non caſus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, ſed familiae et propinquitates; et in proximo pignora unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium; hi cuique ſanctiſſimi teſtes, hi maximi laudatores. ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illae numerare, aut exſurgere plagas pavent. ciboſque et hortamina pugnantibus geſtant.
3 Memoriae proditur, quaſdam acies inclinatas jam et labantes a

feminis reſtitutas, conſtantia precum et objectu pectorum, et monſtrata cominus captivitate, quam longe impatientius feminarum ſuarum nomine timent: adeo ut efficacius obligentur animi civitatum quibus inter obſides puellae quoque nobiles imperantur. ineſſe quinetiam ſanctum aliquid, et providum putant: nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt. vidimus ſub divo Veſpaſiano Velledam, diu apud pleroſque numinis loco habitam. ſed et olim Auriniam, et complureis alias venerati ſunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas. Deorum maxime Mercurium co- 9
lunt, cui certis diebus, humanis quoque hoſtiis litare fas habent. Herculem ac Martem conceſſis animalibus placant: pars Suevorum et Iſidi ſacrificat. unde cauſſa et origo peregrino ſacro, parum comperi, niſi quod ſignum ipſum in modum liburnae figuratum, docet advectam religionem. ceterum nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris ſpeciem aſſimilare, ex magnitudine caeleſtium arbitrantur; lucos ac nemora conſecrant, deorumque nominibus

appellant ſecretum illud, quod ſola reverentia vident. Auſpicia, ſorteſque ut qui maxime obſervant. ſortium conſuetudo ſimplex: virgam frugiferae arbori deciſam, in ſurculos amputant, eoſque notis quibuſdam diſcretos ſuper candidam veſtem temere ac fortuito ſpargunt; mox ſi publice conſulatur, ſacerdos civitatis; ſin privatim, ipſe paterfamiliae precatus deos, caelumque ſuſpiciens, ter ſingulos tollit, ſublatos ſecundum impreſſam ante notam interpretatur. ſi prohibuerunt; nulla de eadem re in eundem diem conſultatio. ſin permiſſum; auſpiciorum adhuc fides exigitur; et illud quidem etiam hic notum, avium voces, volatuſque interrogare. proprium gentis, equorum quoque praeſagia ac monitus experiri; publice aluntur iiſdem nemoribus ac lucis, candidi et nullo mortali opere contacti, quos preſſos ſacro curru ſacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnituſque ac fremitus obſervant. nec ulli auſpicio major fides, non ſolum apud plebem, ſed apud proceres, apud ſacerdotes. ſe enim miniſtros deorum, illos con-

ſcios putant. eſt et alia obſervatio auſ-
piciorum, qua gravium bellorum even-
tus explorant. ejus gentis, cum qua bel-
lum eſt, captivum quoquo modo inter-
ceptum, cum electo popularium ſuorum,
patriis quemque armis committunt; vic-
toria hujus vel illius, pro praejudicio
accipitur. De minoribus rebus princi- 11
pes conſultant, de majoribus omnes;
ita tamen, ut ea quoque, quorum pe-
nes plebem arbitrium eſt, apud principes
pertractentur. coëunt, niſi quid fortui-
tum et ſubitum inciderit, certis diebus,
cum aut inchoatur luna aut impletur;
nam agendis rebus hoc auſpicatiſſimum
initium credunt. nec dierum numerum
ut nos, ſed noctium computant. ſic con-
ſtituunt, ſic condicunt; nox ducere di-
em videtur. illud ex libertate vitium quod
non ſimul, nec juſſi conveniunt, ſed et
alter, et tertius dies cunctatione coëun-
tium abſumitur. ut turbae placuit, con-
ſidunt armati. ſilentium per ſacerdotes,
quibus tum et coërcendi jus eſt, impe-
ratur. mox rex vel princeps, prout ae-
tas cuique, prout nobilitas, prout decus
bellorum, prout facundia eſt, audiuntur,

auctoritate suadendi magis quam jubendi potestate. si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. honoratissimum assensus genus est, armis laudare. Licet apud concilium accusare quoque, et discrimen capitis intendere. distinctio poenarum ex delicto, proditores et transfugas arboribus suspendunt; ignavos, et imbelles, et corpore infames, coeno ac palude, injecta insuper crate, mergunt. diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat dum puniuntur, flagitia abscondi. sed et levioribus delictis pro modo poenarum, equorum pecorumque numero convicti multantur; pars multae regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis ejus exsolvitur. eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas, adsunt. nihil autem neque publicae neque privatae rei, nisi armati agunt. sed arma sumere non ante cuiquam moris, quam civitas suffecturum probaverit. Tum in ipso concilio vel principum ali-

quis, vel pater, vel propinquus ſcuto
frameaque juvenem ornant; haec apud
illos toga, hic primus juventae honos:
ante hoc domus pars videntur, mox rei-
publicae. inſignis nobilitas aut magna
patrum merita, principis dignationem e-
tiam adoleſcentulis aſſignant. ceteris ro-
buſtioribus ac jam pridem probatis ag-
gregantur; nec rubor inter comites aſ-
pici. gradus quinetiam et ipſe comita-
tus habet, judicio ejus quem ſectantur.
magnaque et comitum aemulatio, qui-
bus primus apud principem ſuum locus:
et principum, cui plurimi et acerrimi
comites. haec dignitas, hae vires, mag-
no ſemper electorum juvenum globo cir-
cumdari, in pace decus, in bello praeſi-
dium. nec ſolum in ſua gente cuique,
ſed apud finitimas quoque civitates id
nomen, ea gloria eſt, ſi numero ac vir-
tute comitatus emineat; expetuntur e-
nim legationibus, et muneribus ornan-
tur, et ipſa plerumque fama bella pro-
fligant. Cum ventum in aciem, turpe I
principi virtute vinci, turpe comitatui
virtutem principis non adaequare. jam
vero infame in omnem vitam ac probro-

um, ſuperſtitem principi ſuo ex acie receſſiſſe. illum defendere, tueri, ſua quoque fortia facta gloriae ejus aſſignare, praecipuum ſacramentum eſt. principes pro victoria pugnant; comites pro principe. ſi civitas, in qua orti ſunt, longa pace et otio torpeat: plerique nobilium adoleſcentium petunt ultro eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt, quia et ingrata genti quies, et facilius inter ancipitia clareſcunt, magnumque comitatum non niſi vi belloque tueare; exigunt enim principis ſui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. nam epulae, et quamquam incompti, largi tamen, apparatus pro ſtipendio cedunt; materia munificentiae per bella, et raptus. nec arare terram, aut expectare annum, tam facile perſuaſeris, quam vocare hoſtes et vulnera mereri; pigrum quinimmo et iners videtur ſudore acquirere, quod poſſis ſanguine parare. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus; plus per otium tranſigunt, dediti ſomno, ciboque. fortiſſimus quiſque ac bellicoſiſſimus nihil agens, delegata domus et

penatium et agrorum cura fem
busque, et infirmissimo cuique
lia, ipsi hebent: mira diversit
rae, cum iidem homines sic am
tiam, et oderint quietem. mo
tatibus ultro ac viritim conferr
pibus vel armentorum vel frugu
pro honore acceptum, etiam n
bus subvenit. gaudent praecip
marum gentium donis, quae n
a singulis, sed publice mittuntu
equi, magna arma, phalerae,
que. Jam et pecuniam accipe
mus. nullas Germanorum popu
habitari, satis notum est, ne
dem inter se junctas sedes. co
creti ac diversi, ut fons, ut ca
nemus placuit. vicos locant, no
trum morem, connexis et coha
aedificiis: suam quisque domu
circumdat, sive adversus casus
medium, sive inscitia aedificanc
mentorum quidem apud illos
larum usus; materia ad omni
informi, et citra speciem aut d
nem. quaedam loca diligentiu
terra ita pura ac splendente, ut

ac lineamenta colorum imitetur. ſolent
et ſubterraneos ſpecus aperire, eoſque
multo inſuper fimo onerant, ſuffugium
hiemi et receptaculum frugibus: quia ri-
gorem frigorum ejuſmodi locis molliunt:
et ſi quando hoſtis advenit, aperta po-
pulatur, abdita autem et defoſſa, aut ig-
norantur, aut eo ipſo fallunt: quod quae-
7 renda ſunt. Tegumen omnibus ſagum,
fibula, aut ſi deſit, ſpina conſertum; ce-
tera intecti, totos dies juxta focum atque
ignem agunt. locupletiſſimi veſte diſtin-
guuntur, non fluitante ſicut Sarmatae ac
Parthi, ſed ſtricta et ſingulos artus ex-
primente. gerunt et ferarum pelles, pro-
ximi ripae negligenter, ulteriores exqui-
ſitius, ut quibus nullus per commercia
cultus. eligunt feras, et detracta vela-
mina ſpargunt maculis, pellibuſque bel-
luarum, quas exterior Oceanus, atque
ignotum mare gignit. nec alius feminis
quam viris habitus, niſi quod foeminae
ſaepius lineis amictibus velantur, eoſque
purpura variant, partemque veſtitus ſu-
perioris in manicas non extendunt, nu-
dae brachia ac lacertos; ſed et proxima
8 pars pectoris patet. Quamquam ſevera

illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris; nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodum paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem plurimis nuptiis ambiuntur. dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. intersunt parentes et propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus, nova nupta comatur; sed boves et frenatum equum, et scutum cum framea gladioque. in haec munera uxor accipitur; atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert; hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos conjugales deos arbi trantur. ne se mulier extra virtutum cc gitationes, extraque bellorum casus pı tet, ipsis incipientis matrimonii auspic is admonetur, venire se laborum pe culorumque sociam, idem in pace, id in proelio passuram ausuramque; l juncti boves, hoc paratus equus, hoc ta arma denuntiant. sic vivendum, pereundum; accipere se quae liberi violata ac digna reddat, quae nuru cipiant, rursusque ad nepotes refe

19 Ergo ſepta pudicitia agunt, nullis ſpectaculorum illecebris, nullis conviviorum irritationibus corruptae. litterarum ſecreta viri pariter ac feminae ignorant. pauciſſima in tam numeroſa gente adulteria, quorum poena praeſens, et maritis permiſſa. acciſis crinibus nudatam coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit; publicatae enim pudicitiae nulla venia; non forma, non aetate, non opibus maritum invenerit. nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere et corrumpi, ſaeculum vocatur: melius quidem adhuc eae civitates, in quibus tantum virgines nubunt, et cum ſpe votoque uxoris ſemel tranſigitur. ſic unum accipiunt maritum, quomodo unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultra, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, ſed tamquam matrimonium ament. numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur; pluſque ibi boni mores valent,
20 quam alibi bonae leges. In omni domo nudi ac ſordidi, in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excreſcunt. ſua

quemque mater uberibus alit, nec ancil-
lis ac nutricibus delegantur. dominum
ac ſervum nullis educationis deliciis dig-
noſcas. inter eadem pecora: in eadem
humo degunt; donec aetas ſeparet in-
genuos, virtus agnoſcat. ſera juvenum
Venus, eoque inexhauſta pubertas: nec
virgines feſtinantur; eadem juventa, ſi-
milis proceritas, pares validique miſcen-
tur; ac robora parentum liberi referunt.
ſororum filiis idem apud avunculum,
qui apud patrem honor. quidam ſancti-
orem artioremque hunc nexum ſangui-
nis arbitrantur, et in accipiendis obſidi-
bus magis exigunt, tamquam ii, et ani-
mum firmius, et domum latius teneant.
heredes tamen ſucceſſoreſque ſui cuique
liberi: et nullum teſtamentum. ſi liberi
non ſunt, proximus gradus in poſſeſſio-
ne, fratres, patrui, avunculi. quanto
plus propinquorum, quo major affini-
um numerus, tanto gratioſior ſenectus,
nec ulla orbitatis pretia. Suſcipere 2
tam inimicitias ſeu patris ſeu propinqui,
quam amicitias neceſſe eſt. nec implac
biles durant; luitur enim etiam homic
dium certo armentorum ac pecorum n

mero, recipitque ſatisfactionem univerſa domus, utiliter in publicum, quia periculoſiores ſunt inimicitiae juxta libertatem. convictibus et hoſpitiis non alia gens effuſius indulget. quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur, pro fortuna quiſque apparatis epulis excipit. cum defecere, qui modo hoſpes fuerat, monſtrator hoſpitii et comes, proximam domum non invitati adeunt; nec intereſt; pari humanitate accipiuntur. notum ignotumque, quantum ad jus hoſpitii, nemo diſcernit. abeunti, ſi quid popoſceris, concedere moris: et poſcendi invicem eadem facilitas. gaudent muneribus; ſed nec data imputant;
22 nec acceptis obligantur. Victus inter hoſpites comis. ſtatim e ſomno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, ſaepius calida, ut apud quos plurimum hiems occupat. lauti, cibum capiunt; ſeparatae ſingulis ſedes, et ſua cuique menſa. tum ad negotia, nec minus ſaepe ad convivia procedunt armati. diem noctemque continuare potando, nulli probrum. crebrae ut inter vinolentos rixae, raro conviciis, ſaepius caede et

vulneribus tranſiguntur. ſed et de re-
conciliandis invicem inimicis, et jun-
gendis affinitatibus, et adſciſcendis prin-
cipibus, de pace denique ac bello ple-
rumque in conviviis conſultant: tam-
quam nullo magis tempore aut ad ſim-
plices cogitationes pateat animus, aut
ad magnas incaleſcat. gens non aſtuta
nec callida, aperit adhuc ſecreta pecto-
ris licentia loci. ergo detecta et nuda
omnium mens poſtera die retractatur:
et ſalva utriuſque temporis ratio eſt. de-
liberant dum fingere neſciunt: conſti-
tuunt dum errare non poſſunt. Potui 23
humor ex ordeo aut frumento, in quan-
dam ſimilitudinem vini corruptus. pro-
ximi ripae, et vinum mercantur. cibi
ſimplices, agreſtia poma, recens fera, aut
lac concretum. ſine apparatu, ſine blan-
dimentis expellunt famem; adverſus ſi-
tim, non eadem temperantia. ſi indulſe-
ris ebrietati, ſuggerendo quantum con-
cupiſcunt, haud minus facile vitiis,
quam armis, vincentur. Genus ſpec- 24
taculorum unum atque in omni coetu
idem. nudi juvenes, quibus id ludicrum
eſt, inter gladios ſe atque infeſtas fra-

meas saltu jaciunt. exercitatio artem pa-
ravit, ars decorem; non in quaestum ta-
men aut mercedem; quamvis audacis
lasciviae pretium est, voluptas spectan-
tium. aleam (quod mirere) sobrii inter
seria exercent, tanta lucrandi perden-
dive temeritate, ut cum omnia defece-
runt, extremo ac novissimo jactu de li-
bertate et de corpore contendant. vic-
tus voluntariam servitutem adit; quam-
vis junior, quamvis robustior, alligari
se ac venire patitur; ea est in re prava
pervicacia: ipsi fidem vocant. servos
conditionis hujus per commercia tra-
dunt, ut se quoque pudore victoriae ex-
25 solvant. Ceteris servis, non in nos-
trum morem descriptis per familiam mi-
nisteriis utuntur. suam quisque sedem,
suos penates regit. frumenti modum do-
minus, aut pecoris, aut vestis, ut colono
injungit: et servus hactenus paret. ce-
tera domus officia, uxor ac liberi exse-
quuntur. verberare servum, ac vinculis
et opere coërcere, rarum. occidere so-
lent, non disciplina et severitate, sed im-
petu et ira, ut inimicum, nisi quod im-
pune. liberti non multum supra servos

ſunt, raro aliquod momentum in domo, numquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus, quae regnantur. ibi enim et ſuper ingenuos et ſuper nobiles aſcendunt: apud ceteros impares libertini libertatis argumentum ſunt.
Fenus 26
agitare et in uſuras extendere ignotum: ideoque magis ſervatur, quam ſi vetitum eſſet. agri pro numero cultorum ab univerſis per vices occupantur, quos mox inter ſe ſecundum dignationem partiuntur; facilitatem partiendi, camporum ſpatia praeſtant. arva per annos mutant, et ſupereſt ager; nec enim cum ubertate et amplitudine ſoli labore contendunt, ut pomaria conſerant, et prata ſeparent, et hortos rigent; ſola terrae ſeges imperatur. unde annum quoque ipſum non in totidem digerunt ſpecies: hiems et ver et aeſtas intellectum ac vocabula habent: autumni perinde nomen ac bona ignorantur.
Funerum nulla ambitio; 27
id ſolum obſervatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. ſtruem rogi nec veſtibus, nec odoribus cumulant; ſua cuique arma, quorundam igni et equus adjicitur. ſepulcrum ceſ-

pes erigit. monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. lamenta ac lacrymas cito; dolorem et tristitiam tarde ponunt. feminis lugere honestum est; viris meminisse. haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus; nunc singularum gentium instituta, ritusque quatenus differant: quae nationes e Germania in Gallias commi-
28 graverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse summus auctorum divus Julius tradit: eoque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. quantulum enim amnis obstabat, quo minus, ut quaeque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, et nulla regnorum potentia divisas? igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque et Moenum amnes Helvetii; ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere. manet adhuc Boiemi nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. sed utrum Aravisci in Pannoniam ab Osis Germanorum natione; an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cum eo-

dem adhuc ſermone, inſtitutis, m
utantur, incertum eſt: quia par
inopia ac libertate, eadem utriuſ
pae bona malaque erant. Tre
Nervii circa affectationem Germ
originis ultro ambitioſi ſunt, tan
per hanc gloriam ſanguinis, a ſimi
ne et inertia Gallorum ſeparentu
ſam Rheni ripam haud dubie Ger
rum populi colunt, Vangiones, T
ci, Nemetes. Ubii quidem, quam
Romana colonia eſſe meruerint,
bentius Agrippinenſes conditor
nomine vocentur, origine erubeſ
tranſgreſſi olim, et experimento fi
per ipſam Rheni ripam collocati,
cerent, non ut cuſtodirentur. C
um harum gentium virtute pra
Batavi, non multum ex ripa, ſed in
Rheni amnis colunt; Cattorum
dam populus, et ſeditione domeſt
eas ſedes tranſgreſſus, in quibu
Romani imperii fierent. manet h
et antiquae ſocietatis inſigne; na
tributis contemnuntur, nec publi
atterit; exempti oneribus et colla
bus, et tantum in uſum proeliorū

poſiti, velut tela atque arma, bellis reſervantur. eſt in eodem obſequio et Mattiacorum gens. protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos imperii reverentiam. ita ſede finibuſque in ſua ripa, mente animoque nobiſcum agunt, cetera ſimiles Batavis, niſi quod ipſo adhuc terrae ſuae ſolo et coelo acrius animantur. non numeraverim inter Germaniae populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque conſederint, eos qui Decumates agros exercent. leviſſimus quiſque Gallorum, et inopia audax, dubiae poſſeſſionis ſolum occupavere. mox limite aucto, promotiſque praeſidiis, ſinus imperii, et pars provinciae habentur.

30 Ultra hos Catti initium ſedis ab Hercynio ſaltu inchoant, non ita effuſis ac paluſtribus locis, ut ceterae civitates, in quas Germania pateſcit; durant ſiquidem colles, paulatimque rareſcunt: et Cattos ſuos ſaltus Hercynius proſequitur ſimul atque deponit. duriora genti corpora, ſtricti artus, minax vultus, et major animi vigor. multum (ut inter Germanos) rationis ac ſolertiae

praeponere electos, audire praepositos noſſe ordines, intelligere occaſiones, dif ferre impetus, diſponere diem, vallar noctem, fortunam inter dubia, virtutei inter certa numerare: quodque rariſſ mum, nec niſi ratione diſciplinae cor ceſſum: plus reponere in duce quam i exercitu; omne robur in pedite, que ſuper arma, ferramentis quoque et c piis coonerant. alios ad proelium ire v deas, Cattos ad bellum; rari excurſus fortuita pugna. equeſtrium ſane viriu id proprium, cito parare victoriam, ci cedere. velocitas juxta formidinem cunctatio propior conſtantiae eſt. I aliis Germanorum populis uſurpatu rara et privata cujuſque audentia, apı Cattos in conſenſum vertit, ut primu adoleverint crinem barbamque ſummi tere, nec niſi hoſte caeſo exuere votivu obligatumque virtuti oris habitum. ſ per ſanguinem et ſpolia revelant fro tem, ſeque ‘tum demum pretia n: ‘cendi rettuliſſe, dignoſque patria ac p ‘rentibus’ ferunt. ignavis et imbellib manet ſqualor. fortiſſimus quiſque fe reum inſuper annulum (ignominioſu

[redacted]

id genti) velut vinculum geſtat, donec ſe caede hoſtis abſolvat. plurimis Cattorum hic placet habitus. jamque canent inſignes, et hoſtibus ſimul ſuiſque monſtrati; omnium penes hos initia pugnarum; haec prima ſemper acies, viſu nova. nam ne in pace quidem vultu mitiore manſueſcunt. nulli domus, aut ager, aut aliqua cura, prout ad quemque venere aluntur, prodigi alieni, contemptores ſui, donec exſanguis ſenectus tam
32 durae virtuti impares faciat. Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus eſſe ſufficiat, Uſipii ac Tencteri colunt. Tencteri ſuper ſolitum bellorum decus, equeſtris diſciplinae arte praecellunt. nec major apud Cattos peditum laus, quam Tencteris equitum. ſic inſtituere majores, poſteri imitantur. hi luſus infantium, haec juvenum aemulatio, perſeverant ſenes; inter familiam, et penates, et jura ſucceſſionum, equi traduntur, excipit filius, non ut cetera maximus natu, ſed prout ferox bello et
33 melior. Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios immigraſſe narratur, pulſis Bruc-

teris ac penitus exciſis, vicinarum con-
ſenſu nationum, ſeu ſuperbiae odio, ſeu
praedae dulcedine, ſeu favore quodam
erga nos deorum; nam ne ſpectaculo
quidem proelii invidere; ſuper ſexagin-
ta millia non armis teliſque Romanis,
ſed quod magnificentius eſt, oblectatio-
ni oculiſque ceciderunt. maneat quae-
ſo, duretque gentibus ſi non amor noſ-
tri, at certe odium ſui: quando urgenti-
bus imperii fatis, nihil jam praeſtare for-
tuna majus poteſt, quam hoſtium diſ-
cordiam. Angriuarios et Chamauos a 34
tergo Dulgibini, et Chaſuari cludunt, a-
liaeque gentes haud perinde memoratae;
a fronte Friſii excipiunt. ' majoribus
' minoribuſque Friſiis' vocabulum eſt, ex
modo virium; utraeque nationes uſque
ad Oceanum Rheno praetexuntur, am-
biuntque immenſos inſuper lacus, et
Romanis claſſibus navigatos. ipſum quin
etiam Oceanum illa tentavimus; et ſu-
pereſſe adhuc Herculis columnas fama
vulgavit: ſive adiit Hercules, ſeu quid-
quid ubique magnificum eſt, in claritatem
ejus referre conſuevimus. nec defuit au-
dentia Druſo Germanico, ſed obſtitit

Oceanus in ſe ſimul atque in Herculem inquiri. mox nemo tentavit: ſanctiuſque ac reverentius viſum, de actis deorum credere, quam ſcire. hactenus in Occi-
35 dentem Germaniam novimus. In Septemtrionem ingenti flexu redit. ac primo ſtatim Chaucorum gens, quamquam incipiat a Friſiis, ac partem litoris occupet, omnium quas expoſui gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos uſque ſinuetur; tam immenſum terrarum ſpatium non tenent tantum Chauci, ſed et implent: populus inter Germanos nobiliſſimus, quique magnitudinem ſuam malit juſtitia tueri; ſine cupiditate, ſine impotentia, quieti ſecretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. idque praecipuum virtutis ac virium argumentum eſt, quod ut ſuperiores agant, non per injurias aſſequuntur. prompta tamen omnibus arma, ac ſi res poſcat exercitus: plurimum virorum equorumque: et quieſcentibus
5 eadem fama. In latere Chaucorum Cattorumque, Cheruſci nimiam ac marcentem diu pacem illaceſſiti nutrierint; idque jocundius quam tutius fuit: quia in-

ter impotentes et validos falſo quieſcas;
ubi manu agitur, modeſtia ac probitas
nomina ſuperioris ſunt. ita qui olim
' boni aequique Cheruſci, nunc inertes
' ac ſtulti ' vocantur: Cattis victoribus
fortuna in ſapientiam ceſſit. tacti ruina
Cheruſcorum et Foſi contermina gens,
adverſarum rerum ex aequo ſocii, cum
in ſecundis minores fuiſſent. Eundem 37
Germaniae ſinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, ſed gloria ingens; veteriſque famae late veſtigia manent, utraque ripa caſtra, ac ſpatia; quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manuſque gentis et tam magni exercitus fidem. ſexcenteſimum et quadrageſimum annum urbs noſtra agebat, cum primum Cimbrorum audita ſunt arma, Caecilio Metello ac Papirio Carbone conſulibus. ex quo ſi ad alterum imperatoris Trajani conſulatum computemus, ducenti ferme et decem anni colliguntur; tamdiu Germania vincitur. medio tam longi aevi ſpatio, multa invicem damna; non Samnis, non Poeni, non Hiſpaniae, Galliaeve, ne Parthi quidem ſaepius admonuere; quippe reg-

[redacted]

no Arsacis acrior est Germanorum libertas. quid enim aliud nobis quam caedem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? at Germani Carbone, et Cassio, et Scauro Aurelio, et Servilio Caepione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulareis exercitus populo Romano; Varum tresque cum eo legiones etiam Caesari abstulerunt; nec impune C. Marius in Italia, divus Julius in Gallia, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. mox ingentes C. Caesaris minae in ludibrium versae. inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavere: ac rursus pulsi inde, proximis temporibus triumphati magis quam victi sunt.

38 Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una ut Cattorum Tencterorumve gens: majorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in communi Suevi vocentur. insigne gentis obliquare crinem, nodoque substringere. sic Suevi a ceteris Germa-

nis: ſic Suevorum ingenui a ſervis ſeparantur. in aliis gentibus ſeu cognatione aliqua Suevorum, ſeu (quod accidit) imitatione, rarum et intra juventae ſpatium; apud Suevos uſque ad caniciem horrentem capillum retro ſequuntur, ac ſaepe in ipſo ſolo vertice religant; principes et ornatiorem habent; ea cura formae, ſed innoxiae. neque enim ut ament amenturve; in altitudinem quandam et terrorem adituri bella compti, ut hoſtium oculis, ornantur. 'Vetuſtiſ- 39
'ſimos ſe nobiliſſimoſque Suevorum' Semnones memorant. fides antiquitatis, religione firmatur. ſtato tempore in ſilvam auguriis patrum et priſca formidine ſacram, omnes ejuſdem ſanguinis populi legationibus coëunt, caeſoque publice homine celebrant barbari ritus horrenda primordia. eſt et alia luco reverentia. nemo niſi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, et poteſtatem numinis prae ſe ferens; ſi forte prolapſus eſt, attolli et inſurgere haud licitum; per humum evolvuntur; eoque omnis ſuperſtitio reſpicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera

ſubjecta atque parentia. adjicit auctoritatem fortuna Semnonum; centum pagis habitantur: magnoque corpore efficitur, ut ſe Suevorum caput credant.

40 Contra Langobardos paucitas nobilitat, quod plurimis ac valentiſſimis nationibus cincti, non per obſequium, ſed proeliis et periclitando tuti ſunt. Reudigni deinde et Aviones, et Angli, et Varini, et Eudoſes, et Suardones, et Nuithones, fluminibus aut ſilvis muniuntur; nec quidquam notabile in ſingulis, niſi quod in commune Herthum, id eſt, terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis arbitrantur. eſt in inſula Oceani Caſtum nemus, dicatumque in eo vehiculum veſte contectum, attingere uni ſacerdoti conceſſum. is adeſſe penetrali deam intelligit, vectamque bubus feminis multa cum veneratione proſequitur. laeti tunc dies, feſta loca; quaecunque adventu hoſpitioque dignatur. non bella ineunt, non arma ſumunt, clauſum omne ferrum: pax et quies tunc tantum nota, tunc tantum amata, donec idem ſacerdos ſatiatam converſatione mortalium deam

templo reddat; mox vehiculum et veſtes, et ſi credere velis, numen ipſum ſecreto lacu abluitur. ſervi miniſtrant, quos ſtatim idem lacus haurit. arcanus hinc terror, ſanctaque ignorantia, quid ſit illud quod tantum perituri vident.

Et haec quidem pars Suevorum in ſecre- 41 tiora Germaniae porrigitur. propior (ut quo modo paulo ante Rhenum, ſic nunc Danubium ſequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eoque ſolis Germanorum non in ripa commercium, ſed penitus, atque in ſplendidiſſima Raetiae provinciae colonia; paſſim et ſine cuſtode tranſeunt; et cum ceteris gentibus arma modo caſtraque noſtra oſtendamus, his domos, villaſque patefecimus, non concupiſcentibus. in Hermunduris Albis oritur flumen inclitum et notum olim: nunc tantum auditur. Juxta Hermunduros Nariſci, ac deinde Marcomani et Quadi agunt. praecipua Marcomanorum gloria vireſque, atqu ipſa etiam ſedes, pulſis olim Boiis, vi tute parta. nec Nariſci Quadive deg nerant. eaque Germaniae velut fro eſt: quatenus Danubio pergitur. M

comanis Quadiſque uſque ad noſtram memoriam reges manſerunt ex gente ipſorum, nobile Marobodui et Tudri genus: jam et externos patiuntur. ſed vis et potentia regibus ex auctoritate Romana; raro armis noſtris, ſaepius pecunia juvantur.
43 Nec minus valent retro Marſigni, Gothini, Oſi, Burii: terga Marcomanorum Quadorumque claudunt; e quibus Marſigni, et Burii ſermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Oſos Pannonica lingua coarguit non eſſe Germanos; et quod tributa patiuntur: partem tributorum Sarmatae, partem Quadi ut alienigenis imponunt. Gothini, quo magis pudeat, et ferrum effodiunt; omneſque hi populi pauca campeſtrium, ceterum ſaltus et vertices montium jugumque inſederunt. dirimit enim ſcinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimae gentes agunt; ex quibus latiſſime patet Lygiorum nomen in plures civitates diffuſum. valentiſſimas nominaſſe ſufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elyſios, Naharvalos. apud Naharvalos antiquae religionis lucus oſtenditur. prae-

ſidet ſacerdos muliebri ornatu, ſed ‘ *deos* ‘ interpretatione Romana Caſtorem Pol‘ lucemque ’ memorant. ejus numinis nomen Alcis; nulla ſimulacra, nullum peregrinae ſuperſtitionis veſtigium; ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. ceterum Arii ſuper vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces, inſitae feritati arte ac tempore lenocinantur; nigra ſcuta, tincta corpora, atras ad proelia noctes legunt: ipſaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hoſtium ſuſtinente novum ac velut infernum aſpectum; nam primi in omnibus proeliis oculi vincuntur. trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam adductius quam ceterae Germanorum gentes; nondum tamen ſupra libertatem. protinus deinde ab oceano Rugii, et Lemovii: omniumque harum gentium inſigne, rotunda ſcuta, breves gladii, et erga reges obſequium.
Suionum hinc civitates, ipſo in oceano, 44
praeter viros armaque claſſibus valent; forma navium eo differt, quod utrimque prora paratam ſemper appulſui frontem agit: nec velis miniſtrantur, nec remos

n ordinem lateribus adjungunt. ſolu-
um ut in quibuſdam fluminum, et mu-
tabile ut res poſcit, hinc vel illinc remi-
gium. eſt apud illos et opibus honos;
eoque unus imperitat, nullis jam excep-
tionibus, non precario jure parendi;
nec arma ut apud ceteros Germanos in
promiſcuo, ſed clauſa ſub cuſtode, et
quidem ſervo: quia ſubitos hoſtium in-
curſus prohibet oceanus; otioſa porro
armatorum manus facile laſciviunt; e-
nimvero neque nobilem, neque inge-
nuum, ne libertinum quidem armis prae-
ponere regia utilitas eſt. Trans Suio-
nas aliud mare, pigrum, ac prope immo-
um, quo cingi cludique terrarum orbem
hinc fides; quod extremus cadentis jam
ſolis fulgor in ortus edurat, adeo clarus,
ut ſidera hebetet. ſonum inſuper emer-
gentis audiri, formaſque deorum, et ra-
dios capitis aſpici perſuaſio adjicit. illuc
uſque (et fama vera) tantum natura. er-
go jam dextro Suevici maris litore Aeſ-
tyorum gentes alluuntur: quibus ritus
habituſque Suevorum, lingua Britanni-
cae propior. Matrem deum venerantur;
inſigne ſuperſtitionis, formas Aprorum

gestant. id pro armis omniumque tutela, securum deae cultorem etiam inter hostes praestat. rarus ferri, frequens fustium usus. frumenta ceterosque fructus patientius quam pro solita Germanorum inertia laborant. sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi Glesum vocant, inter vada atque in ipso litore legunt. nec quae natura, quaeve ratio gignat, ut Barbaris, quaesitum compertumve; diu quinetiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen; ipsis in nullo usu, rude legitur; informe perfertur; pretiumque mirantes accipiunt. succum tamen arborum esse intelligas: quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae implicita humore, mox durescente materia, cluduntur. fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse crediderim; quae vicini solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. si naturam succini admoto

igne tentes; in modum tedae accenditur, alitque flammam pinguem et olentem: mox ut in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. cetera similes, uno differunt, quod femina dominatur: in tantum non modo a libertate, sed etiam a servitute
46 degenerant; hic Sueviae finis. Peucinorum, Venedorumque, et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam dubito: quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut Germani agunt; sordes omnium ac torpor; procerum connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. nam quicquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant; hi tamen inter Germanos potius referuntur, quia et domos figunt, et scuta gestant, et pedum usu ac pernicitate gaudent, quae omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas, non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus; sola in sa-

gittis ſpes, quas inopia ferri oſſibus aſperant. idemque venatus viros pariter ac feminas alit. paſſim enim comitantur, partemque praedae petunt. nec aliud infantibus ferarum imbriumque ſuffugium, quam ut in aliquo ramorum nexu contegantur; huc redeunt juvenes, hoc ſenum receptaculum. id beatius arbitrantur, quam ingemere agris, illaborare domibus, ſuas alienaſque fortunas ſpe metuque verſare. ſecuri adverſus homines, ſecuri adverſus deos, rem difficillimam aſſecuti ſunt, ut illis ne voto quidem opus ſit. cetera jam fabuloſa: 'Hel‑
'luſios et Oxionas ora hominum vultuſ‑
'que, corpora atque artus ferarum ge‑
'rere;' quod ego ut incompertum, in medium relinquam.

JULII AGRICOLAE
VITA,

SCRIPTORE

C. CORNELIO TACITO.

Clarorum virorum facta moreſque poſteris tradere antiquitus uſitatum, ne noſtris quidem temporibus, quamquam incurioſa ſuorum aetas omiſit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac ſupergreſſa eſt, vitium parvis magniſque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. ſed apud priores ut agere memoratu digna pronum, magiſque in aperto erat; ita celeberrimus quiſque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam ſine gratia aut ambitione, bonae tantum conſcientiae pretio ducebatur. ac plerique ſuam ipſi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati ſunt; nec id Rutilio et Scauro citra fidem, aut obtrectationi fuit; adeo virtutes iiſdem tem-

poribus optime aestimantur, quibus fa-
cillime gignuntur. at mihi nunc narra-
turo vitam defuncti hominis, venia opus
fuit; quam non petissem, ni cursaturus
tam saeva et infesta virtutibus tempora.
Legimus cum Aruleno Rustico Paetus 2
Thrasea, Herennio Senecioni Priscus
Helvidius laudati essent, capitale fuisse 1
neque in ipsos modo auctores, sed in
libros quoque eorum saevitum, dele
to triumviris ministerio, ut monumer
clarissimorum ingeniorum in comitio
foro urerentur. scilicet illo igne voc
pop. Rom. et libertatem senatus,
conscientiam generis humani abol
arbitrabantur, expulsis insuper sapie
tiae professoribus, atque omni bo
arte in exsilium acta, ne quid usqu
honestum occurreret. dedimus prof
to grande patientiae documentum,
sicut vetus aetas vidit; quid ultimu
in libertate esset, ita nos quid in ser
tute, adempto per inquisitiones et l
quendi audiendique commercio. m
moriam quoque ipsam cum voce per
dissemus, si tam in nostra potestate es
oblivisci quam tacere. Nunc demu

redit animus, et quamquam primo ſtatim beatiſſimi ſaeculi ortu Nerva Caeſar res olim diſſociabiles miſcuerit, principatum ac libertatem, augeatque cottidie felicitatem imperii Nerva Trajanus, nec ſpem modo ac votum ſecuritas publica, ſed ipſius voti fiduciam, ac robur aſſumpſerit; natura tamen infirmitatis humanae, tardiora ſunt remedia quam mala, et ut corpora lente augeſcunt, cito extinguuntur, ſic ingenia ſtudiaque oppreſſeris facilius, quam revocaveris. ſubit quippe etiam ipſius inertiae dulcedo: et inviſa primo deſidia poſtremo amatur. quid ſi per quindecim annos, grande mortalis aevi ſpatium, multi fortuitis caſibus, promptiſſimus quiſque ſaevitia principis interciderunt? pauci, et ut ita dixerim, non modo aliorum, ſed etiam noſtri ſuperſtites ſumus, exemptis e media vita tot annis, quibus juvenes ad ſenectutem, ſenes prope ad ipſos exactae aetatis terminos per ſilentium venimus; non tamen pigebit vel incondita ac rudi voce memoriam prioris ſervitutis ac teſtimonium praeſentium bonorum compoſuiſſe. hic interim liber honori Agri-

colae ſoceri mei deſtinatus, profeſſione pietatis, aut laudatus erit, aut excuſatus.

CNAEUS Julius Agricola vetere et il- 4
luſtri Forojulienſium colonia ortus, utrumque avum procuratorem Caeſarum habuit: quae equeſtris nobilitas eſt; pater Julius Graecinus ſenatorii ordinis, ſtudio eloquentiae ſapientiaeque notus; iiſque virtutibus iram Caii Caeſaris meritus. namque Marcum Silanum accuſare juſſus; et quia abnuerat, interfectus eſt. mater Julia Procilla fuit, rarae caſtitatis; in hujus ſinu indulgentiaque educatus, per omnem honeſtarum artium cultum pueritiam adoleſcentiamque tranſegit. arcebat eum ab illecebris peccantium praeter ipſius bonam integramque naturam, quod ſtatim parvulus ſedem ac magiſtram ſtudiorum Maſſiliam habuerit, locum Graeca comitate et provinciali parcimonia miſtum, ac bene compoſitum. memoria teneo ſolitum ipſum narrare, ‘ſe in prima juven-
‘ta ſtudium philoſophiae ac juris, ultra
‘quam conceſſum Rom. ac ſenatori
‘hauſiſſe: ni prudentia matris incenſum

'ac flagrantem animum coërcuiſſet;' ſcilicet ſublime et erectum ingenium, pulchritudinem ac ſpeciem excelſae magnaeque gloriae vehementius quam caute appetebat; mox mitigavit ratio et aetas: retinuitque, quod eſt difficillimum, ex ſapientia modum.

5 Prima caſtrorum rudimenta in Britannia Suetonio Paullino diligenti ac moderato duci approbavit, electus, quem contubernio aeſtimaret. nec Agricola licenter more juvenum, qui militiam in laſciviam vertunt, neque ſegniter ad voluptates et commeatus titulum tribunatus et inſcitiam rettulit: ſed noſcere provinciam, noſci exercitui, diſcere a peritis, ſequi optimos, nihil appetere jactatione, nihil ob formidinem recuſare, ſimulque anxius et intentus agere. non ſane alias exercitatior, magiſque in ambiguo Britannia fuit; trucidati veterani, incenſae coloniae, intercepti exercitus; tum de ſalute, mox de victoria certavere. quae cuncta etſi conſiliis ductuque alterius agebantur, ac ſumma rerum et reciperatae provinciae gloria in ducem ceſſit; artem et uſum et ſtimulos addidere juveni: in-

intravitque animum militaris gloriae cupido, ingrata temporibus, quibus ſiniſtra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magna fama, quam ex mala. Hinc ad capeſſendos magiſtratus in 6
urbem digreſſus, Domitiam Decidianam ſplendidis natalibus ortam ſibi junxit; idque matrimonium ad majora nitenti, decus ac robur fuit; vixeruntque mira concordia, per mutuam caritatem, et invicem ſe anteponendo, niſi quod in bona uxore tanto major laus, quanto in mala plus culpae eſt. ſors quaeſturae provinciam Aſiam, proconſulem Salvium Titianum dedit, quorum neutro corruptus eſt: quamquam et provincia dives ac parata peccantibus, et proconſul in omnem aviditatem pronus, quantalibet facilitate redempturus eſſet mutuam diſſimulationem mali. auctus eſt ibi filia, in ſubſidium et ſolatium ſimul; nam filium ante ſublatum, brevi amiſit. mox inter quaeſturam, ac tribunatum plebis, atque etiam ipſum tribunatus annum quiete et otio tranſit, gnarus ſub Nerone temporum, quibus inertia pro ſapientia fuit. idem praeturae tenor, et ſilentium; nec

enim juriſdictio obvenerat. ludos, et inania honoris, modo rationis atque abundantiae duxit, uti longe a luxuria, ita famae propior. tum electus a Galba ad dona templorum recognoſcenda, diligentiſſima conquiſitione fecit, ne cujus alterius ſacrilegium reſpublica quam Ne-
7 ronis ſenſiſſet. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus afflixit; nam claſſis Othoniana licenter vaga dum in templo (Liguriae pars eſt) hoſtiliter populatur, matrem Agricolae in praediis ſuis interfecit: praediaque ipſa et magnam patrimonii partem diripuit, quae cauſſa caedis fuerat. igitur ad ſolemnia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati a Veſpaſiano imperii deprehenſus, ac ſtatim in partes tranſgreſſus eſt. initia principatus ac ſtatim urbis Mucianus regebat, admodum juvene Domitiano, et ex paterna fortuna tantum licentiam uſurpante. is miſſum ad delectus agendos Agricolam, integreque ac ſtrenue verſatum, viceſimae legioni tarde ad ſacramentum tranſgreſſae praepoſuit, ubi deceſſor ſeditioſe agere narrabatur: quippe legatis quoque conſularibus ni-

mia ac formidolosa erat. nec legatus praetorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio: ita successor simul et ultor electus, rarissima moderatione maluit videri invenisse bonos quam fecisse. Praeerat tunc Bri- 8
tanniae Vectius Bolanus, placidius quam feroci provincia dignum est; temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret, peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. brevi deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. habuerunt virtutes spatium exemplorum. sed primo Cerialis modo labores et discrimina, mox et gloriam communicabat: saepe parti exercitus in experimentum, aliquando majoribus copiis ex eventu praefecit; nec Agricolam umquam in suam famam gestis exsultavit; ad auctorem et ducem, ut minister fortunam referebat: ita virtute in obsequendo, verecundia in praedicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat. Revertentem ab legatione legio- 9
nis divus Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciae Aquitaniae praeposuit, splendidae in primis digni-

tatis adminiſtratione, ac ſpe conſulatus cui deſtinarat. credunt plerique militaribus ingeniis ſubtilitatem deeſſe, quia caſtrenſis juriſdictio ſecura et obtuſior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentia, quamvis inter togatos, facile juſteque agebat. jam vero tempora curarum remiſſionumque diviſa; ubi conventus ac judicia poſcerent, gravis, intentus, ſeverus, et ſaepius miſericors: ubi officio ſatisfactum, nulla ultra poteſtatis perſona, triſtitiam, et arrogantiam, et avaritiam exuerat: nec illi, quod eſt rariſſimum, aut facilitas auctoritatem, aut ſeveritas amorem deminuit. integritatem atque abſtinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit. ne famam quidem, cui etiam ſaepe boni indulgent, oſtentanda virtute, aut per artem quaeſivit: procul ab aemulatione adverſus collegas, procul a contentione adverſus procuratores; et vincere inglorium, et atteri ſordidum arbitrabatur. minus triennium in ea legatione detentus, ac ſtatim ad ſpem conſulatus revocatus eſt, comitante opinione, Britanniam ei pro-

vinciam dari; nullis in hoc suis sermo-
nibus, sed quia par videbatur; haud
semper errat fama, aliquando et eligit.
consul egregiae tum spei filiam juveni
mihi despondit, ac post consulatum col-
locavit, et statim Britanniae praeposi-
tus est, adjecto pontificatus sacerdo-
tio. Britanniae situm populosque mul- 10
tis scriptoribus memoratos, non in com-
parationem curae ingeniive referam: sed
quia tum primum perdomita est; itaque
quae priores nondum comperta eloquen-
tia percoluere, rerum fide tradentur.
Britannia insularum quas Romana no-
titia complectitur maxima, spatio ac cae-
lo in Orientem Germaniae, in Occiden-
tem Hispaniae obtenditur: Gallis in Me-
ridiem etiam inspicitur: Septemtriona-
lia ejus, nullis contra terris, vasto atque
aperto mari pulsantur. formam totius
Britanniae Livius veterum, Fabius Rus-
ticus recentium eloquentissimi auctores,
oblongae scutulae vel bipenni assimila-
vere; et est ea facies citra Caledoniam,
unde et in universum fama est transgres-
sa; sed immensum et enorme spatium
procurrentium extremo jam litore ter-

rarum, velut in cuneum tenuatur. hanc oram noviſſimi maris tunc primum Romana claſſis circumvecta, inſulam eſſe Britanniam affirmavit, ac ſimul incognitas ad id tempus inſulas, quas Orcadas vocant, invenit, domuitque; diſpecta eſt et Thyle, quam hactenus nix, et hiems abdebat; ſed mare pigrum et grave remigantibus perhibent; ne ventis quidem proinde attolli: credo quod rariores terrae monteſque, cauſſa ac materia tempeſtatum, et profunda moles continui maris tardius impellitur. naturam oceani atque aeſtus neque quaerere hujus operis eſt, ac multi rettulere; unum addiderim: nuſquam latius dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenus accreſcere aut reſorberi, ſed influere penitus atque ambire, etiam jugis atque montibus inſeri velut in ſuo.

11 Ceterum Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter Barbaros, parum compertum. habitus corporum varii: atque ex eo argumenta; nam rutilae Caledoniam habitantium comae, magni artus, Germanicam originem aſſeverant. Silu-

rum colorati vultus, et torti plerumque crines, et poſitu contra Hiſpaniam, Iberos veteres trajeciſſe, eaſque ſedes occupaſſe fidem faciunt; proximi Gallis, et ſimiles ſunt: ſeu durante originis vi; ſeu procurrentibus in diverſa terris, poſitio coeli corporibus habitum dedit; in univerſum tamen aeſtimanti, Gallos vicinum ſolum occupaſſe, credibile eſt. eorum ſacra deprehendas, ſuperſtitionum perſuaſione. ſermo haud multum diverſus; in depoſcendis periculis eadem audacia; et ubi advenere, in detrectandis eadem formido; plus tamen ferociae Britanni praeferunt, ut quos nondum longa pax emollierit; nam Gallos quoque in bellis floruiſſe accepimus; mox ſegnitia cum otio intravit, amiſſa virtute pariter ac libertate, quod Britannorum olim victis evenit: ceteri manent quales Galli fuerunt. In pedite robur: 12
quaedam nationes et curru proeliantur; honeſtior auriga, clientes propugnant; olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et ſtudiis trahuntur; nec aliud adverſus validiſſimas gentes pro nobis utilius, quam quod in com-

mune non conſulunt. rarus duabus tribuſve civitatibus ad propulſandum commune periculum conventus: ita dum ſinguli pugnant, univerſi vincuntur. caelum crebris imbribus ac nebulis foedum; aſperitas frigorum abeſt. dierum ſpatia ultra noſtri orbis menſuram, et nox clara, et extrema Britanniae parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo diſcrimine internoſcas. ‘ quod ſi nubes ‘ non afficiant, aſpici per noctem ſolis ‘ fulgorem, nec occidere et exſurgere, ‘ ſed tranſire ’ affirmant: ſcilicet extrema et plana terrarum humili umbra non erigunt tenebras, infraque caelum et ſidera nox cadit. ſolum praeter oleam vitemque et cetera calidioribus terris oriri ſueta, patiens frugum, fecundum; tarde mitefcunt, cito proveniunt; eademque utriuſque rei cauſſa, multus humor terrarum, coelique. fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae; gignit et oceanus margarita, ſed ſubfuſca ac liventia. quidam artem abeſſe legentibus arbitrantur; nam in rubro mari viva ac ſpirantia ſaxis avelli, in Britannia prout expulſa ſint colligi;

ego facilius crediderim naturam marga-
ritis deeſſe, quam nobis avaritiam. Ipſi
Britanni delectum, ac tributa, et injunc-
ta imperii munera impigre obeunt, ſi in-
juriae abſint: has aegre tolerant, jam
domiti ut pareant, nondum ut ſerviant.
Igitur primus omnium Romanorum D.
Julius cum exercitu Britanniam ingreſ-
ſus, quamquam proſpera pugna terrue-
rit incolas, ac litore potitus ſit, poteſt
videri oſtendiſſe poſteris, non tradidiſſe.
mox bella civilia, et in rempublicam ver-
ſa principum arma, ac longa oblivio
Britanniae etiam in pace. conſilium id
divus Auguſtus vocabat, Tiberius prae-
ceptum. agitaſſe C. Caeſarem de intran-
da Britannia ſatis conſtat, ni velox in-
genio, mobilis poenitentia, et ingentes
adverſus Germaniam conatus fruſtra fu-
iſſent. divus Claudius auctor operis,
tranſvectis legionibus auxiliiſque, et aſ-
ſumpto in partem rerum Veſpaſiano;
quod initium venturae mox fortunae
fuit, domitae gentes, capti reges, et mon-
ſtratis fatis Veſpaſianus. Conſularium 1
primus Aulus Plautius praepoſitus, ac
ſubinde Oſtorius Scapula, uterque bello

egregius: redactaque paulatim in formam provinciae proxima pars Britanniae; addita inſuper veteranorum colonia; quaedam civitates Cogiduno regi donatae; is ad noſtram uſque memoriam fidiſſimus manſit, vetere ac jam pridem recepta populi Romani conſuetudine, ut haberet inſtrumenta ſervitutis et reges. mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodum caſtellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. Didium Veranius excepit, iſque intra annum exſtinctus eſt. Suetonius hinc Paullinus biennio proſperas res habuit, ſubactis nationibus firmatiſque praeſidiis: quorum fiducia Monam inſulam ut vires rebellibus miniſtrantem aggreſſus, terga occaſioni pa-
15 tefecit. Namque abſentia legati remoto metu, Britanni agitare inter ſe mala ſervitutis, conferre injurias, et interpretando accendere: 'nihil profici 'patientia, niſi ut graviora tamquam ex 'facili tolerantibus imperentur; ſingu'los ſibi olim reges fuiſſe, nunc binos 'imponi; e quibus legatus in ſanguinem, 'procurator in bona ſaeviret: aeque

'discordiam praepositorum, aeque con-
'cordiam subjectis exitiosam: alterius,
'manus, centuriones; alterius, vim et
'contumelias miscere: nihil jam cupidi-
'tati, nihil libidini exceptum; in proe-
'lio fortiorem esse qui spoliet: nunc ab
'ignavis plerumque et imbellibus eripi
'domos, abstrahi liberos, injungi delec-
'tus, tamquam mori tantum pro patria
'nescientibus; quantum enim transisse
'militum, si sese Britanni numerent?
'sic Germanias excussisse jugum, et flu-
'mine non oceano defendi: sibi patriam,
'conjuges, parentes: illis avaritiam et
'luxuriam caussas belli esse; recessuros
'ut divus Julius recessisset, modo virtutes
'majorum suorum aemularentur: neve
'proelii unius aut alterius eventu paves-
'cerent; plus impetus, majorem con-
'stantiam penes miseros esse, jam Bri-
'tannorum etiam deos misereri, qui Ro-
'manum ducem absentem, qui relega-
'tum in alia insula exercitum detine-
'rent: jam ipsos, quod difficillimum
'fuerit, deliberare; porro in ejusmodi
'consiliis periculosius esse deprehendi,
'quam audere.' His atque talibus in- 16

vicem inſtincti, Voadica generis regii femina duce (neque enim ſexum in imperiis diſcernunt) ſumpſere univerſi bellum: ac ſparſos per caſtella milites conſectati, expugnatis praeſidiis, ipſam coloniam invaſere, ut ſedem ſervitutis; nec ullum in Barbaris ſaevitiae genus omiſit ira et victoria. quod niſi Paullinus, eo cognito provinciae motu, propere ſubveniſſet, amiſſa Britannia foret: quam unius proelii fortuna veteri patientiae reſtituit, tenentibus arma pleriſque, quos conſcientiae defectionis, et proprius ex legato timor agitabat. hic cum egregius cetera, arroganter in deditos, et ut ſuae quoque injuriae ultor, durius conſuleret; miſſus Petronius Turpilianus tamquam exorabilior, et delictis hoſtium novus, eoque poenitentiae mitior; compoſitis prioribus nihil ultra auſus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius ſegnior et nullus caſtrorum experimentis, comitate quadam curandi provinciam tenuit. didicere jam Barbari quoque ignoſcere vitiis blandientibus; et interventus civilium armorum praebuit juſtam ſegnitiae excuſationem; ſed

discordia laboratum, cum assuetus expeditionibus miles otio lasciveret. Trebellius fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis, precario mox praefuit; ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem; haec seditio sine sanguine stetit. nec Vectius Bolanus manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina, eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quod innocens Bolanus; et nullis delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis. Sed ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam reciperavit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes: et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, aggressus multa proelia, et aliquando non incruenta: magnamque Brigantum partem aut victoria amplexus, aut bello. et cum Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Julius Frontinus, vir magnus quantum licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit

ſuper virtutem hoſtium, locorum quoque
18 difficultates eluctatus. Hunc Britanniae ſtatum, has bellorum vices media jam aeſtate tranſgreſſus Agricola invenit, cum et milites velut omiſſa expeditione ad ſecuritatem, et hoſtes ad occaſionem verterentur. Ordovicum civitas haud multo ante adventum ejus, alam in finibus ſuis agentem, prope univerſam obtriverat: eoque initio erecta provincia, ut quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum opperiri. tum Agricola, quamquam tranſacta aeſtas, ſparſi per provinciam numeri, praeſumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et pleriſque cuſtodiri ſuſpecta potius videbatur, ire obviam diſcrimini ſtatuit: contractiſque legionum vexillis, et modica auxiliorum manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant, ipſe ante agmen, quo ceteris par animus ſimili periculo eſſet, erexit aciem; caeſaque prope univerſa gente, non ignarus inſtandum famae, ac prout prima ceſſiſſent fore univerſa; Monam inſulam, cujus poſſeſſione revocatum Paullinum

rebellione totius Britanniae supri
moravi, redigere in potestatem s
intendit. sed ut in dubiis consiliis
ves deerant, ratio et constantia
transvexit: depositis omnibus sar
lectissimos auxiliarium, quibus no
da, et patrius nandi usus, quo sin
que et arma et equos regunt, ita re
immisit, ut obstupefacti hostes, qu
sem, qui naves, qui mare exspecta
nihil arduum aut invictum credi
sic ad bellum venientibus. ita peti
ce, ac dedita insula, clarus ac m
haberi Agricola: quippe cui ingre
provinciam, quod tempus alii per-
tationem aut officiorum ambitum
igunt, labor et periculum placuisset
Agricola prosperitate rerum in v
tem usus, expeditionem aut vict
vocabat, victos continuisse: ne lau
quidem gesta prosecutus est; sed ipl
simulatione famae famam auxit,
mantibus quanta futuri spe tam m
tacuisset. Ceterum animorum pr
ciae prudens, simulque doctus per a
experimenta, parum profici armis,
juriae sequerentur, caussas bello

ſtatuit exſcindere; a ſe ſuiſque orſus, primum domum ſuam coërcuit, quod pleriſque haud minus arduum eſt, quam provinciam regere: nihil per libertos ſervoſque publicae rei: non ſtudiis privatis, nec ex commendatione aut precibus centurionum milites aſcire, ſed optimum quemque fideliſſimum putare: omnia ſcire, non omnia exſequi: parvis peccatis veniam, magnis ſeveritatem commodare: nec poena ſemper, ſed ſaepius poenitentia contentus eſſe: officiis et adminiſtrationibus potius non peccaturos, quam damnare, cum peccaſſent. frumenti et tributorum auctionem aequalitate munerum mollire, circumciſis quae in quaeſtum reperta, ipſo tributo gravius tolerabantur; namque per ludibrium aſſidere clauſis horreis, et emere ultro frumenta, ac vendere pretio cogebantur; devortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia de-
19 ferrent, donec quod omnibus in promptu erat, paucis lucroſum fieret. Haec primo ſtatim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quae vel

incuria vel tolerantia priorum, haud mi-
nus quam bellum timebatur. ſed ubi aeſ-
tas advenit contracto exercitu, 'militum
'in agmine laudare modeſtiam,' disjectos
coërcere: loca caſtris ipſe capere, aeſtu-
aria ac ſilvas ipſe praetentare: et nihil
interim apud hoſtes quietum pati, quo
minus ſubitis excurſibus popularetur;
atque ubi ſatis terruerat, parcendo rur-
ſus irritamenta pacis oſtentare. quibus
rebus multae civitates quae in illum di-
em ex aequo egerant, datis obſidibus
iram poſuere, et praeſidiis caſtelliſque
circumdatae, tanta ratione curaque, ut
nulla ante Britanniae nova pars illaceſ-
ſita tranſierit. Sequens hiems ſaluber-
rimis conſiliis abſumpta; namque ut
homines diſperſi ac rudes, eoque bello
faciles, quieti et otio per voluptates aſ-
ſueſcerent: hortari privatim, adjuvare
publice, ut templa, fora, domus exſtru-
erent, laudando promptos, et caſtigan-
do ſegnes; ita honoris aemulatio, pro
neceſſitate erat. jam vero principum fi-
lios liberalibus artibus erudire, et inge-
nia Britannorum ſtudiis Gallorum ante-
ferre, ut qui modo linguam Romanam

abnuebant, eloquentiam concupiscerent; inde etiam habitus nostri honor, et frequens toga; paulatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam; idque apud imperitos humanitas vocabatur, cum pars servitutis esset. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (aestuario nomen est) nationibus; qua formidine riti hostes, quamquam conflictatum vis tempestatibus exercitum, lacessere n ausi; ponendisque insuper castellis tium fuit. adnotabant periti, non am ducem opportunitates locorum santius legisse, nullum ab Agricola poım castellum aut vi hostium expugnan, aut pactione ac fuga desertum; brae eruptiones; nam adversus mo- obsidionis, annuis copiis firmaban-; ita intrepida ibi hiems, et sibi quis praesidio, irritis hostibus, eoque derantibus, quia soliti plerumque damaestatis hibernis eventibus pensare, aestate atque hieme juxta pelleban- nec Agricola umquam per alios gesridua intercepit, seu centurio, seu

praefectus, incorruptum facti testem habebat. apud quosdam 'acerbior in conviciis' narrabatur, ut bonis comis, ita adversus malos injucundus; ceterum ex iracundia nihil supererat; secretum et silentium ejus non timeres; honestius putabat offendere, quam odisse. Quarta 23
aestas obtinendis quae percurrerat insumpta; ac si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsa Britannia terminus. nam Glota et Bodotria diversi maris aestu per immensum revecti, angusto terrarum spatio dirimuntur; quod tum praesidiis firmabatur: atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus. Quinto expeditionum 24
anno nave prima transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis proeliis domuit: eamque partem Britanniae quae Hiberniam aspicit, copiis instruxit, in spem magis quam ob formidinem; siquidem Hibernia medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallica quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. spatium ejus

Britanniae comparetur anguſtius, noſtri maris inſulas ſuperat. ſolum caelumque et ingenia cultuſque hominum haud multum a Britannia differunt; melius aditus portuſque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulſum ſeditione domeſtica unum ex regulis gentis exceperat, ac ſpecie amicitiae in occaſionem retinebat. ſaepe ex eo audivi, legione una et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam poſſe. idque etiam adverſus Britanniam profuturum, ſi Romana ubique arma, et velut e conſpectu libertas tolleretur.

25 Ceterum aeſtate qua ſextum officii annum inchoabat, amplas civitates trans Bodotriam ſitas, quia motus univerſarum ultra gentium, et infeſta hoſtili exercitu itinera timebantur, prius claſſe exploravit: quae ab Agricola primum aſſumpta in partem virium, ſequebatur egregia ſpecie, cum ſimul terra ſimul mari bellum impelleretur: ac ſaepe iiſdem caſtris pedes equeſque et nauticus miles mixti copiis et laetitia, ſua quiſque facta, ſuos caſus attollerent: ac modo ‘ ſilvarum et montium ‘ profunda, modo tempeſtatum ac fluc-

'tuum adversa, hinc terra et hostis
'victus oceanus' militari jactantia
pararentur. Britannos quoque,
captivis audiebatur, 'visa classis
'pesaciebat, tamquam aperto ma
'secreto ultimum victis perfugium
'deretur.' ad manus et arma co
Caledoniam incolentes populi, p
magno, majore fama, uti mos est
notis, 'oppugnasse ultro,' castel
orti, metum ut provocantes addid
'regrediendumque citra Bodotria
'excedendum potius, quam pellere
specie prudentium ignavi admone
cum interim cognoscit, 'hostes plu
'agminibus irrupturos.' ac ne supe
numero, et peritia locorum circu
tur, diviso et ipse in tres partes ex
incessit. Quod ubi cognitum h
mutato repente consilio, univers

nantium jubet, mox ab universis adjici clamorem; et propinqua luce fulsere signa; ita ancipiti malo territi Britanni: et Romanis redit animus, ac securi pro salute, de gloria certabant; ultro quinetiam irrupere; et fuit atrox in ipsis portarum angustiis proelium, donec pulsi hostes, utroque exercitu certante, his ut tulisse opem, illis ne eguisse auxilio viderentur; quod nisi paludes et silvae fugientes texissent, debellatum illa
27 victoria foret. Cujus constantia ac fama ferox exercitus: 'nihil virtuti suae 'invium: penetrandam Caledoniam, in'veniendumque tandem Britanniae ter'minum continuo proeliorum cursu' fremebant; atque illi modo cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant; iniquissima haec bellorum conditio est, prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. at Britanni non virtute sed occasione et arte ducis rati, nihil ex arrogantia remittere, quo minus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, coetibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent; atque ita irritatis u-

trimque animis discessum. Eadem aes- 28
tate cohors Usipiorum per Germanias
conscripta, in Britanniam transmissa,
magnum ac memorabile facinus ausa est.
occiso centurione ac militibus, qui ad
tradendam disciplinam immixti manipu-
lis exemplum et rectores habebantur,
tres Liburnicas adactis per vim guber-
natoribus ascendere: et uno remigran-
te, suspectis duobus eoque interfectis,
nondum vulgato rumore ut miraculum
provehebantur; mox hac atque illa rap-
ti, et cum plerisque Britannorum sua de-
fensantium proelio congressi, ac saepe
victores, aliquando pulsi, eo ad extre-
mum inopiae venere, ut infirmissimos
suorum, mox sorte ductos vescerentur;
atque ita circumvecti Britanniam, amis-
sis per inscitiam regendi navibus, pro
praedonibus habiti, primum a Suevis,
mox a Frisiis intercepti sunt; ac fuere
quos per commercia venumdatos, et in
nostram usque ripam mutatione ementi-
um adductos, indicium tanti casus illus-
travit. initio aestatis Agricola domestico
vulnere ictus, anno ante natum filium
amisit. quem casum neque ut plerique

fortium virorum ambitiose, neque per lamenta rursus ac maerorem muliebriter tulit; et in luctu bellum inter remedia e-
29 rat. Igitur praemissa classe quae pluribus locis praedata, magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et longa pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem jam hostes insederant nam Britanni nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti commune periculum concordia propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. jamque super triginta millia armatorum aspiciebantur, et adhuc affluebat omnis juventus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes: cum inter plures duces virtute et genere praestans, nomine Galgacus, apud contractam multitudinem proelium poscentem, in hunc modum
0 locutus fertur: 'Quotiens caussas belli et necessitatem nostram intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum, initium liber-

'tatis totius Britanniae fore. nam 'universi servitutis expertes: et nul 'ultra terrae, ac ne mare quidem sec 'rum, imminente nobis classe Romana 'ita proelium atque arma, quae fortibu 'honesta, eadem etiam ignavis tutissim 'sunt. priores pugnae, quibus adversu 'Romanos varia fortuna certatum est 'spem ac subsidium in nostris manibu 'habebant: quia nobilissimi totius Bri'tanniae, eoque in ipsis penetralibu 'siti, nec servientium litora aspicientes 'oculos quoque a contactu dominatio'nis inviolatos habebamus. nos terra'rum ac libertatis extremos, recessu 'ipse ac sinus famae in hanc diem defen'dit; nunc terminus Britanniae patet 'atque omne ignotum pro magnific'est. sed nulla jam ultra gens, nihil ni'fluctus et saxa: et interiores Romani 'quorum superbiam frustra per obsequi'um et modestiam effugeris; raptore 'orbis, postquam cuncta vastantibus de'fuere terrae, et mare scrutantur: si lo'cuples hostis est, avari; si pauper, ambi'tiosi; quos non Oriens, non Occidens 'satiaverit: soli omnium opes atque ino-

‘ piam pari affectu concupiscunt; aufer-
‘ re, trucidare, rapere falsis nominibus,
‘ imperium; atque ubi solitudinem faci-
31 ‘ unt, pacem appellant. Liberos cuique
‘ ac propinquos suos natura carissimos
‘ esse voluit; hi per delectus alibi servituri
‘ auferuntur. conjuges sororesque et si
‘ hostilem libidinem effugiant, nomine a-
‘ micorum atque hospitum polluuntur.
‘ bona fortunasque, in tributum egerunt;
‘ in annonam, frumentum; corpora ipsa
‘ ac manus, silvis ac paludibus emunien-
‘ dis, verbera inter ac contumelias con-
‘ terunt. nata servituti mancipia semel
‘ veneunt, atque ultro a dominis alun-
‘ tur: Britannia servitutem suam cotti-
‘ die emit; cottidie pascit. ac sicut in
‘ familia recentissimus quisque servorum
‘ et conservis ludibrio est: sic in hoc orbis
‘ terrarum vetere famulatu novi nos et
‘ viles in excidium petimur. neque enim
‘ arva nobis, aut metalla: aut portus
‘ sunt, quibus exercendis reservemur.
‘ virtus porro ac ferocia subjectorum in-
‘ grata imperantibus; et longinquitas ac
‘ secretum ipsum quo tutius, eo suspec-
‘ tius. ita sublata spe veniae, tandem

'sumite animum, tam quibus salus, 'quam quibus gloria carissima est. Brigantes femina duce, exurere coloniam, expugnare castra; ac nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere jugum potuere: nos integri et indomiti, et libertatem non in praesentia laturi, primo statim congressu non ostendamus quos sibi Caledonia viros seposuerit? An eamdem Romanis in bello 32
'virtutem, quam in pace lasciviam adesse creditis? nostris illi dissensionibus ac discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitus sui vertunt: quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundae res tenent, ita adversae dissolvent; nisi si Gallos, et Germanos, et (pudet dictu) Britannorum plerosque dominationi alienae sanguinem commodantes, diutius tamen hostes quam servos, fide et affectu teneri putatis: metus et terror est, infirma vincula caritatis, quae ubi removeris, qui timere desierint, odisse incipient. omnia victoriae incitamenta pro nobis sunt: nullae Romanos conjuges accendunt: nulli parentes fugam exprobraturi sunt:

‘ aut nulla plerisque patria, aut alia est:
‘ paucos numeros circum trepidos igno-
‘ rantia, caelum ipsum ac mare et silvas,
‘ ignota omnia circumspectantes, clau-
‘ sos quodammodo ac vinctos dii nobis
‘ tradiderunt. ne terreat vanus aspectus,
‘ et auri fulgor atque argenti, quod ne-
‘ que tegit, neque vulnerat. in ipsa ho-
‘ stium acie inveniemus nostras manus;
‘ agnoscent Britanni suam causam; re-
‘ cordabuntur Galli priorem libertatem;
‘ deserent illos ceteri Germani, tamquam
‘ nuper Usipii reliquerunt. nec quidquam
‘ ultra formidinis, vacua castella, senum
‘ coloniae, inter male parentes et injuste
‘ imperantes, aegra municipia et dis-
‘ cordantia, hic dux, hic exercitus; ibi
‘ tributa et metalla, et ceterae servienti-
‘ um poenae: quas in aeternum profer-
‘ re, aut statim ulcisci, in hoc campo est.
‘ proinde ituri in aciem et majoreis ves-
33 ‘ tros, et posteros cogitate.’ Excepere
orationem alacres, et barbari moris can-
tu et fremitu clamoribusque dissonis.
jamque agmina, et armorum fulgores,
audentissimi cujusque procursu: simul
instruebantur acies; cum Agricola quam-

quam laetum et vix monitis coërcitum militem adhuc ratus, ita disseruit: 'octavus annus est, commilitones, ex quo 'virtute et auspiciis imperii Romani fide 'atque opera vestra Britanniam vicistis; 'tot expeditionibus, tot proeliis seu fortitudine adversus hostes, seu patientia 'ac labore poene adversus ipsam rerum 'naturam opus fuit; neque me militum, 'neque vos ducis poenituit. ergo egressi, ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniae non fama nec rumore, sed castris et armis tenemus. inventa Britannia, et subacta. equidem in agmine, 'cum vos paludes montesve et flumina 'fatigarent, fortissimi cujusque vocem 'audiebam,' quando dabitur hostis, quando acies? 'veniunt a latebris suis 'extrusi; et vota virtusque in aperto, 'omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa. nam ut superasse 'tantum itineris, silvas evasisse, transisse aestuaria, pulchrum ac decorum in 'frontem, ita fugientibus periculosissima quae hodie prosperrima sunt. neque enim nobis aut locorum eadem no-

'titia, aut commeatuum eadem abun-
'dantia: ſed manus, et arma, et in his
'omnia. quod ad me attinet, jam pri-
'dem mihi decretum eſt, neque exerci-
'tus neque ducis terga tuta eſſe. pro-
'inde et honeſta mors turpi vita potior;
'et incolumitas ac decus eodem loco
'ſita ſunt; nec inglorium fuerit, in ipſo
34 'terrarum ac naturae fine cecidiſſe. Si
'novae gentes atque ignota acies conſti-
'tiſſet: aliorum exercituum exemplis
'vos hortarer; nunc veſtra decora re-
'cenſete, veſtros oculos interrogate. ii
'ſunt quos proximo anno, unam legio-
'nem furto noctis aggreſſos, clamore
'debellaſtis: ii ceterorum Britannorum
'fugaciſſimi, ideoque tam diu ſuperſti-
'tes. quomodo ſilvas ſaltuſque pene-
'trantibus, fortiſſimum quodque ani-
'mal robore, pavida et inertia ipſo ag-
'minis ſono pelluntur: ſic acerrimi Bri-
'tannorum jam pridem ceciderunt: re-
'liquus eſt numerus ignavorum et me-
'tuentium; quos quod tandem inveniſ-
'tis, non reſtiterunt, ſed deprehenſi
'ſunt noviſſimi, ideo extremo metu cor-
'pora defixere in his veſtigiis, in quibus

'pulchram et ſpectabilem victoriam ede-
'retis. tranſigite cum expeditionibus,
'imponite quinquaginta annis magnum
'diem, approbate reipublicae nunquam
'exercitui imputari potuiſſe, aut moras
'belli aut cauſas rebellandi.' Et allo- 35
quente adhuc Agricola militum ardor e-
minebat, et fidem orationis ingens ala-
critas conſecuta eſt, ſtatimque ad arma
diſcurſum; inſtinctos ruenteſque ita diſ-
poſuit, ut peditum auxilia quae octo
millia erant, mediam aciem firmarent:
equitum tria millia cornibus affunde-
rentur; legiones pro vallo ſtetere, in-
gens victoriae decus citra Romanum ſan-
guinem bellanti, et auxilium ſi pelleren-
tur. Britannorum acies in ſpeciem ſi-
mul ac terrorem editioribus locis con-
ſtiterant: ita ut primum agmen aequo,
ceteri per acclive jugum connexi velut
inſurgerent; media campi covinarius
et eques ſtrepitu ac diſcurſu complebat.
tum Agricola ſuperante hoſtium multitu-
dine veritus ne ſimul in frontem, ſimul
et latera ſuorum pugnaretur, diductis
ordinibus: quamquam porrectior acies
ſutura erat, et arceſſendas plerique legi-

ones admonebant, promptior in ſpem, et firmus adverſis, dimiſſo equo pedes ante
36 vexilla conſtitit. Ac primo congreſſu eminus certabatur, ſimul conſtantia, ſimul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, miſſilia noſtrorum vitare, vel excutere, atque ipſi magnam vim telorum ſuperfundere: donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus eſt, ut rem ad mucrones ac manus adducerent; quod et ipſis vetuſtate militiae exercitatum, et hoſtibus inhabile parva ſcuta et enormes gladios gerentibus; nam Britannorum gladii ſine mucrone complexum armorum, et in aperto pugnam non tolerabant. igitur ut Batavi miſcere ictus, ferire umbonibus, ora foedare, et tractis qui in aequo obſtiterant, erigere in colles aciem coepere; ceterae cohortes aemulatione et impetu commiſtae proximos quoſque caedere; ac plerique ſemineces aut integri feſtinatione victoriae relinquebantur. interim equitum turmae fugere, covinarii peditum ſe proelio miſcuere; et quamquam recentem terrorem intulerant, denſis tamen hoſti-

um agminibus et inaequalibus locis hae-
rebant: minimeque equeſtris ea pugnae
facies erat, cum in gradu ſtantes ſimul
equorum corporibus impellerentur; ac
ſaepe vagi currus, exterriti ſine rectori-
bus equi, ut quemque formido tulerat,
tranſverſos, aut obvios incurſabant. Et 37
Britanni qui adhuc pugnae expertes
ſumma collium inſederant, et paucita-
tem noſtrorum vacui ſpernebant, degre-
di paullatim et circumire terga vincen-
tium coeperant: ni id ipſum veritus A-
gricola quatuor equitum alas ad ſubita
belli retentas, venientibus oppoſuiſſet,
quantoque ferocius accurrerant, tanto
acrius pulſos in fugam disjeciſſet. ita
conſilium Britannorum in ipſos verſum;
tranſvectaeque praecepto ducis a fronte
pugnantium alae, averſam hoſtium aci-
em invaſere. tum vero patentibus locis
grande et atrox ſpectaculum: ſequi, vul-
nerare, capere, atque eoſdem oblatis aliis
trucidare. jam hoſtium, prout cuique
ingenium erat, catervae armatorum pau-
cioribus terga praeſtare, quidam inermes
ultro ruere, ac ſe morti offerre. paſſim
arma et corpora, et laceri artus, et cru-

enta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque; postquam silvis appropinquarunt, collecti, primos sequentium incautos et locorum ignaros circumveniebant. quod ni frequens ubique Agricola, validas et expeditas cohortes indaginis modo, et sicubi artiora erant, partem equitum dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. ceterum ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus videre, in fugam versi, non agminibus ut prius, nec alius alium respectantes, rari, et vitabundi invicem, longinqua atque avia petiere; finis sequendi nox et satietas fuit; caesa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti quadraginta cecidere, in quîs Aulus Atticus praefectus cohortis, juvenili ardore et ferocia equi
38 hostibus illatus. Et nox quidem gaudio praedaque laeta victoribus: Britanni palantes mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram ultro incendere: eligere latebras, et statim relinquere: miscere invicem consi-

lia aliqua, dein ſperare: aliquando *frangi*
aſpectu pignorum ſuorum, ſaepius con-
citari; ſatiſque conſtabat ſaeviſſe quoſ-
dam in conjuges ac liberos, tamquam
miſererentur. proximus dies faciem vic-
toriae latius aperuit; vaſtum ubique ſi-
lentium, ſecreti colles, fumantia procul
tecta, nemo exploratoribus obvius; qui-
bus in omnem partem dimiſſis, ubi in-
certa fugae veſtigia, neque uſquam con-
globari hoſtes compertum, et exacta jam
aeſtate ſpargi bellum nequibat, in fines
Horeſtorum exercitum deducit. ibi ac-
ceptis obſidibus, praefecto claſſis circum-
vehi Britanniam praecepit; datae ad id
vires, et praeceſſerat terror; ipſe pedi-
tem atque equites lento itinere, quo no-
varum gentium animi ipſa tranſitus mo-
ra terrerentur, in hibernis locavit. et
ſimul claſſis ſecunda tempeſtate ac fama
Trutulenſem portum tenuit, unde pro-
ximo latere Britanniae lecto omni redi-
erat. Hunc rerum curſum, quamquam 39
nulla verborum jactantia epiſtolis Agri-
colae auctum, ut Domitiano moris erat,
fronte laetus, pectore anxius excepit.
inerat conſcientia, deriſui fuiſſe nuper

falſum e Germania triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum ſpeciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hoſtium caeſis, ingenti fama celebrari. id ſibi maxime formidoloſum, privati hominis nomen ſupra principis attolli: fruſtra ſtudia fori, et civilium artium decus in ſilentium acta, ſi militarem gloriam alius occuparet: et cetera utcumque facilius diſſimulari, ducis boni imperatoriam virtutem eſſe. talibus curis exercitus, quodque ſaevae cogitationis indicium erat, ſecreto ſuo ſatiatus, optimum in praeſentia ſtatuit reponere odium; donec impetus famae et favor exercitus langueſceret; nam etiam tum Agricola Britanniam obtine-
40 bat. Igitur ‘ triumphalia ornamenta, ‘ et illuſtris ſtatuae honorem, et quid‘ quid pro triumpho datur,’ multo verborum honore cumulata, ‘ decerni in ſe‘ natu jubet: addique inſuper opinio‘ nem, Syriam provinciam Agricolae de‘ ſtinari, vacuam tum morte Atilii Rufi ‘ conſularis, et majoribus reſervatam.’ credidere plerique, libertum ex ſecretio-

ribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos quibus ei Syria dabatur tulisse, cum praecepto, ' ut si in Britannia foret, ' traderentur :' eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolae, ne appellato quidem eo ad Domitianum remeasse; sive verum istud, sive ex ingenio principis fictum ac compositum est. tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. ac ne notabilis celebritate et frequentia occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in urbem, noctu in palatium, ita ut praeceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo et nullo sermone, turbae servientium immixtus est. ceterum ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitus auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus : adeo ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso aspectoque Agricola, quaererent famam, pauci interpretarentur.

Crebro per eos dies apud 41
Domitianum absens accusatus, absens absolutus est; caussa periculi non cri-

men ullum, aut querela laeſi cujuſquam, ſed infenſus virtutibus princeps, et gloria viri, ac peſſimum inimicorum genus, laudantes. et ea inſecuta ſunt reipublicae tempora, quae ſileri Agricolam non ſinerent: tot exercitus in Moeſia Daciaque, et Germania Pannoniaque, temeritate aut per ignaviam ducum amiſſi: tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti: nec jam de limite imperii et ripa, ſed de hibernis legionum et poſſeſſione dubitatum. ita cum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus inſigniretur, poſcebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis 'vigorem, conſtantiam, et expertum bellis animum, cum inertia et formidine eorum.' quibus ſermonibus ſatis conſtat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quiſque libertorum amore et fide; peſſimi malignitate et livore, pronum deterioribus principem exſtimulabant. ſic Agricola ſimul ſuis virtutibus, ſimul vitiis aliorum, in ipſam gloriam praeceps agebatur.
42 Aderat jam annus quo proconſulatum Aſiae et Africae ſortiretur, et

occiſo Civica nuper, nec Agricolae conſilium deerat, nec Domitiano exemplum. acceſſere quidam cogitationum principis periti, qui 'iturusne eſſet in provinciam' ultro Agricolam interrogarent; ac primo occultius 'quietem et otium 'laudare, mox operam ſuam in approbanda excuſatione' offerre: poſtremo non jam obſcuri, ſuadentes ſimul terrenteſque, pertraxere ad Domitianum; qui paratus ſimulatione, in arrogantiam compoſitus, et audiit preces excuſantis, et cum annuiſſet, agi ſibi gratias paſſus eſt: nec erubuit beneficii invidia; ſalarium tamen proconſulari ſolitum offerri, et quibuſdam a ſe ipſo conceſſum, Agricolae non dedit: ſive offenſus non petitum, ſive ex conſcientia, ne quod vetuerat videretur emiſſe. proprium humani ingenii eſt, odiſſe quem laeſeris: Domitiani vero natura praeceps in iram, et quo obſcurior, eo irrevocabilior, moderatione tamen prudentiaque Agricolae leniebatur; quia non contumacia, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. ſciant quibus moris illicita mirari, poſſe etiam ſub malis

principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eo laudis excedere, quo plerique per abrupta, sed in nullum reipublicae usum, ambitiosa morte inclaruerunt. Finis vitae ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine cura fuit. vulgus quoque, et hic aliud agens populus, et ventitavere ad domum, et per fora et circulos locuti sunt: nec quisquam audita morte Agricolae, aut laetatus est, aut statim oblitus est. augebat miserationem constans rumor, veneno interceptum. nobis nihil comperti affirmare ausim: ceterum per omnem valetudinem ejus, crebrius quam ex more principatus per nuntios visentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venere: sive cura illud, sive inquisitio erat. supremo quidem die momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente sic accelerari, quae tristis audiret. speciem tamen doloris animo vultuque prae se tulit, securus jam odii, et qui facilius dissimularet gaudium quam metum. satis constabat lecto testamen-

to Agricolae, quo coheredem optimae
uxori et piiſſimae filiae Domitianum
ſcripſit, laetatum eum, velut hono-
re judicioque: tam caeca et corrupta
mens aſſiduis adulationibus erat, ut ne-
ſciret a bono patre non ſcribi heredem,
niſi malum principem. Natus erat A- 44
gricola Cajo Caeſare tertium conſule
Idib. Juniis: exceſſit ſexto et quinqua-
geſimo anno, decimo kal. Septemb. Col-
lega Priſcoque conſulibus. quod ſi ha-
bitum quoque ejus poſteri noſcere ve-
lint, decentior quam ſublimior fuit; ni-
hil metus in vultu; gratia oris ſupere-
rat; bonum virum facile crederes, mag-
num libenter. et ipſe quidem, quam-
quam medio in ſpatio integrae aetatis
ereptus; quantum ad gloriam longiſſi-
mum aevum peregit. quippe et vera bo-
na, quae in virtutibus ſita ſunt, imple-
verat, et conſularibus ac triumphalibus
ornamentis praedito, quid aliud adſtru-
ere fortuna poterat? opibus nimiis non
gaudebat, ſpecioſae contigerant; filia
atque uxore ſuperſtitibus, poteſt videri
etiam beatus, incolumi dignitate, flo-
rente fama, ſalvis affinitatibus et amici-

tiis futura effugiſſe. nam ſicuti ‘ durare ‘ in hac beatiſſimi ſaeculi luce, ac prin‑ ‘ cipem Trajanum videre, ’ augurio votiſque apud noſtras aures ominabatur: ita feſtinatae mortis grande ſolatium tulit, evaſiſſe poſtremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac ſpiramenta temporum, ſed continuo et velut uno ictu rempublicam exhauſit.

5 Non vidit Agricola obſeſſam curiam, et clauſum armis ſenatum, et eadem ſtrage tot conſularium caedes, tot nobiliſſimarum feminarum exſilia et fugas. una adhuc victoria Carus Metius cenſebatur, et intra Albanam villam ſententia Meſſalini ſtrepebat, et Maſſa Bebius jam tum reus erat. mox noſtrae duxere Helvidium in carcerem manus: nos Maurici, Ruſticique viſus, nos innocenti ſanguine Senecio perfudit. Nero tamen ſubtraxit oculos; juſſitque ſcelera, non ſpectavit: praecipua ſub Domitiano miſeriarum pars erat, videre et aſpici: cum ſuſpiria noſtra ſubſcriberentur: cum denotandis tot hominum palloribus ſufficeret ſaevus ille vultus et rubor, a quo ſe contra pudorem muniebat. tu vero

‘ tum excepiſti, tamquam pro vir
‘ tione innocentiam principi do:
ſed mihi filiaeque, praeter acerl
parentis erepti, auget maeſtitiam
aſſidere valetudini, fovere defici
ſatiari vultu, complexu, non co
excepiſſemus certe mandata vo
quas penitus animo figeremus.
hic dolor, noſtrum vulnus: nol
longae abſentiae conditione ant
driennium amiſſus es. omnia ſi
bio, optime parentum, aſſidente
tiſſima uxore, ſuperfuere honor
paucioribus tamen lacrymis com
es, et noviſſima in luce deſiderav
quid oculi tui. Si quis piorum
bus locus; ſi ut ſapientibus plac
cum corpore exſtinguuntur mag

tius temporalibus laudibus, et ſi natura ſuppeditet, militum decoramus. is verus honos, ea conjunctiſſimi cujuſque pietas. id filiae quoque uxorique praeceperim, ſic patris, ſic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus ſecum revolvant, famamque ac figuram animi magis quam corporis complectantur; non quia intercedendum putem imaginibus quae marmore aut aere finguntur: ſed ut vultus hominum, ita ſimulacra vultus imbecilla ac mortalia ſunt; forma mentis aeterna, quam tenere et exprimere non per alienam materiam et artem, ſed tuis ipſe moribus poſſis. quidquid ex Agricola amavimus, quidquid mirati ſumus, manet, manſurumque eſt in animis hominum, in aeternitate temporum, fama rerum. nam multos veterum velut inglorios et ignobiles oblivio obruet, Agricola poſteritati narratus et traditus, ſuperſtes erit.

DIALOGUS
DE
ORATORIBUS

Sive de Caussis
CORRUPTÆ ELOQUENTIÆ,

Qui ab aliis Corn. Tacito, a quibuſdam M. Fab. Quintiliano tribuitur.

SAEPE ex me requiris, Juſte Fabi, ‘ cur cum priora ſaecula tot eminentium oratorum ingeniis gloriaque effloruerint, noſtra potiſſimum aetas deſerta et laude orbata, vix nomen ipſum oratoris retineat;’ neque enim ita appellamus niſi antiquos; horum autem temporum diſerti, ‘cauſſidici, et advocati, et patroni,’ et quidvis potius quam oratores vocantur. cui percunctationi tuae reſpondere, et tam magnae quaeſtionis pondus excipere, ut aut de ingeniis

nostris male existimandum sit, si idem assequi non possumus, aut de judiciis, si nolumus, vix hercule auderem, si mea sententia proferenda, ac non disertissimorum, ut nostris temporibus, hominum sermo repetendus esset; quos eandem hanc quaestionem pertractantes juvenis admodum audivi. ita non ingenio, sed memoria ac recordatione opus est, ut quae a praestantissimis viris et excogitata subtiliter, et dicta graviter accepi, cum singuli diversas vel easdem, sed probabiles causas afferrent, dum formam sui quisque et animi, et ingenii redderet, iisdem nunc numeris, iisdemqu rationibus persequar, servato ordine di putationis; neque enim defuit, qui d versam quoque partem susciperet, multum vexata et irrisa vetustate, no trorum temporum eloquentiam antiquorum ingeniis anteferret. Nam poster die quam accuratius Maternus Catone recitaverat, cum 'offendisse pote 'tium animos diceretur, tamquam 'eo tragoediae argumento sui oblitu 'tantum Catonem cogitasset,' eaque re per urbem frequens sermo haberetu

'unt ad eum M. Aper et Julius Se-
as, celeberrima tum ingenia fori
i: quos ego in judiciis non utrof-
nodo ſtudioſe audiebam, ſed domi
ue et in publico aſſectabar, mira
orum cupiditate, et quodam ardore
ili, ut fabulas quoque eorum et dif-
iones, et arcana ſemotae dictionis
us exciperem; quamvis maligne
que opinarentur, ' nec Secundo
nptum eſſe ſermonem, et Aprum
nio potius et vi naturae, quam in-
tione et litteris famam eloquentiae
ſecutum.' nam et Secundo purus,
ſſus, et, in quantum ſatis erat, pro-
s ſermo non defuit: et Aper com-
eruditione imbutus, contemnebat
s litteras quam neſciebat; tam-
majorem induſtriae et laboris glo-
habiturus, ſi ingenium ejus nullis
irum artium adminiculis inniti vi-
ar. igitur ut intravimus cubiculum
rni, ſedentem ipſum, et quem pri-
citaverat, librum intra manus ha-
em, deprehendimus. Tum Secun-
NIL NE TE, inquit, Materne, fa-
malignorum terrent, quo minus

offenſas Catonis tui ames? an ideo li-
brum iſtum apprehendiſti, ut diligentius
retractares, et ſublatis ſi quae pravam
interpretandi materiam dederunt, emit-
teres Catonem non quidem meliorem,
ſed tamen ſecuriorem? tum ille, LEGES
tu quidem ſi volueris et agnoſces quae
audiſti; quod ſi qua omiſit Cato, ſe-
quenti tractatione Thyeſtes dicet. hanc
enim tragoediam diſpoſui jam, et intra
me ipſe formavi. atque ideo maturare
libri hujus editionem feſtino, ut dimiſſa
priore cura, novae cogitationi toto pec-
tore incumbam. adeo te tragoediae iſtae
non ſatiant, inquit Aper, quo minus o-
miſſis orationum et cauſſarum ſtudiis,
omne tempus modo circa Medeam, ecce
nunc circa Thyeſtem conſumas? cum
tot amicorum cauſſae; tot coloniarum
et municipiorum clientelae in forum vo-
cent, quibus vix ſufficeres, etiam ſi non
novum tibi ipſe negotium importaſſes,
Domitium, et Catonem: id eſt, noſtras
quoque hiſtorias, et Romana nomina,
Graecorum fabulis aggregares. Et Ma- 4
ternus, perturbarer hac tua ſeveritate,
niſi frequens ac aſſidua nobis contentio

jam prope in conſuetudinem vertiſſet.
nam nec tu agitare et inſequi poëtas in-
termittis; et ego cui deſidiam advocati-
onum objicis, cotidianum hoc patroci-
nium defendendae adverſus te poëticae
exerceo. quo laetor magis oblatum no-
bis judicem, qui me vel in futurum vetet
verſus facere, vel quod jam pridem op-
to, ſua quoque auctoritate compellat, ut
omiſſis forenſium muſarum anguſtiis, in
quibus ſatis mihi ſuperque ſudatum eſt,
ſanctiorem iſtam et auguſtiorem elo-
5 quentiam colam. Ego vero, inquit
Secundus, antequam me judicem Aper
recuſet, faciam quod probi et modeſti ju-
dices ſolent, ut in his cognitionibus ex-
cuſent, in quibus manifeſtum eſt, alte-
ram apud eos partem gratia praevalere.
quis enim neſcit, neminem mihi con-
junctiorem eſſe et uſu amicitiae, et aſſi-
duitate contubernii quam Salejum Baſ-
ſum, cum optimum virum, tum abſolu-
tiſſimum poëtam? porro ſi poëtica accu-
ſatur, non alium video reum locupleti-
orem. ſecurus ſit, inquit Aper, et Sa-
lejus Baſſus, et quiſquis alius ſtudium
poëticae et carminum gloriam fovet,

cum caussas agere non possit; et ego enim quatenus arbitrum litis hujus inveni, non patiar, Maternum societate plurium defendi; sed et ipsum solum apud vos arguam, quod natus ad eloquentiam virilem et oratoriam, qua parare simul et tueri amicitias, adsciscere nationes, complecti provincias possit amittit studium, quo non aliud in civitate nostra vel ad utilitatem fructuosius, vel ad dignitatem amplius, vel ad urbis famam pulchrius, vel ad totius imperii atque omnium gentium notitiam illustrius excogitari potest. nam si ad utilitatem vitae omnia consilia, factaque nostra dirigenda sunt, quid erit tutius quam eam exercere artem, qua semper armatus praesidium amicis, opem alienis, salutem periclitantibus, invidis vero et inimicis metum et terrorem ultro feras, ipse securus et velut quadam perpetua potentia ac potestate munitus? cujus vis et utilitas rebus probe fluentibus, aliorum praesidio et tutela intelligitur: sin proprium periculum increpuit, non hercule lorica aut gladius in acie firmius munimentum, quam reo et periclitanti elo-

quentiae praesidium simul et telum, quo propugnare pariter et incessere, vel in judicio, sive in senatu, sive apud principem possis. quid aliud infestis patribus nuper Eprius Marcellus, quam eloquentiam suam opposuit? qui accinctus et minax disertam quidem sed inexercitatam et ejusmodi certaminum rudem Helvidii sapientiam elusit. plura de utilitate non dico, cum praesertim minime contradicturum Maternum meum arbitrer.

6. Ad voluptatem oratoriae eloquentiae transeo, cujus jucunditas non uno aliove momento, sed omnibus prope diebus, et prope omnibus horis contingit. quid enim dulcius libero et ingenuo animo, et ad voluptates honestas nato, quam videre plenam semper et frequentem domum concursu splendidissimorum hominum? idque scire, non pecuniae, non orbitati, neque officii alicujus administrationi, sed sibi ipsi dari? illos quinimo orbos et locupletes et potentes venire plerumque ad juvenem et pauperem, ut aut sua aut amicorum discrimina commendent. ullane tanta ingentium opum ac magnae potentiae voluptas,

quam spectare homines veteres, et senes et totius urbis gratia subnixos, in summa omnium rerum abundantia confidentes id quod optimum sit se non habere? jam vero qui togatorum comitatus et egressus! quae in publico species! quae in judiciis veneratio! quod gaudium consurgendi assistendique inter tacentes, in unum conversos! coire populum, et circumfundi coram, et accipere affectum quemcumque orator induerit. vulgata dicentium gaudia, et imperitorum quoque oculis exposita percenseo. illa secretiora, et tantum ipsis orantibus nota, majora sunt. sive accuratam meditatamque affert orationem, est quoddam sicut ipsius dictionis, ita gaudii pondus et constantia; sive novam et recentem curam non sine aliqua trepidatione animi attulerit; ipsa sollicitudo commendat eventum, et lenocinatur voluptati. sed extemporalis audaciae, atque ipsius temeritatis vel praecipua jucunditas est. nam ingenio quoque, sicut in agro, quamquam alia diu serantur atque elaborentur, gratiora tamen quae sua sponte nascuntur. Equidem ut de me 7

ipſe fatear, non eum diem laetiorem egi, quo mihi latus clavus oblatus eſt, vel quo homo novus et in civitate minime favorabili natus, quaeſturam, aut tribunatum, aut praeturam accepi: quam eos quibus mihi pro mediocritate hujus quantulaecumque in dicendo facultatis, aut reum proſpere defendere, aut apud centumviros cauſſam aliquam feliciter orare, aut apud principem ipſos illos libertos et procuratores principum tueri et defendere datur. tum mihi ſupra tribunatus et praeturas et conſulatus aſcendere videor, tum abire: quod ſi non in alio oritur, nec in codicillis datur, nec cum gratia venit. quae fama et laus cujuſvis artis cum oratorum gloria comparanda eſt, qui non illuſtres in urbe ſolum apud negotioſos et rebus intentos, ſed etiam apud juvenes et adoleſcentes, quibus morum indoles eſt et bona ſpes ſui? quorum nomina prius parentes liberis ſuis ingerunt? quos ſaepius vulgus imperitum, et tunicatus hic populus tranſeuntes nomine vocat, et digito demonſtrat? advenae quoque et peregrini, jam in municipiis et coloniis ſuis audi-

tos, cum primum urbem attigerunt, requirunt ac vultus agnoſcere concupiſcunt. Auſim contendere, Marcellum 8
hunc Eprium de quo modo locutus ſum, et Criſpum Vibium (libentius enim novis et recentibus quam remotis et oblitteratis exemplis utor) non minus eſſe in extremis partibus terrarum, quam Capuae aut Vercellis, ubi nati dicuntur; nec hoc illis alterius ter millies ſeſtertium praeſtat, quamquam ad has ipſas opes poſſunt videri eloquentiae beneficio veniſſe. ipſa eloquentia, cujus numen et coeleſtis vis multa quidem omnibus ſaeculis exempla edidit, ad quantam uſque fortunam homines ingenii viribus pervenerint. ſed haec, ut ſupra dixi, proxima, et quae non auditu cognoſcenda ſed oculis ſpectanda haberemus. nam quo ſordidius et abjectius nati ſunt, quoque notabilior paupertas et anguſtia rerum naſcentes eos circumſteterunt; eo clariora et ad demonſtrandam oratoriae eloquentiae utilitatem illuſtriora exempla ſunt; quod ſine commendatione natalium, ſine ſubſtantia facultatum, neuter moribus egregius, alter habitu

quoque corporis contemptus, per multos jam annos potentiſſimi ſunt civitatis, ac donec libuit principes fori; nunc principes in Caeſaris amicitia, agunt feruntque cuncta: atque ab ipſo principe cum quadam reverentia diliguntur. quia Veſpaſianus venerabilis ſenex et patientiſſimus veri, bene intelligit, ceteros quidem amicos ſuos niti iis, quae ab ipſo acceperint, quaeque ipſi accumulare, et in alios congerere promptum eſt: Marcellum autem et Criſpum, attuliſſe ad amicitiam ſuam, quod non a principe acceperint, nec accipi poſſit. minimum inter tot ac tanta locum obtinent imagines, ac tituli et ſtatuae quae neque ipſa tamen negliguntur: tam hercule quam divitiae et opes, quas facilius invenies qui vituperet, quam faſtidiat. his igitur et honoribus, et ornamentis, et facultatibus, refertas domos eorum videmus, qui ſe ab ineunte adoleſcentia cauſſis forenſibus et oratorio ſtudio dederunt.

9 Nam carmina et verſus, quibus totam vitam Maternus inſumere optat (inde enim omnis fluxit oratio) neque dignitatem ullam auctoribus ſuis conciliant, ne-

que utilitates alunt: voluptatem autem brevem, laudem inanem et infructuosam consequuntur. licet haec ipsa, et quae deinde dicturus sum, aures tuae, ô Materne, respuant, cui bono est si apud te Agamemnon aut Jason diserte loquitur? quis ideo domum defensus, et tibi obligatus redit? quis Salejum nostrum egregium poëtam, vel (si hoc honorificentius est) praeclarissimum vatem deducit, aut salutat, aut prosequitur? nempe si amicus ejus, si propinquus, si denique ipse in aliquod negotium inciderit, ad hunc Secundum recurret, aut ad te Materne, non quia poëta es, neque ut pro eo versus facias; hi enim Basso domi nascuntur, pulchri quidem et jucundi; quorum tamen hic exitus est, ut cum toto anno, per omnes dies, magna noctium parte, unum librum extudit et elucubravit, rogare ultro et ambire cogatur, ut sint qui dignentur audire: et ne id quidem gratis; nam et domum mutuatur, et auditorium exstruit, et subsellia conducit, et libellos dispergit: et ut beatissimus recitationem ejus eventus prosequatur, omnis illa laus intra unum aut alterum di-

em, velut in herba vel flore praecepta, ad nullam certam et solidam pervenit frugem: nec aut amicitiam inde refert, aut clientelam, aut mansurum in animo cujusquam beneficium, sed clamorem vagum, et voces inanes, et gaudium volucre. laudavimus nuper ut miram et eximiam Vespasiani liberalitatem, quod quingenta sestertia Basso donasset. pulchrum id quidem, indulgentiam principis ingenio mereri; quanto tamen pulchrius, si ita res familiaris exigat, se ipsum colere, suum genium propitiare, suam experiri liberalitatem? adjice quod poëtis, si modo dignum aliquid elaborare et efficere velint, relinquenda conversatio amicorum, et jucunditas urbis, deserenda caetera officia, utque ipsi dicunt, 'in nemora et lucos,' id est, in solitudinem recedendum est. Nec opinio quidem et fama cui soli serviunt, et quod unum esse pretium omnis sui laboris fatentur, aeque poëtas quam oratores sequitur; quoniam mediocres poëtas nemo novit, bonos pauci. quando enim rarissimarum recitationum fama in totam urbem penetrat? nedum ut per tot

provincias innotescat. quotusquisque cum ex Hispania vel Asia, ne quid de Gallis nostris loquamur, in urbem venit, Salejum Bassum requirit? atque adeo si quis requirit et semel vidit, transit et contentus est: ut si picturam aliquam vel statuam vidisset. neque hunc meum sermonem sic accipi volo, tanquam eos quibus natura sua oratorium ingenium denegavit, deterream a carminibus, si modo in hac studiorum parte oblectare otium et nomen inserere possunt famae; ego vero omnem eloquentiam omnesque ejus partes sacras et venerabiles puto: nec solum cothurnum vestrum, aut heroici carminis sonum, sed lyricorum quoque jucunditatem, et elegorum lascivias, et jamborum amaritudinem, epigrammatum lusus, et quamcumque aliam speciem eloquentia habeat, anteponendam ceteris aliarum artium studiis credo; sed tecum mihi Materne res est, quod cum natura tua in ipsam arcem eloquentiae ferat, errare mavis, et summa adeptus, in levioribus subsistis. ut si in Graecia natus esses, ubi ludicras quoque artis exercere honestum est, ac tibi

Nicoſtrati robur ac vires dii dediſſent, non paterer immanes illos et ad pugnam natos lacertos, levitate jaculi aut jactu diſci vaneſcere: ſic nunc te ab auditoriis et theatris, in forum et ad cauſſas, et ad vera proelia voco; cum praeſertim ne ad id quidem confugere poſſis, quod pleriſque patrocinatur, tamquam minus obnoxium ſit offendere poëtarum quam oratorum ſtudium. effervefcit enim vis pulcherrimae naturae tuae, nec pro amico aliquo, ſed quod periculoſius eſt, pro Catone offendis; nec excuſatur offenſa neceſſitudine officii, aut fide advocationis, aut fortuitae et ſubitae dictionis impetu: meditatus videris elegiſſe perſonam notabilem, et cum auctoritate dicturam. ſentio quid reſponderi poſſit; hinc ingentis ex his aſſenſus, hinc in ipſis auditoriis praecipue laudari, et mox omnium ſermonibus ferri. tolle igitur quietis et ſecuritatis excuſationem, cum tibi ſumas adverſarium ſuperiorem; nobis ſatis ſit privatas et noſtri ſaeculi controverſias tueri, in quibus expreſſis ſi quando neceſſe ſit pro periclitante amico potentiorum aures offen-

dere, et probata ſit fides, et libertas excuſata. Quae cum dixiſſet Aper acri- 11
us, ut ſolebat, et intento ore: remiſſus et ſubridens Maternus, PARAVI, inquit, me non minus diu accuſare oratores, quam Aper laudat. fore enim arbitrabar, ut a laudatione eorum digreſſus detrectaret poëtas, atque carminum ſtudium proſterneret: arte quadam mitigavit, concedendo his qui cauſſas agere non poſſent, ut verſus facerent. ego autem ſicut in cauſſis agendis efficere aliquid et eniti fortaſſe poſſum, ita recitatione tragoediarum ingredi famam auſpicatus ſum, tum quidem cum in Nerone improbam et ſtudiorum quoque ſacra profanantem vaticinii potentiam fregi: et hodie ſi quid in nobis notitiae ac nominis eſt, magis arbitror carminum quam orationum gloria partum; ac jam me ſejungere a forenſi labore conſtitui, nec comitatus iſtos et egreſſus aut frequentiam ſalutationum concupiſco: non magis quam aera et imagines, quae etiam me nolente in domum meam irruperunt. nam ſtatum cujuſque ac ſecuritatem melius innocentia tueor quam eloquentia;

nec vereor, ne mihi umquam verba in
ſenatu niſi pro alterius diſcrimine faci-
12 enda ſint. Nemora vero, et luci, et
ſecretum ipſum quod Aper increpabat,
tantam mihi afferunt voluptatem, ut in-
ter praecipuos carminum fructus nume-
rem, quod nec in ſtrepitu, nec ſedente
ante oſtium litigatore, nec inter ſordes
ac lacrymas reorum componuntur: ſed
ſecedit animus in loca pura atque inno-
centia, fruiturque ſedibus ſacris. haec
eloquentiae primordia, haec penetralia:
hoc primum habitu cultuque commoda
mortalibus, in illa caſta et nullis con-
tacta vitiis pectora influxit; ſic oracula
loquebantur. nam lucroſae hujus et ſan-
guinantis eloquentiae uſus, recens, et
malis moribus natus, atque, ut tu dice-
bas Aper, ‘in locum teli’ repertus. ce-
terum felix illud, et, ut more noſtro lo-
quar, ‘aureum ſaeculum,’ et oratorum
et criminum inops, poëtis et vatibus a-
bundat, qui bene facta canerent, non
qui male admiſſa defenderent. nec ullis
aut gloria major, aut auguſtior honor:
primum apud deos, quorum proferre re-
ſponſa et intereſſe epulis ferebantur: de-

inde apud illos diis genitos ſacroſque
reges, inter quos neminem cauſſidico-
rum, ſed Orphea ac Linum, ac ſi intro-
ſpicere altius velis, ipſum Apollinem ac-
cepimus; vel ſi haec fabuloſa nimis et
compoſita videntur, illud certe mihi
concedis, Aper, non minorem honorem
Homero quam Demoſtheni apud poſte-
ros: nec anguſtioribus terminis famam
Euripidis, aut Sophoclis, quam Lyſiae
aut Hyperidis includi; plures hodie re-
peries qui Ciceronis gloriam, quam Vir-
gilii detrectent. nec ullus Aſinii aut
Meſſallae liber tam illuſtris eſt, quam
Medea Ovidii, aut Varii Thyeſtes. Ac 13
ne fortunam quidem vatum et illud fe-
lix contubernium, comparare timuerim
cum inquieta et anxia oratorum vita;
licet illos certamina et pericula ſua ad
conſulatus evexerint: malo ſecurum et
ſecretum VIRGILII ſeceſſum, in quo
tamen neque apud divum Auguſtum gra-
tia caruit, neque apud populum Roma-
num notitia. teſtes Auguſti epiſtolae,
teſtis ipſe populus, qui auditis in theatro
verſibus Virgilii, ſurrexit univerſus, et
forte praeſentem ſpectantemque Virgi-

lium veneratus eſt, ſic quaſi Auguſtum. ne noſtris quidem temporibus, Secundus Pomponius Afro Domitio, vel dignitate vitae, vel perpetuitate famae ceſſerit. nam Criſpus et Marcellus, ad quorum exempla me vocas, quid habent in hac praeſenti fortuna concupiſcendum? an quod timent? an quod timentur? quod cum cottidie aliquid rogentur, hi quibus praeſtant indignantur? quod alligati cum adulatione, nec imperantibus umquam ſatis ſervi videntur, nec nobis ſatis liberi? quae haec ſumma eorum potentia eſt? tantum poſſe liberti ſolent. me vero dulces, ut Virgilius ait, muſae, remotum a ſollicitudinibus, et curis, et neceſſitate cottidie aliquid contra animum faciendi, in illa ſacra illoſque fontes ferant: nec inſanum ultra et lubricum forum famamque pallentem trepidus experiar; non me fremitus ſalutantium, nec anhelans libertus excitet: nec incertus futuri, teſtamentum pro pignore ſcribam: nec plus habeam, quam quod poſſim cui velim relinquere, quandocumque fatalis et meus dies veniet; ſtatuarque tumulo non moeſtus et

atrox, sed hilaris et coronatus: et pro
memoria mei nec consulat quisquam nec
roget. Vixdum finierat Maternus con- 14
citatus et velut instinctus, cum Vipsa-
nius Messalla cubiculum ejus ingressus
est, suspicatusque ex ipsa intentione sin-
gulorum, altiorem inter eos esse sermo-
nem: num parum tempestivus, inquit,
interveni; secretum consilium et caussae
alicujus meditationem tractantibus? mi-
nime, minime, inquit Secundus, atque
adeo vellem maturius intervenisses; de-
lectasset enim te et Apri nostri accuratis-
simus sermo, cum Maternum ut omne
ingenium ac studium suum ad caussas a-
gendas converteret, exhortatus est: et
Materni pro carminibus suis laeta, ut-
que poëtas defendi decebat, audentior,
poëtarum quam oratorum similior ora-
tio. me vero, inquit, et sermo ipse infi-
nita voluptate affecisset, atque id ipsum
delectat, quod vos viri optimi et tempo-
rum nostrorum oratores, non forensi-
bus tantum negotiis, et declamatorio
studio ingenia vestra exercetis, sed ejus-
modi etiam disputationes adjungitis,
quae et ingenium alunt, et eruditionis

et litterarum jucundiſſimum oblectamentum, cum vobis qui illa diſputatis afferunt; tum etiam his ad quorum aures pervenerint. itaque hercule non minus probari video in te, Secunde, quod Julii Aſiatici vitam componendo, ſpem hominibus feciſti plurium ejuſmodi librorum, quam in Apro quod nondum a ſcholaſticis controverſiis receſſit; et otium ſuum mavult novorum rhetorum more, quam veterum oratorum conſumere. Tum Aper, non deſinis, Meſſalla, vetera tantum et antiqua mirari, noſtrorum autem temporum ſtudia irridere atque contemnere. nam hunc tuum ſermonem ſaepe excepi, cum oblitus et tuae et fratris tui eloquentiae, neminem hoc tempore oratorem eſſe contenderes. atque id eo credo audacius, quod maligne in iis opinionem non verebaris, cum eam gloriam quam tibi alii concedunt, ipſe tibi denegares. neque illius, inquit, ſermonis mei poenitentiam ago; neque aut Secundum, aut Maternum, aut te ipſum Aper, (quamquam interdum in contrarium diſputes) aliter ſentire credo. ac velim impetratum ab ali-

quo veſtrum, ut cauſſas hujus infinitae
differentiae ſcrutetur ac reddat, quas
mecum ipſe plerumque conquiro; et
quod quibuſdam ſolatio eſt, mihi auget
quaeſtionem, quia video etiam Grajis
accidiſſe, ut longius abſit Aeſchine et
Demoſthene ſacerdos iſte Nicetes, et ſi
quis alius Epheſum vel Mitylenas con-
tentus ſcholaſticorum clamoribus qua-
tit, quam Afer aut Africanus aut vos
ipſi a Cicerone aut Aſinio receſſiſtis.
Magnam, inquit Secundus, et dignam 16
tractatu quaeſtionem moviſti: ſed quis
eam juſtius explicaverit quam tu, ad cu-
jus ſummam eruditionem et praeſtan-
tiſſimum ingenium cura quoque et me-
ditatio acceſſit? et Meſſalla, aperiam in-
quit, cogitationes meas, ſi illud a vobis
ante impetravero, ut vos quoque ſermo-
nem hunc noſtrum adjuvetis. pro duo-
bus, inquit Maternus, promitto; nam
et ego et Secundus exſequemur partes,
quas intellexerimus te non tam omiſiſſe
quam nobis reliquiſſe. Aprum enim ſo-
lere diſſentire, et tu paullo ante dixiſti,
et ipſe ſatis manifeſtus eſt jamdudum in
contrarium accingi; nec aequo animo

perferre hanc noſtram pro antiquorum laude concordiam. non enim, inquit Aper, inauditum et indefenſum ſaeculum noſtrum patiar hac veſtra conſpiratione damnari. ſed hoc primum interrogabo, quos vocetis antiquos, quam oratorum aetatem ſignatione iſta determinetis? ego enim cum audio antiquos, quoſdam veteres et olim natos intelligo, ac mihi verſantur ante oculos Ulyſſes et Neſtor, quorum aetas mille fere et CC. annis ſaeculum noſtrum antecedit: vos autem Demoſthenem et Hyperidem profertis, quos ſatis conſtat Philippi et Alexandri temporibus floruiſſe: ita tamen ut utrique ſuperſtites eſſent. ex quo apparet, non multo plures quam CCCC annos intereſſe inter noſtram et Demoſthenis aetatem; quod ſpatium temporis, ſi ad infirmitatem corporum noſtrorum referas, fortaſſe longum videatur: ſi ad naturam ſaeculorum et reſpectum hujus immenſi aevi, perquam breve, et in proximo eſt. nam ſi, ſicut Cicero in Hortenſio ſcribit, ' is ' eſt magnus et verus annus, quo eadem ' poſitio coeli ſiderumque, quae cum

‘ maxime eſt, rurſum exſiſtet, iſque an-
‘ nus horum quos vocamus annorum
‘ XII MDCCCLIV complectitur;’ in-
cipit Demoſthenes veſter quem vos ve-
terem et antiquum fingitis, non ſolum
anno quo nos, ſed fere eodem menſe
exſtitiſſe. Sed tranſeo ad Latinos ora- I
tores, in quibus non Menenium ut puto
Agrippam, qui poteſt videri antiquus,
noſtrorum temporum diſertis antepo-
nere ſoletis: ſed Ciceronem, et Caeſa-
rem, et Coelium, et Calvum, et Brutum,
et Aſinium, et Meſſallam; quos quidem
cur antiquis temporibus potius adſcri-
batis quam noſtris, non video; nam ut
de Cicerone ipſo loquar, Hirtio nempe
et Panſa conſulibus, ut Tiro libertus e-
jus ſcripſit, VII Idus Decemb. occiſus
eſt, quo anno divus Auguſtus in locum
Panſae et Hirtii ſe et Q. Pedium coss.
ſuffecit; ſtatue VI. et L. annos, quibus
mox divus Auguſtus rempublicam rexit:
adjice Tiberii tres et viginti, et prope
quadriennium Caii, ac bis quaternos de-
nos Claudii et Neronis annos, atque
ipſum Galbae et Othonis, et Vitellii u-
num annum, ac ſextam jam felicis hu-

jus principatus ſtationem, qua Veſpaſianus rempublicam fovet, C. et XX. anni ab interitu Ciceronis in hunc diem colliguntur, unius hominis aetas. nam ipſe ego in Britannia vidi ſenem, qui ſe fateretur ‘ et pugnae interfuiſſe, qua Caeſarem inferentem arma Britanniae, arcere litoribus, et pellere aggreſſi ſunt’. ita ſi eum qui armatus C. Caeſari reſtitit, vel captivitas, vel voluntas, vel fatum aliquod in urbem pertraxiſſet, idem Caeſarem ipſum et Ciceronem audire potuit, et noſtris quoque actionibus intereſſe. proximo quidem congiario ipſi vidiſtis pleroſque ſenes, qui ſe a divo quoque Auguſto ſemel atque iterum accepiſſe congiarium narrabant; ex quo colligi poteſt, et Corvinum ab illis et Aſinium audiri potuiſſe. nam Corvinus in medium uſque Auguſti principatum, Aſinius paene ad extremum duravit. nec dividatis ſaeculum, et antiquos ac veteres vocetis oratores, quos eorumdem hominum aures agnoſcere ac velut con-
18 jungere et copulare potuerunt. Haec ideo praedixi, ut ſi qua ex horum oratorum fama gloriaque, laus temporibus

adquiritur, eandem docerem in medio ſitam, et propiorem nobis quam Ser. Galbae, C. Carboni, quoſque alios antiquos merito vocaremus. ſunt enim horridi, et impoliti, et rudes, et informes: et quos utinam imitatus non eſſet Calvus veſter aut Coelius, aut ipſe Cicero. agere enim fortius jam et audentius volo, ſi illud ante praedixero, mutari cum temporibus formas et genera dicendi. ſicut Catoni ſeni comparatus C. Gracchus plenior et uberior; ſic Graccho politior et ornatior Craſſus: ſic utroque diſtinctior et urbanior et altior Cicero: Cicerone mitior Corvinus et dulcior, et in verbis magis elaboratus. nec quaero quis diſertiſſimus: hoc interim probaſſe contentus ſum, non eſſe unum eloquentiae vultum, ſed in illis quoque quos vocatis antiquos, plures ſpecies deprehendi; nec ſtatim deterius eſſe quod diverſum eſt: vitio autem malignitatis humanae vetera ſemper in laude, praeſentia in faſtidio eſſe. num dubitamus inventos, qui pro Catone Appium Caecum magis mirarentur? ſatis conſtat nec Ciceroni quidem obtrectatores defuiſſe,

quibus inflatus et tumens, nec ſatis preſ-
ſus, ſupra modum exſultans et ſuper-
fluens, et parum Atticus videretur. le-
giſti utique et Calvi, et Bruti, ad Cice-
ronem miſſas epiſtolas; ex quibus facile
eſt deprehendere, Calvum quidem Cice-
roni viſum exſanguem, et attritum, Bru-
tum autem otioſum atque disjunctum.
rurſumque Ciceronem a Calvo quidem
male audiviſſe, tamquam ‘ ſolutum et e-
‘ nervem :’ a Bruto autem, ut ipſius ver-
bis utar, tamquam ‘ fractum atque elum-
‘ bem.’ ſi me interroges, omnes mihi vi-
dentur verum dixiſſe. ſed mox ad ſin-
gulos veniam, nunc mihi cum univerſis
19 negotium eſt. Nam quatenus antiquo-
rum admiratores hunc velut terminum
antiquitatis conſtituere ſolent, quem uſ-
que ad Caſſium Severum faciunt, quem
primum affirmant flexiſſe ab illa vetere,
atque dicendi via directa: non infir-
mitate ingenii, nec inſcitia litterarum,
tranſtuliſſe ſe ad id dicendi genus con-
tendo, ſed judicio et intellectu. vidit
namque, ut paullo ante dicebam, cum
conditione temporum ac diverſitate au-
rium formam quoque ac ſpeciem oratio-

nis esse mutandam. facile perferebat prior iste populus, ut imperitus et rudis, imperitissimarum orationum spatia: atque id ipsum laudi dabatur, si dicendo quis diem eximeret. ita vero longa principiorum praeparatio, et narrationis alte repetita series, et multarum divisionum ostentatio, et mille argumentorum gradus, et quicquid aliud aridissimis Hermagorae et Apollodori libris praecipitur, in honore erat: et si quis odoratus philosophiam, atque ex ea locum aliquem orationi suae insereret, in coelum laudibus ferebatur. nec mirum; erant enim haec nova et incognita: et ipsorum quoque oratorum paucissimi praecepta rhetorum aut philosophorum placita cognoverant. at hercule pervulgatis jam omnibus, cum vix in cortina quisquam assistat, qui elementis studiorum etsi non instructus, at certe imbutus sit, novis et exquisitis eloquentiae itineribus opus est, per quae orator fastidium aurium effugiat, utique apud eos judices qui vi aut potestate, non jure et legibus cognoscunt, et nec accipiunt tempora, sed constituunt: nec exspectandum habent

oratorem dum illi libeat de ipſo negotio dicere, ſed ſaepe ultro admonent, atque alio tranſgredientem revocant et feſtinare ſe teſtantur. Quis nunc ferat oratorem ‘ de infirmitate valetudinis ‘ſuae’ praefantem? qualia ſunt fere principia Corvini. quis quinque in Verrem libros exſpectaverit? quis de exceptione et formula perpetietur illa immenſa volumina, quae pro M. Tullio aut A. Caecina legimus? praecurrit hoc tempore judex dicentem, et niſi aut curſu argumentorum, aut colore ſententiarum, aut nitore et cultu deſcriptionum invitatus et corruptus eſt, averſatur dicentem. vulgus quoque aſſiſtentium, et affluens et vagus auditor, aſſuevit jam exigere laetitiam et pulchritudinem orationis; nec magis perfert in judiciis triſtem et impexam antiquitatem, quam ſi quis in ſcena Roſcii aut Turpionis Ambivii exprimere geſtus velit. jam vero juvenes et in ipſa ſtudiorum incude poſiti, qui profectus ſui cauſſa oratores ſectantur, non ſolum audire, ſed etiam referre domum aliquid illuſtre et dignum memoria volunt. traduntque invicem, ac ſaepe

in colonias ac provincias ſua
ſive in ſuis aliquis arguta et
tentia effulſit, ſive locus exqu
ëtico cultu enituit. exigitur
ab oratore etiam poëticus d
Attii aut Pacuvii veterno i
ſed ex Horatii, et Virgilii, et
crario prolatus. horum igi
et judiciis obtemperans noſt
torum aetas, pulchrior et orn
tit. neque ideo minus effica
rationes noſtrae, quia ad aur
tium cum voluptate perven
enim ſi infirmiora horum
templa credas, quia non rudi
et informibus tegulis exſtru
marmore nitent et auro radia
quidem fatebor vobis ſimpli
quibus antiquorum vix riſu
buſdam autem vix ſomnum
unum de populo. * Canuti aut
nio et Toranio, quique alio
valetudinario haec oſſa et h
probant. ipſe mihi Calvus cu
viginti, ut puto, libros reli

video; quotus enim quiſque Calvi in A-
ſitium aut in Druſum legit? at hercule in
hominum ſtudioſorum manibus verſan-
tur accuſationes, quae in Vatinium in-
ſcribuntur, ac praecipue ſecunda ex his o-
ratio; eſt enim verbis ornata, et ſententiis:
auribus judicum accommodata: ut ſcias
ipſum quoque Calvum intellexiſſe, quid
melius eſſet, nec voluntatem quin ſubli-
mius et cultius diceret, ſed ingenium ac
vires defuiſſe. quid ex Coelianis orationi-
bus? nempe hae placent ſive in univerſa
parte factum in quibus nitorem et altitudi-
nem horum temporum agnoſcimus. ſor-
des autem verborum, et hians compoſitio
et inconditi ſenſus redolent antiquita-
tem; nec quemquam adeo antiquarium
puto, ut Coelium ex ea parte laudet, qua
antiquus eſt. concedamus ſane C. Caeſari,
ut propter magnitudinem cogitationum
et occupationes rerum minus eloquentia
effecerit, quam divinum ejus ingenium
poſtulabat: tam hercule quam Brutum
philoſophiae ſuae relinquamus. nam ‘in
‘ orationibus minorem eſſe fama ſua,’
etiam admiratores ejus fatentur; niſi
forte quiſquam aut Caeſaris pro Decio

Samnite, aut Bruti pro Dejotaro rege, ceterosque, ejusdem lentitudinis ac teporis libros legit, nisi qui et carmina eorundem miratur; fecerunt enim et carmina, et in bibliothecas rettulerunt, non melius quam Cicero, at felicius, quia illos fecisse pauciores sciunt. Asinius quoque, quamquam propioribus temporibus natus sit, videtur, mihi inter Menenios et Appios studuisse. Pacuvium certe, et Attium, non solum tragoediis, sed etiam orationibus suis expressit; adeo durus et siccus est. oratio autem, sicut corpus hominis, ea demum pulchra est, in qua non eminent venae, nec ossa numerantur: sed temperatus ac bonus sanguis implet membra et exsurgit toris, ipsos quoque nervos rubor tegit et decor commendat. nolo Corvinum insequi, quia non per ipsum stetit quo minus laetitiam nitoremque nostrorum temporum exprimeret; viderimus inquam judicio ejus vis aut animi aut ingenii suffecerit. Ad Ciceronem venio, cui ea- 22
dem pugna cum aequalibus suis fuit, quae mihi vobiscum est. illi enim antiquos mirabantur, ipse suorum temporum elo-

quentiam anteponebat; nec ullà re magis ejuſdem aetatis oratores praecurrit, quam judicio. primus enim excoluit orationem, primus et verbis delectum adhibuit et compoſitioni artem: locoſque laetiores attentavit, et quaſdam ſententias invenit: utique in his orationibus quas ſenior jam et juxta finem vitae compoſuit, id eſt, poſtquam magis profecerat, uſuque et experimentis didicerat, quod optimum dicendi genus eſt. nam priores ejus orationes non carent vitiis antiquitatis; lentus eſt in principiis, longus in narrationibus, otioſus circa exceſſus: tarde commovetur, raro incaleſcit: pauci ſenſus opt. et cum quodam lumine terminantur; nihil excerpere, nihil referre poſſis: et velut in rudi aedificio, firmus ſane paries et duraturus, ſed non ſatis expolitus et ſplendens. ego autem oratorem, ſicut locupletem ac laudatum patrem-familiae, non eo tantum volo tecto tegi, quod imbrem ac ventum arceat, ſed etiam quod viſum et oculos delectet: non ea ſolum inſtrui ſupellectile, quae neceſſariis uſibus ſufficiat; ſed ſit in apparatu ejus, et aurum et gem-

mae, ut ſumere in manus, et aſpicere
ſaepius liceat: quaedam vero procul ar-
ceantur, ut jam oblitterata et olentia:
nullum ſit verbum velut rubigine infec-
tum, nulli ſenſus tarda et inerti ſtruc-
tura, in morem Annalium, componan-
tur: fugiat foedam et inſulſam ſcurrili-
tatem, variet compoſitionem, nec om-
nes clauſulas uno et eodem modo termi-
net. Nolo irridere 'rotam fortunae, 23
'et jus Verrinum,' et illud tertio quo-
que ſenſu in omnibus pro ſententia po-
ſitum, 'eſſe videatur.' nam et hoc invi-
tus rettuli, et plura omiſi, quae tamen
ſola mirantur atque exprimunt hi qui
'ſe antiquos oratores' vocant; nemi-
nem nominabo, genus hominum ſignaſſe
contentus: ſed vobis utique verſantur
ante oculos, qui Lucilium pro Horatio,
et Lucretium pro Virgilio legunt, qui-
bus eloquentia tui Aufidii Baſſi, aut Ser-
vilii Noniani, ex comparatione Siſennae
aut Varronis ſordet; qui rhetorum noſ-
trorum commentarios faſtidiunt, ode-
runt; Calvi mirantur: quos more priſco
apud judicem fabulantes, non auditores
ſequuntur, non populus audit, vix de-

nique litigator perpetitur, adeo moeſti et inculti, illam ipſam quam jactant ſanitatem, infirmitate et jejunio conſequuntur. porro ne in corpore quidem valetudinem medici probant, quae animi anxietate contingat; parum eſt aegrum non eſſe, fortem et laetum et alacrem volo; prope abeſt ab infirmitate in quo ſola ſanitas laudatur. vos vero diſertiſſimi, ut poteſtis, ut facitis, illuſtrate ſaeculum noſtrum pulcherrimo genere dicendi. nam et te Meſſalla, video laetiſſima quaeque antiquorum imitantem. et vos Materne ac Secunde, ita gravitate ſummum nitorem et cultum verborum miſcetis; ea electio inventionis, is ordo rerum, et quotiens cauſſa poſcit, ubertas, ea quotiens permittitur, brevitas, is compoſitionis decor, ſententiarum planitas; ſic exprimitis affectus, ſic libertatem temperatis: ut etiam ſi noſtra judicia malignitas et invidia tardaverit, verum de vobis dicturi ſint poſteri noſ-
24 tri. Quae cum Aper dixiſſet; agnoſcitiſne, inquit Maternus, vim et ardorem Apri noſtri? quo torrente, quo impetu ſeculum noſtrum defendit! quam copioſe

ac varie vexavit antiquos! quanto non
ſolum ingenio ac ſpiritu, ſed etiam eru-
ditione et arte, ab ipſis mutuatus eſt, per
quae mox ipſos inceſſeret! tuum tamen
Meſſalla promiſſum immutaſſe non debes;
neque enim defenſores antiquorum exigi-
mus, nec quemquam noſtrorum: quam-
quam modo laudati ſumus, his quos in-
ſectatus eſt Aper, comparamus; ac ne
ipſe quidem ita ſentit, ſed more veteri et
alias veſtris philoſophis ſaepe celebrato,
ſumpſit ſibi contradicendi partes. ex-
prime nobis non laudationem antiquo-
rum, ſatis enim illos fama ſua laudat,
ſed cauſſas cur in tantum ab eloquentia
eorum receſſerimus; cum praeſertim
centum et XX. annos ab interitu Cicero-
nis in hunc diem effici ratio temporum
collegerit. Tum Meſſalla: ſequar a te 25
praeſcriptam formam Materne; neque
enim diu contradicendum eſt Apro, qui
primum, ut opinor, nominis contro-
verſiam movit, tamquam parum pro-
prie antiqui vocarentur, quos ſatis con-
ſtat ante centum annos fuiſſe. mihi au-
tem de vocabulo pugna non eſt, ſive illos
antiquos, ſive majores, ſive quo alio ma-

vult nomine appellet: dummodo in confeſſo ſit, eminentiorem illorum temporum eloquentiam fuiſſe. ne illi quidem pârti ſermonis ejus repugno, ſi cominus fatetur plures formas dicendi etiam iiſdem ſaeculis, nedum diverſis exſtitiſſe. ſed quo modo inter Atticos oratores primae Demoſtheni tribuuntur, proximum autem locum Aeſchines et Hyperides et Lyſias et Lycurgus obtinent; omnium autem conſenſu haec oratorum aetas maxime probatur: ſic apud nos Cicero quidem ceteros eorundem temporum diſertos anteceſſit: Calvus autem et Aſinius et Caeſar et Coelius et Brutus ſuo jure et prioribus et ſequentibus anteponuntur; nec refert quod inter ſe ſpecie differant, cum genere conſentiant. at ſtrictior Calvus, numeroſior Aſinius, ſplendidior Caeſar, amarior Coelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero; omnes tamen eamdem ſanitatem eloquentiae ferunt: ut ſi omnium pariter libros in manum ſumpſeris, ſcias, quamvis in diverſis ingeniis, eſſe quandam judicii ac voluntatis ſimilitudinem et cognationem. nam

quod invicem ſe obtrectaverunt, et ſuperſunt aliqua epiſtolis eorum inſerta, ex quibus mutua malignitas detegitur; non eſt oratorum vitium, ſed hominum. nam et Calvum et Aſinium et ipſum Ciceronem credo ſolitos et invidere, et livere, et ceteris humanae infirmitatis vitiis affici; ſolum inter hos arbitror Brutum, non malignitate nec invidia, ſed ſimpliciter et ingenue judicium animi ſui detexiſſe; an invideret Ciceroni, qui mihi videtur ne Caeſari quidem invidiſſe? quod ad Ser. Galbam et C. Laelium attinet, et ſi quos alios antiquorum agitare non deſtitit, non exigit defenſorem, cum fatear quaedam eloquentiae eorum, ut naſcenti adhuc nec ſatis adultae, defuiſſe. Ceterum ſi omiſſo optimo illo, et 26
perfectiſſimo genere eloquentiae, eligenda ſit forma dicendi; malim hercule C. Gracchi impetum, aut L. Craſſi maturitatem, quam calamiſtros Maecenatis, aut tinnitus Gallionis; adeo malim oratorem, vel hirta toga induere, quam fucatis et meretriciis veſtibus inſignire. neque enim oratorius iſte, immo hercule ne virilis quidem cultus eſt, quo pleri-

que temporum noſtrorum actores ita utuntur, ut laſcivia verborum, et levitate ſententiarum, et licentia compoſitionis, hiſtrionales modos exprimant; quodque vix auditu fas eſſe debeat, laudis et gloriae et ingenii loco plerique jactant, ‘cantari ſaltarique commentarios ſuos.’ unde oritur illa foeda et praepoſtera, ſed tamen frequens quibuſdam exclamatio, ut ‘oratores noſtri tenere dicere, hiſtriones diſerte ſaltare’ dicantur. equidem non negaverim Caſſium Severum, quem ſolum Aper noſter nominare auſus eſt, ſi his comparetur qui poſtea fuerunt, poſſe oratorem vocari, quamquam in magna parte librorum ſuorum plus vis habeat quam ſanguinis. primus enim contempto ordine rerum, omiſſa modeſtia, ac pudore verborum, ipſis etiam quibus utitur armis incompoſitus, et ſtudio feriendi plerumque detectus non pugnat, ſed rixatur. ceterum, ut dixi, ſequentibus comparatus, et varietate eruditionis, et lepore urbanitatis, et ipſarum virium robore, multum ceteros ſuperat; quorum neminem Aper nominare, et velut in aciem educere ſuſtinuit. ego

autem exſpectabam, ut incuſato Aſinio, et Coelio, et Calvo, aliud nobis agmen produceret, pluriſque vel certe totidem nominaret, ex quibus alium Ciceroni, alium Caeſari, ſingulis demum ſingulos opponeremus. nunc detrectaſſe nominatim antiquos oratores contentus, neminem ſequentium laudare auſus eſt, niſi in publicum et in commune; veritus credo ne multos offenderet, ſi paucos excerpſiſſet; quotus enim quiſque ſcholaſticorum non hac ſua perſuaſione fruitur, ut ſe ante Ciceronem numeret, ſed plane poſt Gabinianum? At ego non 27
verebor nominare ſingulos, quo facilius propoſitis exemplis appareat, quibus gradibus fracta ſit et deminuta eloquentia; appropera, inquit Maternus, et potius exſolve promiſſum. neque enim hoc colligi deſideramus, diſertiores eſſe antiquos, quod apud me equidem in confeſſo eſt, ſed cauſſas exquirimus, quas te ſolitum tractare, paullo ante, plane mitiore eloquentia et temporum noſtrorum miratus, antequam te Aper offenderet majores tuos laceſſendo; non ſum, *inquit*, offenſus Aprina diſputatione,

nec vos offendi decebit, ſi quid forte au-
res veſtras perſtringet, cum ſciatis hanc
eſſe ejuſmodi ſermonum legem, judicium
animi citra damnum affectus proferre.
perge, inquit Maternus, et cum de an-
tiquis loquaris, utere antiqua libertate,
a qua vel magis degeneravimus, quam
28 ab eloquentia. Et Meſſalla, non re-
conditas Materne cauſſas requiris: nec
aut tibi ipſi, aut huic Secundo, vel huic
Apro ignotas, etiamſi mihi partes aſſig-
natis proferendi in medium, quae omnes
ſentimus. quis enim ignorat et eloquen-
tiam et ceteras artes deſciviſſe ab iſta ve-
tere gloria, non inopia hominum; ſed
deſidia juventutis, et negligentia paren-
tum, et inſcientia praecipientium, et ob-
livione moris antiqui? quae mala pri-
mum in urbe nata, mox per Italiam fu-
ſa, jam in provincias manant: quam-
quam noſtra nobis notiora ſunt. ego
de urbe et his propriis ac vernaculis
vitiis loquar, quae natos ſtatim excipi-
unt, et per ſingulos aetatis gradus cumu-
lantur, ſi prius de ſeveritate ac diſcipli-
na majorum circa educandos forman-
doſque liberos pauca praedixero. jam-

primum ſuus cuique filius ex caſta pa-
rente natus, non in cella emptae nutri-
cis, ſed gremio ac ſinu matris educaba-
tur, cujus praecipua laus erat, tueri do-
mum, et inſervire liberis. eligebatur
autem aliqua major natu propinqua, cu-
jus probatis ſpectatiſque moribus, om-
nis cujuſpiam familiae ſuboles commit-
teretur, coram qua neque dicere fas erat
quod turpe dictu, neque facere quod in-
honeſtum factu videretur. ac non ſtu-
dia modo curaſque, ſed remiſſiones eti-
am luſuſque puerorum, ſanctitate qua-
dam ac verecundia temperabat. ſic Cor-
neliam Gracchorum, ſic Aureliam Cae-
ſaris: ſic Attiam Auguſti matrem prae-
fuiſſe educationibus, ac produxiſſe prin-
cipes liberos accepimus; quae diſciplina
ac ſeveritas eo pertinebat, ut ſincera et
integra et nullis pravitatibus detorta u-
niuſcujuſque natura, toto ſtatim pectore
arriperet artes honeſtas: et ſive ad rem
militarem, ſive ad juris ſcientiam, ſive ad
eloquentiae ſtudium inclinaſſet, id ſolum
ageret, id univerſum hauriret. At nunc 29
natus infans delegatur Graeculae alicui
ancillae, cui adjungitur unus aut alter

ex omnibus ſervis plerumque viliſſimus, nec cuiquam ſerio miniſterio accommodatus; horum fabulis et erroribus teneri ſtatim et rudes animi imbuuntur. nec quiſquam in tota domo penſi habet, quid coram infante domino, aut dicat, aut faciat: quando etiam ipſi parentes nec probitati neque modeſtiae parvulos aſſuefaciunt, ſed laſciviae et libertati, per quae paullatim impudentia irrepit, et ſui alienique contemptus. jam vero propria et peculiaria hujus urbis vitia poene n utero matris concipi mihi videntur, iſtrionalis favor, et gladiatorum equoımque ſtudia; quibus occupatus et ob-ſus animus quantulum loci bonis artis relinquit; quotum quemque inveis qui domi quidquam aliud loqua-? quos alios adoleſcentulorum ſer-ıes excipimus, ſi quando auditoria :vimus? nec praeceptores quidem crebriores cum auditoribus ſuis fa-habent; colligunt enim diſcipulos :veritate diſciplinae, nec ingenii mento, ſed ambitione ſalutantium, ebris adulationis. tranſeo prima 'um elementa, in quibus et ipſis

parum elaboratur; nec in auctoribus
cognoscendis, nec in evolvenda anti-
quitate, nec in notitia vel rerum, vel
hominum, vel temporum satis operae
insumitur, sed expetuntur quos rheto-
ras vocant: quorum professio quando
primum in hanc urbem introducta sit,
quamque nullam apud majores nostros
auctoritatem habuit, statim docuero.
Referam necesse est animum ad eam dis- 30
ciplinam, qua usos esse eos oratores ac-
cepimus, quorum infinitus labor et cot-
tidiana meditatio et in omni genere stu-
diorum exercitationes, ipsorum etiam
continentur libris. notus est vobis uti-
que Ciceronis liber qui Brutus inscribi-
tur, in cujus extrema parte, (nam prior
commemorationem veterum oratorum
habet,) sua initia, suos gradus, suae elo-
quentiae velut quandam educationem
refert; 'se apud Q. Mucium jus civile
' didicisse; apud Philonem Academi-
' cum, apud Diodorum Stoicum omnis
' philosophiae partes penitus hausisse:
' neque his doctoribus contentum quo-
' rum ei copia in urbe contigerat, Achai-
' am quoque et Asiam peragrasse, ut

'omnem omnium artium varietatem 'complecteretur.' itaque hercule in libris Ciceronis deprehendere licet, non geometriae, non musicae, non grammaticae, non denique ullius ingenuae artis scientiam ei defuisse. ille dialecticae subtilitatem; ille moralis partis utilitatem; ille rerum motus causasque cognovit; ita enim est, optimi viri, ita ex multa eruditione, ex pluribus artibus, et omnium rerum scientia exundat et exuberat illa admirabilis eloquentia; neque oratoris vis et facultas, sicut ceterarum rerum, angustis et brevibus terminis cluditur: sed is est orator, qui de omni quaestione pulchre et ornate et ad persuadendum apte dicere, pro dignitate rerum, ad utilitatem temporum, cum voluptate audientium possit. Haec sibi illi veteres persuadebant; ad haec efficienda intelligebant opus esse, non ut rhetorum scholis declamarent, nec ut fictis nec ullo modo ad veritatem accedentibus controversiis linguam modo et vocem exercerent; sed ut his artibus pectus implerent, in quibus de bonis ac malis, de honesto ac turpi, de justo et injusto

ipſa invicem miſceantur; de quib
pioſe et varie et ornate nemo dic
teſt, niſi qui cognovit naturam
nam, et vim virtutum, pravitat
vitiorum, et intellectum eorun
nec in virtutibus neque in vitiis
rantur. ex his fontibus etiam il
fluunt, ut facilius iram judicis ve
get vel leniat, qui ſcit quid ira;
tius ad miſerationem impellat,
quid ſit miſericordia, et quibus
motibus concitetur. in his artib
ercitationibuſque verſatus orato
apud infeſtos, ſive apud cupidos,
pud invidentes, ſive apud triſtes,
pud timentes dicendum habuerit
bit habenas animorum: et prout
que natura poſtulabit, adhibebit
et temperabit orationem. parat

tur; apud hos dediſſe operam dialecticae proficiet. alios fuſa, et aequalis, et ex communibus ducta ſenſibus oratio, magis delectat; ad hos permovendos mutuabimur aliquid a Peripateticis; hi aptos et in omnem diſputationem paratos jam locos dabunt: Academici pugnacitatem, Plato altitudinem; Xenophon jucunditatem; ne Epicuri quidem et Metrodori honeſtas quaſdam exclamationes aſſumere, hiſque, prout res poſcit, uti alienum erit oratori; neque enim ſapientem informamus, neque Stoicorum civitatem, ſed eum qui non quaſdam artes audire, ſed omnes liberaliter debet. ideoque et juris civilis ſcientiam veteres oratores comprehendebant; et grammatica, muſica, et geometria imbuebantur. incidunt enim cauſſae plurimae quidem ac poene omnes, quibus juris notitia deſideratur: pleraeque autem, in quibus hae quoque ſcientiae requi-
32 runtur. Nec quiſquam reſpondeat: ‘ ſufficit ut ad tempus ſimplex quiddam ‘ et uniforme doceamur.’ primum enim aliter utimur propriis, aliter commodatis: longeque intereſſe manifeſtum eſt,

possideat quis quae profert, an mutuetur. deinde ipsa multarum artium scientia etiam aliud agentes nos ornat, atque ubi minime credas, eminet et excellit. idque non doctus modo et prudens auditor, sed etiam populus intelligit: ac statim ita laude prosequitur, ut 'legitime 'studuisse, ut per omnes eloquentiae nu'meros isse, ut denique oratorem etiam fateatur; quem non posse aliter exsistere, nec exstitisse umquam confirmo, nisi eum qui tamquam in aciem omnibus armis instructus, sic in forum omnibus artibus armatus exierit; quod adeo negligitur ab horum temporum disertis, ut in actionibus eorum fex quoque cottidiani sermonis, foeda ac pudenda vitia deprehendantur, ut ignorent leges, non teneant S. C. jus civitatis ultro derideant: sapientiae vero studium et praecepta prudentium penitus reformident: in paucissimos sensus et angustas sententias detrudant eloquentiam, velut expulsam regno suo: ut quae olim omnium artium domina pulcherrimo comitatu pectora implebat, nunc circumcisa et amputata, sine apparatu, sine honore,

ne dixerim ſine ingenuitate, quaſi u-
ex ſordidiſſimis artificiis diſcatur.
› hanc primam et praecipuam cauſ-
arbitror, cur tantum ab eloquentia
quorum oratorum receſſerimus. ſi
:s deſiderantur, quos potiores no-
abo quam apud Graecos Demoſthe-
ı? quem ſtudioſiſſimum Platonis au-
rem fuiſſe memoriae proditum eſt.
Cicero his ut opinor verbis, ‘quid-
id in eloquentia effecerit, id ſe non
etorum, ſed Academiae ſpatiis con-
utum.’ ſunt aliae cauſſae magnae
raves, quas a vobis aperiri aequum
quoniam quidem ego jam meum mu-
explevi, et quod mihi in conſuetu-
eſt, ſatis multos offendi: qui ſi forte
audirent, certum habeo dicturos,
dum juris et philoſophiae ſcienti-
tamquam oratori neceſſariam laudo,
eptiis meis plauſiſſe.’ Et Mater-
, mihi quidem, inquit, ſuſceptum a
unus adeo peregiſſe nondum videris,
nchoaſſe tantum, et velut veſtigia ac
amenta quaedam oſtendiſſe videaris.
n quibus inſtrui veteres oratores ſo-
ſint, dixiſti, differentiamque noſtrae

desidiae et inscientiae adversus acerrima et fecundissima eorum studia demonstrasti: cetera exspecto, ut quemadmodum ex te didici quid aut illi scirent, aut nos nesciamus, ita hoc quoque cognoscam, quibus exercitationibus juvenes jam et forum ingressi confirmare et alere ingenia sua soliti sint; neque enim arte et scientia, sed longe magis facultate eloquentiam contineri, nec tu puto abnues, et hi significare vultu videntur. deinde cum Aper et Secundus idem annuissent, Messalla quasi rursus incipiens: quoniam initia et semina veteris eloquentiae satis demonstrasse videor, docendo quibus artibus antiqui oratores instituti erudirique soliti sint: persequar nunc exercitationem eorum: quamquam ipsis artibus inest exercitatio, nec quisquam percipere tot reconditas aut tam varias res potest, nisi ut scientiae meditatio, meditationi facultas, facultati vis eloquentiae accedat; per quae colligitur eamdem esse rationem, et percipiendi quae proferas, et proferendi quae perceperis; sed si cui obscuriora haec videntur, isque scientiam ab exercitatione separat, id

certe concedet, inſtructum et plenum
his artibus animum, longe paratiorem
ad eas exercitationes venturum, quae
34 propriae circa oratoriam videntur. Er-
go apud majores noſtros juvenis ille,
qui foro et eloquentia parabatur, imbu-
tus jam domeſtica diſciplina, refertus
honeſtis ſtudiis, deducebatur a patre, vel
a propinquis, ad eum oratorem qui
principem locum in civitate tenebat;
hunc ſectari, hunc proſequi, hujus om-
nibus dictionibus intereſſe, ſive in judi-
ciis, ſive in concionibus aſſueſcebat, ita
ut altercationes quoque excipere, et jur-
giis intereſſe, utque ſic dixerim, pugna-
re in proelio diſceret; magnus ex hoc
uſus, multum conſtantiae, plurimum
judicii juvenibus ſtatim contingebat, in
media luce ſtudentibus atque inter ipſa
diſcrimina, ubi nemo impune ſtulte ali-
quid, aut contrarie dicit, quo minus et
judex reſpuat, et adverſarius exprobret,
ipſi denique advocati aſpernentur. igi-
tur vera ſtatim et incorrupta eloquentia
imbuebantur: et quamquam unum ſe-
querentur, tamen omnes ejuſdem aetatis
patronos in plurimis et cauſſis et judiciis

ita nec praeceptor deerat opt
dem et electiſſimus, qui faciem
tiae, non imaginem praeſtare
verſarii et aemuli, ferro non
dimicantes: ſed auditorium ſe
vum, ex invidis et faventibu
bene dicta diſſimularentur. ſ
magnam illam et duraturam el
famam, non minus in diverſi
parari quam ſuis: quin immo
us ſurgere ibi, fidelius corrob
que hercule ſub ejuſmodi prae
bus juvenis ille de quo loqui
torum diſcipulus, fori audito
judiciorum, eruditus et aſſueſ
nis experimentis, cui cottidie
notae leges, non novi judicu
frequens in oculis conſuetud

viceſimo Caeſar Dolabellam, altero et XX. Aſinius Pollio C. Catonem, non multo aetate antecedens Calvus Vatinium, iis orationibus inſequuti ſunt, quas
35 hodieque cum admiratione legimus. At nunc adoleſcentuli noſtri deducuntur in ſcenas ſcholaſticorum, qui rhetores vocantur: quos paullo ante Ciceronis tempora exſtitiſſe, nec placuiſſe majoribus noſtris, ex eo manifeſtum eſt, quod Marco Craſſo et Domitio cenſoribus cludere, ut ait Cicero, ludum impudentiae juſſi ſunt. ſed ut dicere inſtitueram, deducimur in ſcholas, quibus non facile dixerim utrumne locus ipſe, an condiſcipuli, an genus ſtudiorum plus mali ingeniis afferant. nam in loco nihil reverentiae, ſed in quem nemo niſi imperitus aeque intrat. in condiſcipulis nihil profectus, cum pueri inter pueros, et adoleſcentuli inter adoleſcentulos pari ſecuritate dicant et audiantur. ipſae vero exercitationes magna ex parte contrariae. nempe enim duo genera materiarum apud rhetores tractantur, ſuaſoriae, et controverſiae. ex iis ſuaſoriae quidem etſi tamquam plane leviores et

tem ut materiae abhorrenti a v
declamatio quoque adhibeatur.
ut tyrannicidarum praemia, au
atarum electiones, aut peſtilent
media, aut inceſta matrum, aut
quid in ſchola quotidie agitur; i
vel raro numquam, ingentibus
perſequantur: cum ad veros
ventum eſt rem cogitare, nihil l
nihil abjectum eloqui poterat.
eloquentia, ſicut flamma materia
et motibus excitatur, et urendo
cit. eadem ratio in noſtra quoqu
tate antiquorum eloquentiam pr
nam etſi horum quoque temporu
tores ea conſecuti ſunt, quae con
et quieta et beata republica tribu
rat: tamen iſta perturbatione ac l

men, hinc conciones magiſtratuum poene pernoctantium in roſtris, hinc accuſationes potentium reorum, et aſſignatae etiam domibus inimicitiae, hinc procerum factiones et aſſidua ſenatus adverſus plebem certamina; quae ſingula etſi diſtrahebant rempublicam, exercebant tamen illorum temporum eloquentiam, et magnis cumulare praemiis videbantur. quia quanto quiſque plus dicendo poterat, tanto facilius honores aſſequebatur; tanto magis in ipſis honoribus collegas ſuos anteibat, tanto plus apud principes gratiae, plus auctoritatis apud patres, plus notitiae ac nominis apud plebem parabat; hi clientelis etiam exterarum nationum redundabant; hos ituri in provincias magiſtratus reverebantur, hos reverſi colebant; hos et praeturae et conſulatus vocare ultro videbantur; hi ne privati quidem ſine poteſtate erant, cum et populum et ſenatum conſilio et auctoritate regerent; quinimmo ſibi ipſi perſuaſerant, neminem ſine eloquentia aut aſſequi poſſe in civitate, aut tueri conſpicuum et eminentem locum: nec mirum, cum etiam inviti ad populum

producerentur: cum parum esset in s
natu breviter censere, nisi qui ingen
et eloquentia sententiam suam tueretu
cum in aliquam invidiam aut crimen v
cati, sua voce respondendum haberer
cum testimonia quoque in publicis n
absentes nec per tabellam dare, sed c
ram et praesentes dicere cogerentur. i
ad summa eloquentiae praemia, mag
etiam necessitas accedebat, et commoc
disertum haberi, pulchrum et gloriosu
sed contra mutum et elinguem videri, d
forme habebatur. Ergo non minus r
bore quam praemiis stimulabantur,
clientulorum loco potius quam patron
rum numerarentur: ne traditae a maj
ribus necessitudines ad alios transiren
ne tamquam inertes et non suffect
honoribus aut non impetrarent, aut i
petratos male tuerentur. nescio an v
nerint in manus vestras haec veter
quae et antiquorum bibliothecis adh
manent, et nunc maxime a Mucia
contrahuntur: ac jam undecim, ut o
nor, actorum libris, et tribus episto
rum composita, et edita sunt. ex his i
telligi potest Cn. Pompejum et Marc

Craſſum, non viribus modo et armis, ſed ingenio quoque et oratione valuiſſe: Lentulos, et Metellos, et Lucullos, et Curiones, et ceteram procerum manum, multum in his ſtudiis operae curaeque poſuiſſe: nec quemquam illis temporibus magnam potentiam, ſine eloquentia conſecutum. his accedebat ſplendor rerum, et magnitudo cauſſarum, quae et ipſa plurimum eloquentiae praeſtant. nam multum intereſt utrumne de furto, aut formula et interdicto dicendum habeas, an de ambitu comitiorum, expilatis ſociis, et civibus trucidatis; quae mala ſicut non accidere melius eſt, iſque optimus civitatis ſtatus habendus eſt, quo nihil tale patimur: ita cum acciderent, ingentem eloquentiae materiam ſubminiſtrabant. creſcit enim cum amplitudine rerum vis ingenii, nec quiſquam claram et illuſtrem orationem efficere poteſt, niſi qui cauſſam parem invenit. non opinor Demoſthenem orationes illuſtrant, quas adverſus tutores ſuos compoſuit: nec Ciceronem, magnum oratorem P. Quinctius defenſus aut Licinius Archias faciunt: Catilina, et

Milo, et Verres, et Antonius hanc illi famam circumdederunt: non quia tanti fuit R. P. malos ferre cives, ut uberem ad dicendum materiam oratores haberent: sed, ut subinde admoneo, quaestionis meminerimus, sciamusque nos de ea re loqui, quae facilius turbidis et inquietis temporibus exstitit. quis ignorat utilius ac melius esse frui pace, quam bello vexari? plures tamen bonos proeliatores bella quam pax ferunt. similis eloquentiae conditio. nam quo saepius steterit tamquam in acie, quoque plures et intulerit ictus et exceperit, quo major adversarius, eo acrior qui pugnas sibi asperas desumpserit, tanto altior et excelsior et illis nobilitatus criminibus, in ore hominum agit, quorum ea natura est ut secura nolint.

Transeo ad formam et consuetudinem 38 veterum judiciorum: quae et si nunc aptior est * ita erit eloquentia, tanto illud forum magis exercebat, in quo nemo intra paucissimas horas perorare cogebatur, et liberae comperendinationes erant, et modum dicendi sibi quisque sumebat, et numerus neque dierum neque

patronorum finiebatur. primus tertio conſulatu Cn. Pompejus aſtrinxit impoſuitque veluti frenos eloquentiae, ita tamen ut omnia in foro in legibus, omnia apud praetores gererentur: apud quos quanto majora negotia olim exerceri ſolita ſunt, quod majus argumentum eſt, quam quod cauſſae centumvirales quae nunc primum obtinent locum, adeo ſplendore aliorum judiciorum obruebantur, ut neque Ciceronis, neque Caeſaris, neque Bruti, neque Coelii, neque Calvi, non denique ullius magni oratoris liber apud centumviros dictus legatur, exceptis orationibus Aſinii, quae ‘pro haeredibus Urbiniae’ inſcribuntur, ab ipſo tamen Pollione mediis divi Auguſti temporibus habitae, poſtquam longa temporum quies, et continuum populi otium, et aſſidua ſenatus tranquillitas, et maximi principis diſciplina, ipſam quoque eloquentiam
9 ſicut omnia alia pacaverat? Parvum et ridiculum fortaſſe videtur quod dicturus ſum, dicam tamen vel ideo ut rideatur. quantum humilitatis putamus eloquentiae attuliſſe paenulas iſtas, quibus

adstricti et velut inclusi cum judicibus fabulamur? quantum virium detraxisse orationi auditoria et tabularia credimus, in quibus jam fere plurimae caussae explicantur? nam quomodo nobiles equos cursus et spatia probant; sic est aliquis oratorum campus, per quem nisi liberi et soluti ferantur, debilitatur ac frangitur eloquentia. ipsam quinimmo curam et diligentem styli anxietatem contrariam experimur: quia saepe interrogat judex; 'quando incipias;' et ex interrogatione ejus incipiendum est. frequenter probationibus et testibus, silentium patronus indicit; unus inter haec dicenti ac alter assistit, et res velut in solitudine agitur. oratori autem clamori plausuque opus est, et velut quodam theatro; qualia cottidie antiquis oratoribus contingebant: cum tot pariter ac tam nobilès forum coarctarent: cum clientelae quoque, et tribus, et municipiorum legationes, ac partes Italiae periclitantibus assisterent: cum in plerisque judiciis crederet pópulus Roman. sua interesse quid judicaretur. satis constat C. Cornelium, et M. Scaurum, et T. Milonem,

et L. Bestiam, et P. Vatinium, concursu totius civitatis et accusatos et defensos, ut frigidissimos quoque oratores, ipsa certantis populi studia, excitare et incendere potuerint. itaque hercule ejusmodi libri exstant, ut ipsi quoque qui egerunt, non aliis magis orationibus censeantur.

40 Jam vero conciones assiduae, et datum jus quoque potentissimum quemque vexandi, atque ipsa inimicitiarum gloria: cum se plurimi disertorum, ne a P. quidem Scipione, aut Sylla, aut Cn. Pompejo abstinuerint, et ad incessendos principes viros, ut est natura invidiae, populi quoque histriones auribus uterentur, quantum ardorem ingeniis, quas oratoribus faces admovebant! non de otiosa et quieta re loquimur, et quae probitate et modestia gaudeat: sed est magna ista et notabilis eloquentia, alumna licentiae, quam stulti libertatem vocabant, comes seditionum, effrenati populi incitamentum, sine obsequio, sine servitute, contumax, temeraria, arrogans, quae in bene constitutis civitatibus non oritur. quem enim oratorem Lacedaemonium, quem Creten-

ſem accipimus? quarum civitatum ſeveriſſima diſciplina, et ſeveriſſimae leges traduntur. nec Macedonum quidem ac Perſarum, ac ullius gentis, quae certo imperio contenta fuerit, eloquentiam novimus. Rhodii quidam, Athenienſes plurimi oratores exſtiterunt, apud quos omnia populus, omnia imperiti, omnia, ut ſic dixerim, omnes poterant. noſtra quoque civitas donec erravit, donec ſe partibus et diſſenſionibus, et diſcordiis confecit, donec nulla fuit in foro pax, nulla in ſenatu concordia, nulla in judiciis moderatio, nulla ſuperiorum reverentia, nullus magiſtratuum modus: tulit ſine dubio valentiorem eloquentiam, ſicuti indomitus ager habet quaſdam herbas laetiores. ſed nec tanti reipublicae Gracchorum eloquentia fuit, ut pateretur et leges: nec bonae formam eloquentiae Cicero tali exitu penſavit.
Sic quoque quod ſupereſt antiquis orato- 41
ribus, forum non emendare, nec uſquam ad votum compoſitae civitatis argumentum eſt quidem, quod nemo nos advocat, niſi aut nocens aut miſer; quod municipium in civitatem noſtram venit,

niſi quod aut vicinus populus, aut domeſtica diſcordia agitat? quam provinciam tuemur, niſi ſpoliatam vexatamque? atqui melius fuiſſet non queri, quam vindicari. quod ſi inveniretur aliqua civitas in qua nemo peccaret, ſupervacuus eſſet inter innocentes orator, ſicut inter ſanos medicus. quo modo tamen minimum uſus minimumque profectus ars medentis habet in his gentibus, quae firmiſſima valetudine ac ſaluberrimis corporibus utuntur: ſic minor oratorum obſcuriorque gloria eſt inter bonos mores, et in obſequium regentis paratos. quid enim opus eſt longis in ſenatu ſententiis, cum optimi cito conſentiant? quid multis apud populum concionibus, cum de republica non imperiti et multi deliberent, ſed ſapientiſſimus et unus? quid voluntariis accuſationibus, cum tam raro et tam parce peccetur? quid invidioſis et excedentibus modum defenſionibus, cum clementia cognoſcentis obviam periclitantibus erat? credite optimi, et in quantum opus eſt diſertiſſimi viri, ſi aut vos prioribus ſaeculis, aut iſti quos miramur, his nati

eſſent, ac deus aliquis vitas veſtras, veſtra tempora repente mutaſſet; nec vobis ſumma illa laus et gloria in eloquentia, neque illis modus et temperamentum defuiſſet. nunc quoniam, nemo eodem tempore aſſequi poteſt magnam famam et magnam quietem, bonis ſaeculi ſui quiſque, citra obtrectationem alterius, utatur. finierat Maternus. Tum Meſ- 42
ſalla: erant quibus contradicerem, erant de quibus plura dici vellem, niſi jam dies eſſet exactus. fiet, inquit Maternus, poſtea arbitratu tuo, et ſi qua tibi obſcura in hoc meo ſermone viſa ſunt, de his rurſus conferemus. ac ſimul aſſurgens et Aprum complexus, ego, inquit, te poëtis; Meſſalla antiquariis, criminabimur. at ego vos rhetoribus et ſcholaſticis, inquit. cum adriſiſſent, diſceſſimus.

INDEX

IN

TACITUM.

Absolute positi numeri, ad Annales *referuntur:* h. *praefixum habentes, ad* Historias : g. *ad* libellum de moribus Germanorum : a. *ad* vitam Agricolae : o. *ad* Dialogum de Oratoribus.

INDEX.

INDEX.

INDEX.

I N D E X.

INDEX.

I N D E X.

I N D E X.

N.

I N D E X.

INDEX.

